Ra

7 C

AEGIDII TSCHVDI CLARONEN-SIS, VIRI APVD HELVETIOS clariſſimi, de priſca ac uera Alpina Rhætia, cum cætero Alpinarum gentium tractu, no-bilis ac erudita ex optimis quibuſq; ac probatiſſimis autori-bus deſcriptio.

Baſileæ, apud Mich. Iſingrinium

M. D. XXXVIII.

Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
Getty Research Institute

https://archive.org/details/aegidiitschvdicl00tsch

AEGIDIO TSCHVDO CLARONENSI, VIRO APVD *Heluetios conſulari clariſſimo, omnibusq; modis ornatiſſimo, Sebaſtianus Munſterus*

S. D.

MITTO *ad te, humaniſſ. uir, opus tuum, tabulam ſcilicet Alpinarũ regionũ, cum adiuncto libello, ſed non ſine fœnore. Te agnoſcit authorem fœtus tuus, qui Herculea audacia Alpes inacceſſas, montésque illos horrendos, perpetuo rigeſcentes frigore, et niue nunquam reſolubili candicantes aggreſſus, ſubmiſsis humeris eos in uniuerſum mundum portare & transferre contendiſti, ut etiam extremi noſtri orbis habitatores, Britanni ſcilicet et Hiſpani, apud ſe habituri ſint Alpes, admiraturiq; giganteum illum animi tui conatum & robur, qui potueris tantorum montium molem, tot ualles, tot amnes, tot populos, tot ſtagnantia maria, tot deniq; ciuitates & loca in tam exiguã transferre chartam. At ſcio, & uerè ſcio, in his congerendis & iuſta proportione digerendis, tibi non tantum inſumptũ laboris, quantum exegit indefeſſum illud tuum ſtudiũ, dum perpetua lectione ſurſum ac deorſum per tot autores & hiſtoricos, eorumq; quoſdam inconditos iactaris, & pugnantes plerunq; ſententias componere cogeris, aut certe quẽ ſequaris autorem, cuiq; adhibeas fidem circũſpicis, & ſic circumſpicis, ne rabulis calumniandi occaſionem præbeas, & pro gratia conuicia reportes. Spero hoc pulcherrimum tuum ſtudium, quo patriam tuam & uicinam Rhætiam ſic cum perpetua & nunquam intermoritura nominis tui laude illuſtraſti, plurimos incitaturum, ut tui exemplo & ipſi quoq; bene mereri de patrijs ſuis conentur. Cæterum quem ego in hac tabula tua ædenda exanclarim laborem, nõ eſt quod hic referam. Certe diligentiæ nihil defuit, dum cõgerer nunc adeſſe pictori, nunc ſculptori, & nunc typographo, quodq; magis me urgebat, uerſioni incumbere. Reſpuebat laborem hunc doctiſſ. ille tuus atq; meus* HENRICVS GLAREANVS, *querebaturq; ſe elegantem illam eloquentiæ tuæ uenam, in latina uerſione aſſequi õn poſſe. Neq; alij hunc laborẽ ſubire uolebãt, quem uir talis ac tantus aſſumere detrectauit. In his autem om*

nibus tabula ipſa iam cœpta erat excudi, & nihil deſiderabatur quàm libri uerſio. Adductus igitur ego, maiori fortaßis audacia quàm debueram, imbecilles artus huic labori, quem alij recuſarunt, applicui, & pro mea uirili librum uerti, ut etiam ab Italis, Gallis, *atq; alijs exteris nationibus legi poſſet.* Notius *eſt hodie in orbe* Munſteri *nomen, quàm ut ob meam infantiam à ſtudioſis ueniam petere anxiè contendam. Sat fuerit, ſi uel tibi meus labor non diſplicuerit.* Vale *uir ornatißime.* Baſileæ *uiceſimaquinta* Martij.

INDEX LIBRI.

Abduas & Aduas fluuius. 73.15. 75.8
Abiſontes populi. 98.31
Aduæ fontes 28.14
Aduæ fluuij curſus 77.15
Adula mons, hodie Vogel 26.1
Adulæ montis ſitus 82.3
Aelbel amnis 56.35
Aeni ortus 73.9. & 74.23
Aetuatici populi 87.33
Aetuatij populi 52.32
Agaunũ opp. 100.11
Agonia uallis 89.7
Agones populi 89.3
Albula mons 78.16
Alemanni bello à Romanis *petiti* 46.32
Alemanni iuxta lacum Podamicũ *habitarunt,* Rhætis *expulſis.* 29.29
Alpes quando peruiæ factæ 83.19
Alpes Iuliæ 78.5. & 79.20
Alpes ſummæ 53.34
Aluum nouum 44.13
Amiſum caſtrum 15.5
Arbor felix oppidum 29.22
Atheſis origo & curſus 76.22
Auguſta prætoria 101.31
Auguſta uallis 101.22
Auguſta Vndelicorũ *iuxta* Lycũ 131.21
Auenticum Heluetiorum *metropolis* 131.5
Belgæ ueteri Gallica lingua utuntur 111.16
Bellizona & Bilitionũ 97.27
Belloueſus Gallorũ dux 4.25
Benedurum 66.22
Bergalia 80.20
S. Bernhardi mons minor 85.7. & 103.11.
S. Bernhardi mons maior 95.26. & 101.14
Biuium locus 41.6. & 78.20
Bodiontij pop. 100.22
Bregentz amnis 72.35
Brettigoia uallis 61.4
Breuni pop. 97.30
Brigellia 81.3
Brigantij populi 72.28
Brixentes pop. 99.15

CAllucones pop. 99.12
Camerinum Subaudiæ metropolis 103.22
Campi eccleſia 65.7
Campus ſancti Petri 65.12
Camuni pop. 73.15.& 77.30. & 97.7
Canini campi 47.3
Canini populi 47.34.& 49.8
Cani populi 27.1.& 49.9
Caturiges 103.34
Carinthia Briſgoiæ 118.14
Cattenates pop. 98.28
Celtica lingua apud Heluetios 111.12
Celtæ unde dicti 123.5
Ceutrones pop. 103.11.& 85.8
Cimbrorũ contra Romanos pugna 16.20
Cineſius mons 89.31.& 104.1
Clauena 81.25
Comũ per Rhætos uaſtatũ 16.8
Conſuanetes pop. 98.13
Cotuantij uel Coruãtij pop.55.31
Cottiæ Alpes 89.33
Culmen de Ocello 82.29
Curia ſedes epiſcopalis 37.27
Curienſis diœceſis cõmenſuratur limitib. Rhætiæ 36.3.& 37.10
Curiam quidam à Coriantijs deducunt 56.10
Curia quando condita 45.28.& 50.19
Curienſis confœderatio 40.8
Curienſis epiſcopatus quo tempore cœperit 38.7
DIaduella mons 82.18
Druſus pugnauit contra Rhætos 23.14
Druſiana uallis 23.19.& 67.2
Durias maior fluuius 101.35
EBrodunũ 90.2
Emps caſtrum 15.6
Engadin quid ſonet 76.18
Engadini populi 12.4
Engadini olim Vennones 35.26
Epiſcopatus diſtinguunt regiones 18.33
Erneſtus idem q Ariouiſtus 122.1
Eſtionũ mons 66.17
Euganei populi 74.12 (132.31
Equeſtres ubi olim habitauerint
FAbariũ uulgò Pfæuers 60.5
Focunates pop. 98.5
S. Fridolinus quãdo floruerit 38. (15
Fruxinũ oppidũ 98.22
Fumarij 104.20
Furcken Alpiũ pars 95.14
GAlli expulerunt Thuſcos è patria 5.2 (24
Galli olim Græcis literis uſi 105.
Galli Romanis olim ignoti 84.8
Galli quo tempore tranſierint in Italiam 5.16
Galli olim uſi ſunt Germanica lingua 109.33
Gallica natiua lingua per Romanos ablata 105.29.& 110.11
Gallicũ idioma fex latinæ linguæ 107.10
Gallica lingua hodie confuſa eſt 119.16

Gallica lingua ex Italica 106.1
S. Galli oppidi ſitus 31.16. & 32.
Gaſtern regio 18.18 (10
Germanica lingua cõfunditur per ſcribas 108.31
Germanica lingua diſcriminatur. 113.3
Germanica lingua quando cœperit ſcribi 106.13
Germani unde dicti 114.15
Germani Gallorum fratres 122.9
Germaniam exteri deſcripſerunt
Gletſcher mons 95.18 (130.20
Gotthardi mons 53.22
Graiæ Alpes 26. 8. & 85.6. & 90.14. & 103.10
Grauupundtner quare ſic uocati. 27.2
Græci Galliã inhabitauerũt 105.3
Griſoni Rhæticani 39.29. & 49.10
HEluetij relicta terra ſua Galliã inuaſerunt 16.35
Heluetios Cæſar ſtrauit 17.3
Heluetij retinuerũt genuinã ſuam linguam 111.12
Heluetij hodie Suuiceri 21.12
Heluetiorum antiquorum potentia 30.9
Henricus Romanorum rex tertius 19.12
Hercules Alpes ſuperaſſe dicitur. 85.31
INburg 46.10
Ingelheim Caroli magni patria 106.16
Inſubres hodie Mediolanenſes 35. 19. & 124.24
Inſula lacus Brigantini 23.30
Iuberi pop. 99.22
Yll amnis 66.9
LAngarus fluuius 57.33. & 61.28
Larius lacus 73.10
Lepontij ab antiquo tempore itinera Alpium cuſtodierũt 14.5
Lepontiorum habitatio 91.14
Lepontij Rhinuualder 87.30. & 99.19
Leuontina uallis 90.21
Licates uel Lycatij pop. 98.25
Limagus amnis 18.31
Lindaugia inſula Vindelicorũ 22. 4. & 23.34
Linguarum ruſticitas unde naſcatur 10.2
Linguarum, Gallicæ, Germanicæ Belgicæ et Celticæ differentia. 111.12. & 112.5
Lintzgoij olim Lentienſes 31.7
Liuius quando floruerit 12.18
Lintzgœuu ueſtigium Vindeliciæ
Lucius martyr 52.25 (21.33
Lucumonis mons 83.1
Lupinum, Meienfeld 57.25
Lycus fluuius 26.9
Lyra fluuius 82.6
MArſoila arx 46.3
Maſſilia à Græcis cõdita. 105.4
Mediolanũ à Gallis cõditum 5.28
Medulli pop. 103.27

Meintal 90.28
Miliare Italicum quantum 81.30
Miliare Helueticũ quantũ 81.30
Miſauci pop. 97.21
Montfort caſtrum 15.2
Montafun 65.28
Montanys 89.32.& 104.1
Monticulus 15.17
Muetius fluuius 82.25
NAntuates 99.26
Naunes pop. 98.5
Nomina ab ingenio dicta 121.20
Noricorũ ſitus 35.22
OCelum op. 89.34
Octoduri uerus ſitus 132.2
Octodurũ ciuitas 86.9. et 99.35. & 100.1. & 31.
Oſcela 89.21
PErninna mons 79.1
Pes Falarius 79.7
Plantæira 46.12
Plinius quando uixerit 12.34
Podamicus lacus 21.6
Podamici laci inſula fertilitas 23.28. 28.3
Pœninus deus 101.2
Pœnæ Alpes 26.8
Pœnina & Pelinna uallis 102.23
Pœninæ Alpes 96.16.100.32.
Ptolemæi in orbis deſcriptione propoſitum 27.16
Punctores Rhæti 55.26
RAetzuns caſtrum 10.25
Rheguſcæ pop. 99.3
Rheni ortus 26.2
Rheni duo fontes 53.5.54.3
Rheni in lacum Podamicum illapſus 31.82
Rhæti à Rhæto nomẽ ſortiti 12.33
Rhætus Thuſcorũ dux 5.6.et 34
Rhæti primum inciuiles 5.11
Rhæti Alpini pop. 28.24
Rhæti olim rapinis inhiarunt. 24.16
Rhæti iuxta fontes Rheni primũ conſederunt 13.16
Rhæti bellicoſi facti 14.22.& 25
Rhætorũ nobiles ruſtici facti 9.36
Rhæti efferi facti ex locis 6.14
Rhætorum nobiles familiæ 6.26
Rhæti deſcenderũt à Romana nobilitate 8.7
Rhæti à Romanis impugnati. 22.12
Rhætorum antiquorum ſitus 10.10.& 76.6
Rhætiæ deſcriptio ſecundum Ptolemæum 25.34. iuxta Strabonem 34.32
Rhetico mons 61.9
Rhæticum uinũ optimũ 38.25
Rhætica iuga 73.12
Rhætium caſtrum 10.20
Rhætia alta quæ 11.7
Rhætica lingua qualis 8.32
Rhætica lingua ſcribi non poteſt 9.19
Rhætica lingua indies deficit 9.5
Rhætorum tria fœdera 39.31
Rhingoia 72.10.& 99.4
Rhodani ortus 53.18
Rhucantij 58.5

Ringoia 31.19

Riua & Riuanus lacus 18.7

Ruguſci pop. 72.24.& 99.3

SAlaſſi populi 85.11.& 101.19.& 102.31

Sara fluuius 59.15

Sargans opp. 62.34

Sarganſeri populi 62.6

Sarunetũ regio qualis 62.2

Sarunetes pop. 59.14

Scala mons 64.4

Schennis monaſterium 19.10

Seduni pop. 99.31

Septimus mons 78.18

Sequani pop. 22.7.& 26.30

Seßites fluuius 124.25

Speluca 81.12

Spinoila arx 45.35

Strabo quando uixerit 21.17

Suanetes pop. 99.8

Summæ Alpes 95.4

Summus lacus 80.35

TArentaſia 85.9.& 103.12

Taurus fluuius 64.25

Tauriſci 88.21.& 92.5

Teutonia Germaniæ pars 126.7

Thermæ Fauarianæ quando repertæ 60.29

Thunicates pop. 98.19

Thurgoia uel Durgea 26.24

Thuſcorum latum olim imperium 4.28

Tib. Vindelicos ſuppreßit 23.82

Ticini amnis ortus 53.23

Tinnezon uilla 80.12

Tranſalpini Galli 88.30

Triumpilini pop. 96.33

Trimis uilla unde dicta 59.8

Tomiliaſca 11.26

Tumleſchg regionis deſcriptio 56.28

Turinum 90.8

Tußis uilla 11.10

VAllenſes et Vuallẽſes 100.30

Vall Vechia 95.21

Valleſia ſuperior regio amœna 122.33

Vallis Venuſta 35.28.& 73.7

Vatz oppidum 57.2

Vcenni pop. 103.31

Veldkirch oppidum 64.31

Veltlin 77.33.97.12

Venonetes 97.15

Vẽnones populi 73.7.& 74.2

Vennonũ locus 35.23

Veragri pop. 99.34.et 100.18. ſemigermani olim 113.10

Viberi Lepontij 73.26.& 74.17.& 89.15.& 99.23

Vindelicorum ſitus 21.29

Vinſtermuntij populi 12.5

Virucinates pop. 98.18

Vri populi 36.13

Vri à Tauriſcis deſcẽderũt 92.29

Vri à tauro nomen habent 9.3

Vrſa qui et Rus fl. 53.26.& 55.5

Vrßler mons 81.15

VVaat pagus Heluetiorum. 99.28.132.17

Valgœuu 65.18.& 66.2

Vualenſtat unde dictum 17.22

Vuerdenberg arx 62.27

AEGIDII TSCHVDI CLARONENSIS V. C. APVD HELuetios, in librum Alpinarum gentium præfatio.

Non multis retroactis temporibus, amicè lector, egregia illa facta, memorabiliaꝗ antiquorum geſta, quæ in uicinis regionibus apud Rhenum & Danubium per Heluetios, Rauracos, Sueuos, Vindelicos, Rhætos, Sedunos, & confines eorum atꝗ Gallorum & Germanorum contigerunt, tanta obliuione hodie deleta conſtat, ut etiam nomina ipſa nedum inſignium uirorum per quos, uerum et locorum apud quæ hæc geſta ſunt, interciderint, planeꝗ nobis incognita facta ſint. Et hinc factum, ut terrarum illarum indigenæ uanis plerunꝗ moti coniecturis, fabulisꝗ intenti, uarias de ſua origine conceperint opiniones, ineptas inſulſasꝗ & à ueritate alienas de ſua prognatione cudentes hiſtorias. Id aũt hinc aduerti poteſt, certaꝗ probari ratione, quod Germanorum lingua intra 750. annos cœpta eſt ſcribi, & in literarũ complexionem coartari. Quid ergo uetuſtum apud illos inueniri poterit, quando nemo fuerit qui ante memoratum tempus res præclarè geſtas annotarit, imò nec annotare potuerit, & nihil quantumlibet egregie factum in mortalium memoria diu manere queat, niſi literis mandetur? Quodſi dixeris, à Latinis hiſtoricis Germanorum antiqua facta conſcripta, non te audiemus, certi de hoc, quod apud illos nihil certum de eorum geſtis inueniri poſſit. Somnia ergo ſunt, uana & mera figmenta, quæ ſub hiſtoriarum ſpecie paſſim circun

feruntur, qualia ſunt quæ de Hildtprando & ſimilibus uana loquacitas excogitauit, poſteaquã apud nos Germanos omnis bona eruditio ſic extincta fuit,ut et optimi autores, qui paſſim in bibliothecis repoſiti fuerant,ab idiotis neglecti,ſqualore corroſi & carie uitiati perierunt. Nec obſtat, apud exteros,puta in Italia,fuiſſe uiros egregia pręditos eruditione,qui nedum quę à ſuis geſta ſunt annotarũt, uerum & quæ apud exteras nationes, cum nullus talium regiones noſtras unq̃ ingreſſus,quicquam luſtrare aut uidere potuerit,ut taceam labores propter eas ſubijſſe. Non ergo immeritò prima laus datur ſummę eruditionis uiro HENRICO Glareano poëtæ,præceptori meo colendiſſimo,atq; affini dilecto,qui primus apud nos,quod ſciam,uetuſta nomina in lucem reuocauit,quę tunc ferè omnem humanam exciderant memoriam, & ueluti obſoleta inuſitataq́; nemini cognita erãt. Qua in re pulchro exhibito exemplo,plurimos bonos uiros & felici pollentes ingenio excitauit,qui ueſtigia eius ſectantes profundius uires ingeniorum ſuorum in huiuſmodi exercuerũt, preſſiusq́; acri ſuo iudicio omnia rimantes, nõ pauca ex tam multis relictis ueſtigijs, maiorum noſtrorũ facta ueluti ex tenebris in lucẽ reuocarunt. Ex quibus eſt BEATVS Rhenanus Seleſtadianus,uir incomparabilis doctrinæ & eruditionis,Bilibaldus Pirckheimerus,Gerardus Nouiomagus, Ioachimus Vadianus à Sancto Gallo, & ego nouiſſimus, qui & ipſe quædam antiquorũ geſta ex locorum ueriſimilibus coniecturis et probatis autoribus atq; hiſtoricis,pro incolarum celebritate excerpſi & in unum collegi, potiſſimũ quæ huius ſuperioris Germaniæ & Alpinarum regionum mentionem facere uiſa ſunt.

AVTORVM, E QVIBVS SEQVENS

Rhætiæ hiſtoria eſt excerpta, catalogus. Porrò ſub quo Imperatore, & quo tempore, ante uel poſt Chriſtum natū, quiſq; uixerit, ſuis nominibus & numeris expreßimus.

Polybius Græcus. Hic fuit Scipionis Africani pręceptor, qui uixit ante Chriſtum annis 239.

Caius Iulius Cæſar, qui floruit ante Chriſtū an. 43.

Horatius Flaccus poëta, qui fuit ante Chriſtum annis 8. ſub Auguſto.

Titus Liuius Patauinus.

Strabo Amaſinus Græcus.

Publius Velleius Paterculus.

Trogus Pompeius, cuius hiſtoriam Iuſtinus in epitomen redegit.

Hi floruere ſub Auguſto & Tiberio, eo tempore quo Chriſtus in humanis egit.

Pomponius Mela.
Caius Iulius Solinus.
Caius Plinius Secūdus.
} Sub Veſpaſiano, annis à Chriſto nato 80.

Numeri ſequentes omnes, ad finem uſq; catalogi, annos à Chriſto nato indicāt.

Publius Cornelius Tacitus, ſub Traiano. 100.

Caius Suetonius Tranquillus, ſub Traiano. 110.

Claudius Ptolemæus Alexandrinus, ſub Marco Antonino. 175.

Iulius Capitolinus.
Aelius Spartianus.
Flauius Vopiſcus Syracuſius.
} Sub Diocletiano. 292.

Euſebius Cęſarienſis, ſub Cōſtantino Magno. 330.

Ammianus Marcellinus, ſub Conſtantio & Valentiniano. 360.

Eutropius, ſub Valentiniano. 380.

Antonius Auguſtus, qui fuit poſt tempora Conſtantini Magni, qui Byzantio nouum nomen impoſuit, cuius ipſe mentionem facit. an. 400. uel circiter.

Claudius Claudianus poëta, ſub Honorio. 412.

Sidonius Apollinaris poëta, ſub Valentiniano tertio. 459.

Agathias Græcus, ſub Iuſtiniano. 560.

Paulus Diaconus Aquileienſis, ſub Conſtantino ſexto. 742.

Eginhartus Caroli Magni ſcriba & notarius. 809.

Ratpertus Sanctigallenſis. 880.

Regino Abbas Prumienſis. 907.

Nokkerus Abbas S. Galli, ſub Ottone primo. 950.

Luitprandus Ticinenſis Leuita. 970.

Ekkardus Sanctigallenſis. 1036.

Hermannus Contractus, ſub Henrico ſecundo. 1040.

Abbas Vrſpergenſis, ſub Philippo Imperatore. anno domini 1202.

Quomodo Thuſci, qui deinde Rhæti, hodie uero Churenſes, ex Italia uenerint ad Alpes cum duce ſuo Rhæto: item de quibuſdam familijs eorum. Cap. I

ANno ante Chriſtum natum quingenteſimo octogeſimo ſeptimo, regnante apud Romanos Tarquinio Priſco, Galliæ populi primam in Italiam fecerunt profectionem, id quod certò conſtat, ſub duce Belloueſo: paucisq; elapſis annis, urbes Mediolanum, Comum, Breſſam, Veronam, Bergomum, Tridentum, atq; Vincentiam conſtruxerunt: quo tempore Thuſci in Italia magnum habuerunt imperium, quod ab infero mari uſque ad ſuperum extendebatur, magnaq; fertilitate exuberabat. Habet autem regio illa has inclytas ciuitates, Piſas, Senas, Lucam, Florentiam &c. & uſq; in hunc diem cultores regionis illius Thuſci appellantur, quorum dominium aliquando ultra Padum fuit propagatum.

tum. Poſtquam autem Galli Italiæ penetralia ingreſſi ſunt, Thuſcos bello uicerũt, patrijsq́; ſedibus pepulerunt. Et quanq́; Thuſci armatis uiris, locisq́; natura & arte munitis plurimum ualerent, uicti tamen à Gallis, cedere potẽtioribus coacti ſunt, amiſſaq́; patria, duce Rhæto ad Alpes conceſſerunt, & montana loca incolentes, ducis ſui nomine & poſteritatem & regionem illam toto orbe memorabilem reddiderunt. Verſantes aũt in aſperis illis montibus & regione illa ſqualida atque inculta, temporis ſucceſſu facti ſunt & ipſi efferi & inculti, nihil ex priori retinentes ciuiliori uita, præter linguæ aliquantulam modulationem, ſed quæ & ipſa plurimum apud eos uitiari cœpit. Hæc hactenus recitata, conſcribunt Liuius, Iuſtinus & Plinius. Liuius deca. 1. lib. 5. ſic ſcribit: De tranſitu in Italiam Gallorum hæc accepimus: Priſco Tarquinio Romæ regnante, Celtarum, quæ pars tertia Galliæ eſt &c̃. Et paulò poſt: Fuſis acie Thuſcis haud procul Ticino flumine, cum in quo conſederant agrum Inſubrium appellari audiſſent &c̃. Idem in eodem lib. Thuſcorum ante Romanorum late terra mariq́; opes patuere, mari ſupero inferoq́;. Idem de Thuſcis expulſis eod. lib. Alpinis quoq́; ea gentibus hauddubie origo eſt, maxime Rhętijs, quos loca ipſa efferarunt, ne quid ex antiquo præter ſonũ linguæ, nec eum incorruptum retinerent. Iuſtinus lib. 20. Thuſcos expulerunt, & Mediolanum, Comum, Brixiam, Veronam, Bergomum, Tridentum, Vincentiam condiderũt. Idem eod. lib. Thuſci quoq́; duce Rhæto auitis ſedibus amiſſis, Alpes occupauere, & nomine ducis gentem Rhætiorum cõdiderunt. Plinius lib. 3. cap. 10. Rhætos Thuſcorum prolem arbitrant̃ à Gallis pulſos duce Rhęto.

Thuſci itaq́; iſti auitis pulſi ſedibus, & intra Al-

Iudiciũ de Rhætis profugis. pium aſpera conſidentes loca, haud uulgares infimæq; fortis homines fuere, ſed omnium Thuſciæ incolarum & genere & opibus præſtantiſſimi. Id enim uſu uenire cognouimus, cum regio aliqua ex pugnata fuerit, ut plebs infima ferè ſemper uictoris gratiã obtineat, atq; caſam & prædiolum ſuum retineat, quippe quæ nec poteſtate ulla aut opulentia fulcit̃: potentiores uerò & quibus facultates ſuppetunt uberiores, uireſq; rebellandi nõ deſunt, longè à patria arcentur ſede, quod hi uictorem ante aſſecutam uictoriam ſua infeſtarint fortitudine, habeantq; opes multas & prædia ampliſſima, quę hoſtis in ſuam rapit poteſtatẽ. *Liuij locus de Rhætis declaratur.* Vnde cum Liuius hic dicat, loca ipſa hoſce Rhætos efferos reddidiſſe, ne quid ex antiquo retinuerint, ſatis indicat, extorres illos Thuſcos nõ uulgares & ruſticis moribus præditos, ut nunc ſunt, ſed potentes et ſpectatæ uirtutis uiros fuiſſe. Quin & in hunc uſq; diem Rhætij, incolæ Alpium, iactitant ſeſe deſcendiſſe à nobili familia, qui tamen hodie paſſim habitant in uallibus aſperis atq; alijs agreſtioribus locis, ſuæ etiamnum nobilitatis oſtentãtes inſignia, antiquitatis ſuæ monumenta.

Iſtæ familiæ olim floruerunt, & hodie quoque quædam adhuc inueniuntur.

	Comes à Metſch.	De Amaſia	Amaſius
Barones à	Rhætzuns	De Rhætio	Rhætius
	Bell mont	De Bello monte	Bellus mons
	Montalt	De monte alto	Mons altus
	Vatz	De Vatio	Vatius
	Sax	De Sacco	Saccus
	Comes à Montfort	De Monte forti	Mons fortis
	Comes à Sargaus	De Sarunegauno	Sarunetius
	Baro à Flumbs	De Flumine	
	Baro à Valæiren	De Valerijs	Valerij

Nobiles de

Emps	De Amiſio	Amiſius
Emps ſupra Curiã.	De Amedes	Amedius
Capell	De Capello	Capellus
Suns	De Sonzo	Sontius
Caſtels	De Caſtello	Caſtellus
Caſtris	De Caſtritio	Caſtritius
Valendans	De Valendiano	Valẽtianus
Bellfort	De Bello forte	Bello fortis
Biſſen	De Biſſis	Biſſus
Buwix	De Bowiga	Bouitius
Balckain	De Balcono	Balconus
Panigada	De Paniſio	Panitius
Trimis	De Trimõtibus	Trimõtius
Plantairo	De Plana terra	Plana terra
Marſchlintz	De Marſilinio	Marſilius
Fontenaus	De Fontenaſio	Fõtenatius
Marmels	De Marmorea	Marmoreus
Mont	De Monte	Montanus
Lumbarius	De Lomareno	Lumbarinus
Iuualt	De Iuua alto	Iuualtius
Caſtelmur	De Caſtelmuro	Caſtrimurus

Item qui à

Tumben	Tumba	Tumba
Paſſellen	Paſſello	Paſſellus
Planten	Planta	Planta

Sunt & aliæ plurimæ huiuſcemodi familiæ, ex quibus nonnullæ penitus interierunt, & quædam adhuc ſuperſtites inueniunt, quas tamen hic breuitatis cauſa omittendas cenſui. Sunt proinde in ualle Lugnitza multi talium nobilium, id quod clarũ indicium eſt auitæ poſteritatis: alioquin ſi uallis illius prouentus ſpectes, uix ibi nutriri poſſent duo nobiles, more nobilium impenſius uictitantes. Iſti uero laboribus grauioribus aſſueti, iam occalluerũt ad quæcunq; opera quantumlibet difficilia, nec pudet illos laborum, minimeq; arbitrãtur ob labores

Lugnitz

Nobiles apud Rhætos.

ipſorum obfuſcari nobilitatem: & recte quidem: nõ enim inopia aut uictus manibus partus, ſed morum peruerſitas & facinora infamem atq; degenerem reddunt nobilitatem. Gloriantur aũt iſti pauperes nobiles, quorum iam meminimus, quod ex nobiliſſima deſcenderint proſapia, quodq; maiores ipſorum è Roma aliquando fuerint pulſi: ſed in hoc errant, quandoquidem originem à Thuſcis, ut iam diximus, traxerint, qui illo tempore clariores Romanis fuere, quorũ uicini extiterunt.

Romani Thuſcorum uernæ.

Rhæti falſo à Romanis originẽ traxiſſe dicũtur.

Loquuntur ut inexperti, & qui neq; antiquitatum neq; hiſtoriarum cognitionem habent, hoc tantum uerè ſcientes, maiores ipſorum aduenas fuiſſe ex Italia. Ob iſta tamen nõ inferiores ſe iudicant Germaniæ nobilibus, etiamſi illis longè impares ſint, ſi phaleras caballorum et cataphrattorũ ſpecies, aliorumq; ornamentorũ luxum, quibus hodie nobiles exornari ſolent: iſti autẽ ea nec habent, nec facile habere poterunt, ob regionis eorum infœcunditatem. At propter iſtorum defectum non putant quicq; decedere nobilitati ſuæ.

Rhætorum encomium.

Hoc in primis curant, ut piè & iuſtè uiuant, execrantes omne id quod iniquum eſt, quippe qui nunq; non cogitant à quàm magnificis uiris originem duxerint: id unica illis eſt gloriandi ratio, nõ obſtante inciuilitate eorum, quam ab inculto agro ueluti tabem quandam contraxerunt. Præterea eſt & id obiter hic cõmemorandũ, Rhętos tempore Liuij haud ſecus quàm hodie moratos fuiſſe, id quod ex uerbis eius aduerti poteſt, quando ſcribit, Rhætos nihil ex antiquo præter ſonum linguæ, nec eum incorruptum retinuiſſe.

Lingua Rhætica

Hac Rhætica lingua utuntur uſq; in hunc diem Rhætię incolæ, potiſſimũ qui circa Curiam habitant, quos nos Germani Churwälſchen, id eſt, Curenſes Italos, ipſi autẽ Romanos ſeſe appellant, fortaſſis ob

iſtam

iſtam rationem, quod Romani et Thuſci olim una uſi fuerũt lingua, hodie aũt Thuſcana lingua communiter pro Italica habetur. Cæterũ Rhætica lingua intra 150. annos plurimum apud Rhætos interijt, Germanica indies inualeſcente, ut hodie nedũ Curenſes, uerũ & qui remotiores ſunt Germanicè loquantur, qui haud longè ſupra æuum noſtrũ Italicè loquebantur, ſi modò corruptiſſima eorum lingua Italica eſt cenſenda, quę & olim tempore Liuij & hodie uſqueadeo deprauata eſt ob hominum illorum ruſticam & incompoſitã uitam, ut Thuſcani, qui adhuc ſunt in Italia, eos loquentes minimè intelligant, quantumlibet unius ſint nationis & ab una deſcenderint proſapia. Sic ſi horũ nobiles conferas cum Thuſciæ nobilibus, rectius ruſticos eſſe quàm nobiles dixeris.

Thuſcorũ, Rhætorum & Romanorũ eadem lingua.

Quare Rhætica lingua ſcribi non poſſit. Cap. II

RHætica lingua tam perplexa & impedita eſt, ut ſcribi nequeat: unde omnes literæ ab antiquis confectæ, Latinè ſcriptæ ſunt, & quas hodie parant, Germanicè ſcribi procurant. Ratio alia huius perplexitatis afferri nequit, ꝙ quæ data eſt de moribus in tantam ruſticitatẽ deprauatis. Cum enim ab initio ſuæ ex Italia fugæ, aſperiores & agreſtiores terras longo tempore manuũ ſuarum indefeſſis laboribus mitiores reddere cogerentur, unde ſibi neceſſarium pararent uictum, pueros aũt literis inſtituendos minimè curarent, unde uſum legendi & ſcribendi acquirerent, ſed perpetuò tractarent ligones, furcas, ſerras & alia ruſtica inſtrumenta, quibus ſylueſtrẽ & lapidoſam terram repurgarent & paſtinarent, tandem factum eſt ut cum ruſtico labore ruſticos quoqꝫ induerint mores, neglectoqꝫ cultiori ſermo-

ne, indies linguã ſuam deprauarint: id quod in hodiernum uſq; diem in Germania fieri uidemus, q̃ hi qui ſolitarij in ſyluis extra frequentiam hominũ habitant, deſtituti ſcribendi et legendi inſtitutione, rudes et inculti euadant, linguam natiuam corrumpant, & cæteris eiuſdem regionis hominibus prorſus diſſimiles efficiantur.

Situs uerus antiquiſſimorum Rhætorum. Cap. III

Cæſar libro 4. Rhenus oritur ex Lepõtijs qui Alpes incolunt.

VEra & antiqua Rhætia locum habet in Lepontijs Alpibus iuxta utranq; Rheni originem, includens omnes circũiacentes ualles & montes, quorũ multi deſcendunt & procurrunt uſq; ad eum locum, ubi uterq; Rheni riuus in unum coaleſcit fluuium. Eſt autem inter hos dũos Rheni riuos, haud procul ab eo qui poſterior uocatur Rhenus, ſupra uero utriuſque mixturam, ſpatio pedeſtris itineris quod media hora confici poteſt, campus quidam pulcher, cui imminet collis in ſuo uertice arcem geſtans celebrem & peruetuſtam, nomine Rhætium, quod hodie Germanicè uocamus Rætzuns, & cõiectura prægnans eſt, illud olim à primis extructum Rhętis, ſicut & intra ſexaginta annos adhuc aliqui fuerunt eius arcis poſſeſſores, ex clara Rætzuns familia deſcendentes, Barones potentes, quippe qui à parentibus ſuis in illa regione quam hodie uulgò uocant Ober Graüpund, id eſt, ſuperior Griſea, aut Caniciei confœderatio, ampliſſimã acceperunt ditionẽ, habẽtes ſubiectos homines, poſſidentesq; caſtra & regalia. Vltimus eius familiæ dominus fuit Vdalricus à Rætzuns, & is obijt anno domini 1459. ſabbatho ante Matthiæ, & ſucceſſit ei in hæreditatem Comes Iodocus à Zolrn, et Baro à Lympurg. Memoratam uero arcem cum ditione eius poſſident

Rhætium Rætzuns

Barones Rhætij.

D. Vdalricus ultimus Rhæticorum Baronum.

iam

iam pignoris loco domini à Marmels. *Marmorei* Vulgus tamen regionis illius ex cõſuetudine appellat poſſeſſores dominij illius, quantumlibet extra familiam ſint, dominos à Rætzuns. Fuit & alia peruetuſta arx in regione illa, ſed quæ modo in ruinis iacet, appellata olim Rhætia alta, hodie aũt corrupto uocabulo uocatur Realt, *Rhætia alta* diſtatq́ꝫ à Rætzuns itinere pedeſtri duarum horarum & dimidiæ, *Realt* ſita iuxta poſteriorem Rhenũ, in ulteriori fluminis ripa, in ędito loco, ſupra uillam Germanicè Tuſſis appellatã, *Tuſsis* quã Rhæti barbara ſua lingua uocant Tuſcianam, *Tuſciana* quæ uilla una eſt ex præcipuis Griſeæ illius ligæ uillis: & ueriſimile eſt nomen illi contigiſſe à primis Rhætis, poſteaq́ꝫ Thuſciam reliquerunt (eſt enim uocabulorum magna alluſio Thuſciæ & Tuſſis, ſicut & arcium Realt atque Rætzuns) à primo duce Rhæto: *Dux Rhætus* ut hic taceã quid incolę regionis illius uelu ti per manus acceperint, ut ipſi aiunt, à maioribus ſuis, quod olim rex quidam aut princeps regionũ illarum habitarit in arce Realt. Hunc ego puto dominum fuiſſe Rhætorũ, qui tunc adhuc Rhætiam ſibi ſubiectam habuit. In iſta arce adhuc uidentur reliquiæ quędam fortiſſimarum turrium & murorum. Præterea inter memoratas duas arces Realt & Rætzuns, intercipitur campeſtris quædam uallis, quam noſtrates Tumleſch, Barbari aũt Tomiliaſcam appellant: *Tomiliaſca* *Tumleſch* ſupra illã eſt Realt, et infra Rætzuns, intermedia uero uallis mediocriter frugifera, potiſſimum in pomis, frumento & uino, etiamſi ſupra regionem illam nullum creſcat uinum. Hunc itaq́ꝫ ego arbitror Rhætiæ eſſe ambitum, *Rhætiæ ambitus* unà cum adiacentibus uallibus, quæ plurimæ ſunt in utraq́ꝫ Rheni ripa, etiam ultra iuga Alpium, quales ſunt Clauena, Brigella, Meſaucũ, Vrſella &c. His annumero populos habitãtes iuxta originem Aeni, *Aenus*

labentis in Danubium, & habitantes iuxta fontes
Atheſis Atheſis,alluentis mœnia Veronæ,& tandē in ma-
re Adriaticum deſinentis. Porrò populi iuxta Ae-
num ſedentes,hodie appellantur Engadini & Vin
ſtermuncij:qui aūt ad Atheſim, Vinſtgoij & Mun
ſtertalenſes,pertingentes uſque ad Aeni uallem &
Atheſis regionem. Apud ipſos enim initium ſu-
munt memorati duo amnes. Hi ſemper & ab an-
tiquo ſociati & confœderati fuerunt cathedrali ec-
cleſiæ Curienſi,exiſtentes de natione eorum uſque
in hunc diem. Loquūtur barbara illa & uitiata lin-
gua,quam uulgò Churwälſch uocant,non Italica,id
quod euidens indicium eſt, illos quoq; deſcendiſſe
à Thuſcis,& ex Rhætis prognatos.

Hiſtorici qui hic citantur plurimi,confirmant Rhætos *ab initio in Alpibus iuxta* Rhenum *conſediſſe.* Cap. IIII

LIuius,qui fuit eo tempore quando Chri-
ſtus ſeruator noſter uixit homo inter ho
mines, ſcribit de Thuſcis expulſis deca.
1.lib.5. Alpinis quoq; ea gentibus haud
dubiè origo eſt,maximè Rhætijs. Strabo,qui illo
etiā tempore uixit, lib.4.ſic ſcribit: Supra Comum
ad Alpium radicem Rhæti iacent. Idem eod. lib.
Rhæti ad Italiam uſq; extenduntur, quæ ſupra Ve
ronam & Comum eſt. Et lib.7. in hunc modū ſcri-
bit: Heluetij & Vindelici in montibus campos ha
bitant, Rhæti uero & Norici Alpium ſumma te-
Horatius nent. Horatius lib. 4. Ode 4. ſic de Rhætis ſcri-
bit: Videre Rhæti bella ſub Alpibus Druſum ge
rentem. Trogus Pompeius,qui illo quoq; tempo
Iuſtinus re floruit,autore Iuſtino lib.20. ſic ſcribit de Thuſcis
expulſis: Alpes occupauere, & nomine ducis gen
Plinius tem Rhætorum condiderunt. Plinius,qui tempo
re Veſpaſiani uixit,in natural. hiſt. lib.3. cap.19. nu-

merat Rhætos inter Alpinas gentes. Cornelius Tacitus,qui fuit tempore Traiani, ſcribit in lib. de ſitu & moribus Germanorũ,in hunc modũ: Rhenus Rhæticarum Alpium inacceſſo ac præcipiti uertice ortus. Paulus Diaconus Aquileienſis,qui anno dñi 742. uixit,aſſerit duplices eſſe Rhætios,et ſeipſum declarans,ait ueros Rhætios habitare in Alpibus.Sunt aũt hæc uerba eius lib.2.cap.11. hiſt. Longobardorum: Inter Mediolanenſes & Sueuiam Alemannorum prouinciam,quà ſeptentrionem uerſus ſita eſt, duæ prouinciæ, ſcilicet Rhætia prima et ſecunda inter Alpes conſiſtunt, in quibus proprie Rhæti habitare noſcunt. Ex his uetuſtis hiſtoricis ſatis probatum arbitror, Rhætorum nationem in Alpibus iuxta fontes Rheni conſediſſe, atq; in aſperis illis uallibus conſtruxiſſe arces et turres,atq; alia id genus propugnacula ad ſui defenſionem: quæ in uaſta illa ſolitudine uſqueadeo aucta fuerunt,& quædam in tam inuijs locis ſita,ut uehementer mirandum ſit, quomodo ibi uel ædificium extrui,uel homines habitare potuerint.Id auſim affirmare, neq; in Italia,neque in Gallia aut Germania ullum eſſe locum,in quo tot arces et prẹſidia,ut in iſto, inueniantur, præſertim ubi fundus eſt tam aſper & infœcundus. Quædã præſidia in ipſis Alpium radicibus locata inueniuntur,tametſi pleraq; ruinoſa hodie iaceant,& ſolum indiciũ ueteris ædificij oſtentẽt. Neceſſariò proinde fatendum, extraneam aliquam & diuitem gentem hæc tam multiplicia ædificia fundaſſe in locis tam ſqualidis, non autem indigenas & ibi educatos, qui id minimè facere potuiſſent,cum regionis illius prouentus tanti non ſint,ut expenſas huiuſmodi ferre poſſint. Aliunde igitur ſuppetię illæ miniſtratę ſunt,nempe ex Thuſcia. Nam proculdubio poſtquã homines illi

Tacitus

Paulus Diaconus.

Rhætiæ arces

Arciũ multitudo

diſcedere coacti ſunt, qui diuitijs abundarãt, ſecum
tulerunt quicquid corradere potuerunt, & ex his
quæ neceſſaria non erant, munitiones in aſperis
Via per Alpes illis locis condiderunt, ubi prius nulla humana fuit
habitatio, exceptis Lepontijs, qui itinera occupa-
bant quæ ex Germania & Gallia ultra Alpes in Ita
liam ducunt, de qua re infrà latius diceẽ. Iam enim
facta, imò tuta erant itinera per Alpes, aliàs Thuſci
eas minime tranſcendiſſent. Ptolemæus, Claudia-
nus, & alij quidam qui longe poſt memoratos hi- 1
ſtoricos uixerunt, in quorum ſententiã eunt doctiſ-
B. Rhenanus. ſimi uiri B. Rhenanus & Bilibaldus Pyrckheime-
Bilibaldus Pyrckheimerus. rus, mentionem faciunt alterius cuiuſdam & maio
ris Rhætiæ, ſed de qua nos hic non loquimur, infrà
autem ſuo loco eius recordabimur, ubi quoq; dice-
mus quomodo Rhæti ditionem ſuam ampliaue-
rint, & indies maiora acceperint incrementa.

Rhæti quomodo ampliauerint terminos ſuos. Cap. V

POſtquam Rhæti in memoratis aſperis 2
locis aliquandiu conſederunt, facti ſunt
Rhætij bellicoſi poſteri eorũ ex loci aſperitate bellicoſi,
gnaui & animoſi, depoſita maiorũ ſuo-
rum ignauia, uirilem induentes animum, quo robo
re propagarunt ſuam ditionem ultra Alpes uſque
ad Comum, Veronam et Tridentum: citra autem
Alpes, uſq; ad lacum Riuanũ, quem uulgò Wallen
ſee uocant, & ad Brigantium, ubi initium eſt Poda-
mici lacus, quô ab utraq; Rheni ripa Alpes exten-
De Rheguſcis coniectura. duntur. Non tamẽ uidetur mihi ueriſimile, totum 3
hunc tractum Rhætos occupaſſe, ſed uallem Rhe-
ni Germani poſſidẽtes, extero populo locum non
ceſſerunt: niſi fortè ditiores & potentiores ex Rhæ
tis ſqualida refugientes loca, & fertiliorem quæren
tes terram, ſeſe in demiſſiora inſinuarint loca, & ibi
emerint

emerint cōmodiora habitacula, aut aliàs obtinuerint, ut iam cōmemorauimus. Caſtrum Montfort *Mons fortis* & comites eius ex Rhætijs initiū habuerunt. Item duo alia caſtra, haud longè à ſe diſtantia, quæ uocantur Amiſum excelſum, nouum & uetus, uulgò *Amiſum* hohen Emps, ex Rhætijs quoque originem acceperunt, & eorum familia adhuc extat. Horum meminit quoque Nauclerus in ſua Chronica, in hunc *Nauclerus* modū ſcribens: Anno domini 1195. Henricus Imperator ſextus miſit ex Neapoli aliquos captiuos nobiles, præſertim regis Tancredi filium, ad Curiā Rhætorum, et exoculatum coniecit in carcerem in caſtro quodā Amiſi nomine, quod eſt Emps, ubi & tota uita ſua captus manſit. Eſt & in alio latere Rheni, è regione Montfort, uilla quædam monticulo rotundo impoſita, quam Germani corruptè uocant Montiglen, Rhæti uero Monticulum, quæ *Monticulus* priſtinum retinuit uocabulū, & præter ipſum pau- *Montiglen* ca alia in deſcenſu illius lateris inuenies Rhætica uocabula: nam ferè omniū oppidorum, uillarum, uicorū, montium et ualliū nomina quæ in tota Rheni ualle uiſuntur, Germanica ſunt, qualia ſunt Gru- *Rheguſcorum locorum nomina Celtica.* nenſtein, Wartenſee, item Altſtetten, Rineck, Marpach, Balgach, Berneck, Roſenberg, Monſtein, Buchberg, & alia multa nomina, quæ hic ſuperfluum duximus recitare. Hæc proculdubio à Rhætis ortum non habuerunt, fieri tamen poteſt quod illorum locorū habitatores temporis ſucceſſu Rhætis ſubiecti fuerint, ſicut & hodie Heluetijs ſubiecti ſunt habitatores Bellizonæ & Lugani, uulgò Lowertz, & alij multi qui alia quàm Heluetij loquūtur lingua, unde colligitur eos ab Heluetijs non deſcendiſſe, ſed dominio eorum ſponte protectionis gratia ſeſe ſubieciſſe.

Quomodo Rhæti deuaſtarint Comum, et terminos ſuos extenderint uerſus Tridentum & Veronam. Cap. VI

ANno circiter 86. ante Chriſtum natum, cum Romanorum Conſules eſſent Cn. Pompeius Strabo, Magni pater, & L. Portius Cato, & Rhæti iam annis 501. Alpium regiones occupaſſent, & Comum deuaſtaſſent, fuit oppidum illud rurſum per Pompeium inſtauratum, de quo Strabo lib. 5. ſic ſcribit: Comum mediocris erat colonia. Cæterum Pompeius Strabo, Magni pater, colonos in eam reſtituit, quã incumbentes Rhæti uaſtauerant. Hinc coniĳcere licet, eo tempore Rhætos terminos ſuos propagaſſe uſq; ad terras Tridentinorum, Veronenſium atq; Comenſium. Fieri aũt poteſt quod initium huius belli fuerit eo tempore, quando Heluetĳ pugnãtes contra Romanos percuſſerunt Lucium Caſſium Conſulem eorum, & tunc Rhæti quoq;, qui uicini erant Heluetiorum, criſtas contra Romanos erigere auſi ſunt. Sed & Cimbri illis temporibus bellum geſſerunt contra Romanos, id'q; iuxta fluuium Atheſim, haud longè à Rhętorũ terris, quod fortaſſis Rhætos quoque animoſiores fecit. De bello Cimbrorum & Romanorum uide Florum ſuper 68. lib. Liuĳ, ac aliquot præcedentibus.

Coniecturæ ueri ſimiles.

Quando Rhæti imperium in Italia auxerint.

De oppidulo Wallenſtat, & lacu eiuſdẽ, & quomodo Rhæti ſuccumbentibus Heluetĳs imperiũ ſuum dilatauerint uſq; ad regionem Gaſtern. Item de confinĳs Curenſis et Conſtantienſis epiſcopatus, atque de regione Heluetiorum quam Marcham uocant. Cap. VII

RHæti, ut iam diximus, ditionẽ ſuam extenderunt uſq; ad lacum Riuanum, & lacum Podamicum, id quod factũ uidetur eo tempore, quãdo Heluetĳ relictis terris

Cæſar lib. 1.

terris ſuis, incenſisq́ habitationibus, animũ in Gal liam direxerunt, ut illam occuparent. Sed poſtea à Cæſare uicti, & ferè omnes interfecti fuere, paucis ſaluatis, de quibus Strabo ſic ſcribit lib. 4. Cæſar reliquos ad millia octo ſaluos emiſit, ne Germanis finitimis deſertum agrum ſineret: hoc eſt, ne Germani occiduum Rheni latus quoq; occuparent. Scribit tamen Cæſar, reliquias maiores ſuperfuiſſe. Illo tempore Rhæti prędia ſua ſteriliora, quę habuerãt in Alpibus, relinquentes, inq́ ſubiecta loca ſe demittentes, quæ longè uberiora erant, & iam uacua poſſeſſoribus ſuis Heluetijs, occupare cœperũt omnia, aut maiorem eorundem partem. Cumq́ uicti Heluetij ex Gallia redire cogerentur, non ſatis uirium fuit eis ut excluderent ab antiquis ſedibus ſuis quas iam occupauerant Rhæti: aut certe, quod uerisimilius eſſe uidetur, ſponte illis donarunt regionem ſuam, præſertim cum plurimum in Gallia im minuti eſſent, nec ſufficerẽt pro colenda tota terra. In hunc itaq; modum arbitror Rhętos primum ex tendiſſe limites ſuos uerſus Galliam, idq́ ante Chri ſtum natum annis 55. Oppidum Vuallenſtat, in ſuperiori parte lacus Vuallenſtatij ſitum, non appellatur Rhæticè Vallisſtadium, ut Vadianus putat, ob id quod locum habeat in ualle littoris illius laci: ſed obtigit huic oppidulo nomen illud olim, quod occupatũ eſſet & habitatum à Rhætis. Tunc enim Heluetij, qui inferiorem laci illius tenebant partem, utebantur lingua Germanica, & dederunt nomen Wallenſtat memorato oppido, quod habitatur à Rhætis: barbara, hoc eſt, aliena à Germanica utentes lingua. Vocãt enim Germani extraneas gentes quæ non cõmunicant cum eis, in uernacula lingua, Vualen & Vualchen, potiſſimũ Italos & Gallos. Eadem ratione lacus ille cum in poteſtate Walenſtat

eſſet Rhætorum, à Germanis appellari cœpit Vualenſtatius lacus, quod nomen uſq; in hunc diem retinet, haud ſecus quàm regio Walgoew, quaſi Walchen goew, à Rhætis illis nomen accepit, de qua infrà quoq; dicetur. Sciendum prẹterea quod Rhæti lingua ſua memoratum oppidum Walenſtat nominarunt Riuam, id eſt, Ripam; lacum aūt ipſum, Riuanū, id quod teſtantur antiquiſſimæ literæ fundationis Curienſis. Quo pacto uero Rhæti eiuſdē laci ulteriora loca occuparint, aduerti poteſt ex nominibus oppidorū, præſertim Tertzen, Quarten, & inferius ab alio latere, Sewes, Quinten, in quibus locis cuſtodiæ fuerunt atq; uigiliẹ, per quarum ſtationem ditionem ſuam ampliarunt, quouſq; terram ultra Sewen, Weſen, id eſt, Veſenium, Schennis, & terram dominij Windeck obtinuerunt, ubi caſtra ſua fortiſſima locarunt. Hinc regio illa ad hūc uſq; diem uocatur Gaſtern, quod uſq; ad eum locum Rhætij caſtrametati fuerint. Hoc ergo pacto Rhæti obtinuerunt & denominarunt regionē illā, quod ſcilicet in tractu illo caſtra ſua locaſſent et limitē regionis ſuæ cōtra Heluetios poſuiſſent: unde & barbarā appellationē Gaſtern retinuit, quod caſtrorum limitem ſignificat, ſicut et Heluetiorum confinium, qui Germanicè loquebantur, Germanicam retinuit appellationem: nam limes ille terræ eorum ad Gaſtern uſq; pertingens, lingua eorum March fuit appellatus, q̊d latinè regionis alicuius aut agelli limitem ſignificat. Limes autem ille Rhẹtorum, Gaſtern ab Heluetiorum Marca ſecernēs, eſt Limagus amnis ex Glarona deſcendens. Eſt & uſq; in hunc diem uera Marca, quam inferiorem uocant, diœceſim Conſtantienſem ſeparans à diœceſi Curienſi, et eſt efficax argumentum uetuſtæ illius regionū diſtinctionis. Nam Marca illa & Claronenſes

Walgȯw — *Riua* — *Lacus Riuanus* — *Tert, Quart, Quint.* — *Weſen* — *Windeck* — *Caſtra, Gaſter.* — *Limagus* — *Limes Rhætorū ac Heluet.* — *Limes diœceſum Curiæ & Conſtant.*

ronenſes, exceptis Kyrentzen, Niderurnen & Bilten, quod etiã ab antiquis temporibus Schennenſium in Gaſtern eſt, ad Conſtantienſem diœceſim pertinent: & è diuerſo lacus Walenſee et tota regio Gaſtern, excepta inferiore parochia, quæ Oberkilch appellatur, & ubi Rhætorum regio finem habet, totum pertinet ad Curiẽſem diœceſim. Fuit et tota regio Gaſtern etiam intra 500. annos annumerata Curienſibus, hoc eſt Rhætis, id quod teſtantur priuilegia Cæſarea templo Schennis, quod eſt in Gaſtern, conceſſa, quorum tenor hic eſt:

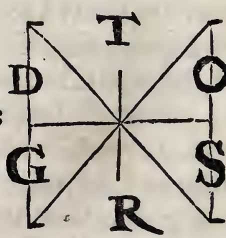
IN nomine ſanctæ & indiuiduæ Trinitatis, Henricus diuina fauente clemẽtia Rex. Si dignis petitionibus fidelium noſtrorũ benignum auditum adhibere ſtuduerimus, apud Dominum & homines condignam remunerationem habere non dubitamus. Quapropter omnium Dei noſtrique fidelium, præſentium ſcilicet & futurorum nouerit induſtria, qualiter fidelis noſter Vdalricus Comes, pietatis noſtræ clementiam adiens humiliter rogauit, ut monaſterium quod Skennines dicitur, à parentibus ſuis et à ſe fundotenus conſtructum, in honore quoque ſancti Sebaſtiani martyris dedicatum, ſitũ in pago Churuualacha, in Comitatu Eberhardi Comitis, & ſanctas moniales inibi Deo ſub Canonica regula ſeruientes, in noſtrũ mundiburdiũ, tutionem, defenſionemque acciperemus: cuius petitioni pium aſſenſum prębentes, ob interuentum ac petitionem dilectæ coniugis noſtræ Agnetis reginæ, præfatum monaſterium cum eccleſijs, dicimus eccleſiam Nuolun, cum curte, cæterisque appẽdicijs, eccleſias Chnonouua, Vuila, Retinouua, cum curtibus: eccleſiam uero Mellingen, necnon cætera bona quę uidentur habere in uilla Ranchuuila, Kiſingun, Frouuines, Cheizines, Finines, Eſtones,

Scenines
Churwalen
Nulen
Knonow
Wylen
Reitnow
Mellingen
Ranckwyl
Giſingen
Frowis
Getzis
Finen
Eſchens

Zizers
Toſters
Benders
Faleers
Pludentz
Schlyns
Walaſtat
Murg
Fly
Mur
Wincklen
Kaltbrunnē
Mundolſch- (wyl
Riet
Schmārickē
Tufflincken
Butticken
Bar
Cholbar
Wettingen
Goltbach
Schwytz

decimationem in Zizures, Thoſteres, cum omni utilitate in Beneduro, dimidia pars curtis & eccleſiæ Faleres, Pludenes, Slines, Vualaſtade, Murga, Flia, Mura, Winchelen, Chaltebrunun, Mundolueſuuilari: in Rieta, Smarinchouen, Tuffelinchouen, Butinchouē, Barra, Cholunbari, Wettingun, Goltbach, Suites, & cum omnibus utilitatibus uel utenſilibus ad idem monaſterium pertinentibus, ſeu quæcunq; adhuc diuina pietas illuc augeri uoluerit, in noſtrum mundiburdium, tutionemq; ſuſcepimus, noſtræq; autoritatis præcepto roborauimus, eo quoq; tenore, ut præſcriptū monaſterium & ſanctæ moniales eandem libertatem quam cæteræ regales habeāt, & perpetualiter in eadem conſiſtant. Decreuimus autem atq; cōſtituimus, ut eædem ſanctæ moniales inter ſe liberam poteſtatem habeant eligendi Abbatiſſam, cui à regia poteſtate idipſum cōmitteretur officium. Et ut hæc noſtri mundiburdij uel tutionis autoritas ſtabilis & inconuulſa omni tempore perſeueret, hanc chartam inde conſcriptam, ſubtusq; manu propria roboratam ſigillari iuſſimus.

Signum domini Henrici regis tertij inuictiſſimi. R.

Theodericus Cancellarius uice Burdonis Archiepiſcopi & Archicancellarij recognouit.

Data iij. Calendas Februarij, indictione xiij. anno dominicæ incarnationis M. xlv. anno autē ordinationis Henrici Regis tertij xvi. Regni uero yi. Actum Turego feliciter, amen.

De

De Rhætorum uerſus Podamicum lacum limite. Cap. VIII

HAbet præterea Rhætorum regio iuxta Rhenum & hunc limitem, ut extendat̃ per Rheni deſcenſum uſq; ad lacum Podamicum & nõ ultra, ubi Rheni nomen unà cum Rheno ipſo à lacu abſorbet̃. Vnde Strabo lib.4. de Rhætis ſic habet: Ipſi aũt ad ea uſq; loca quæ Rhenus ſecat, extenduntur. Scribit quoque lib.7. de lacu Rheni in hunc modũ: Ad eum lacum Rhæti paululum abſunt, amplius Heluetij (qui hodie ſunt Swiceri) & Vindelici, quos iam uocamus Lintzgœwer, & deſerta Boiorum regio uſque ad Pannonios: magis autem Heluetij: & Heluetij in montibus campos habitant, Rhæti uero et Norici ad Alpium ſumma tenent. Hinc patet, eo tempore quo Strabo uixit, tempore ſcilicet Auguſti et Tiberij, ditionẽ Rhætorũ extenſam fuiſſe uſq; ad initiũ laci Podamici & ad Brigantium, & non ultra.

De Vindelicis, & quomodo Rhæti atq; Vindelici Heluetios & alios populos obruerint: item quando Rhæti Romanis ſubditi fuerint. Cap. IX

QVod autem poſt infortunia Heluetiorũ Rhætij ditionẽ ſuam ampliauerint, ſubindicat iam memoratus Strabo in lib. 4. ſic ſcribẽs: Iſti finitimas Italiæ partes omni tempore, & Heluetiorum & Sequanorum & Boiorum & Germanorum incurſitabant. Porrò Vindelicorum regio ſitum habet inter lacum Podamicum, Hercyniam ſyluam, quã hodie Nigram ſyluam uocamus, Danubium et Lycum. Retinuit autẽ noſtro æuo paruus quidam terræ tractus nomen priſtinum licet corruptũ, nempe Lintzgœw, qui à Lindaugia uerſus Marchdorff & ultrà porrigitur, cõſtituens capitulũ in diœceſi Conſtantienſi, *Vindelicorum ſitus*

quod uocant Capitulum Lintzgoew. In una Vindeliciæ extremitate iuxta Lycum fluuium locatur Auguſta, & in oppoſita Lindaugia, quæ, ut uidet̃, olim inſula Vindelicorũ appellata fuit, de qua Strabo quoq; ſcribit, ut infrà cõmemorabimus. Vindelici itaq; olim incurſiones fecerũt in uicinos quoſq; populos, pręſertim in Sequanos, quos Sunggoienſes eſſe putant, Boios, & alios adiacentes Germanos, ſicut et Rhæti moleſtarunt uicinos ſuos Italos & Heluetios. Poſtea uero tẽpore Auguſti, annos circiter 13. ante Chriſti incarnationem, ſunt et Vindelici atq; Rhæti multifariã impugnati, & magna pars ditionis eorum Romanis ſubiecta, idq; per ſtrenuos illos fratres Tiberium & Druſum Cæſaris priuignum. Vnde Euſebius in Chron. Olympiade 191. anno 2. Tiberius Vindelicos Romanã prouinciam facit. Et Velleius Paterculus lib. 1. Tiberius Cæſar Rhætiam & Vindelicos ac Noricos, Pannoniamq; & Scordiſcos, nouas imperio Romano ſubiunxit prouincias. Idem lib. 2. ſic ſcribit: Auguſtus Cæſar haud mediocris belli molem per Tiberium Neronem experiri ſtatuit, adiutore operis dato fratre ipſius Druſo: quippe uterque diuiſis partibus Rhętos Vindelicoſq; aggreſſi, multis urbium & caſtellorum oppugnationibus, necnon directa quoq; acie feliciter functi, gentes locis tutiſſimas, aditu difficillimas, numero frequentes, feritate truces, maiore cum periculo quàm damno Romani exercitus, cum earum plurimo ſanguine perdomuerunt. Hæc ille. At uideri poſſunt ad principũ adulationẽ hæc ſcripta. Suetonius in Auguſto aliter habet: Rhætiam, inquit, et Vindelicos ac Salaſſos gentes Alpinas coërcuit. Conformiter Lucanus: Indomitum Rheni caput &c̃. Florus in 136. librum Liuij prioribus alludens ſic ſcribit: Rhætia

à Tiberio

à Tiberio Nerone & Druſo Cæſaris priuigno domita. Cauſa huius belli ignorat̃, niſi quod conijcitur Romanos mouiſſe bellum contra Rhætos & Vindelicos, eò quod ipſi bellum intuliſſent Heluetijs & Sequanis Romanorum prouincijs. Strabo lib. 4. hanc ſignat rationem, quod Rhęti ſuperioribus annis inopes latrocinati fuiſſent, et nemini tutũ iter permiſiſſent per Alpes: nam inopia acti, rapinis operam dederunt. Quapropter Cæſar Auguſtus eorum uolens compeſcere ſæuitiam, miſit priuignum ſuum, qui armata manu illos reprimeret. Et in hunc modum illorum conatibus repreſſis, itinera rurſum tuta reddita ſunt. Quod autẽ Druſus bellum geſſerit contra Rhætos, teſtatur Horatius lib. 4. Ode 4. in hæc uerba: Videre Rhæti bella ſub Alpibus Druſum gerentem. Et Suetonius in Claudium capite 1. Druſus dux fuit Rhætici belli.

Vallis Druſiana

Hinc uallis Walgœw per deſcenſum amnis Illi uſq; ad Rhenũ et paulò ulterius, olim uocata fuit Vallis Druſiana, id quod teſtant̃ antiqua monumẽta quæ habentur in cathedrali Curiæ eccleſia. Antea uero coloni eius dicti fuerunt Eſtiones, de quibus infrà. Fieri etiam poteſt, quod Druſus cum exercitu ſuo aliquantam moram fecerit in illa regione, donec Rhætiam deuicit. Interim autem Tiberius Druſi frater et coadiutor, ſuppreſſit apud Podamicum lacum Vindelicos, hoc eſt, Lintzgoios, cõmodiſſimè utens inſula Podamici laci: hinc enim nauali pręlio illos concuſſit. Vnde Strabo lib. 7. de lacu Rheni:

Inſula lacus Brigantini

Is habet inſulã, qua uelut arce ad inuadendos Vindelicos cõmodiſſimè uſus in naualibus pugnis Tiberius. Hanc inſulam reor fuiſſe eam quæ eſt iuxta Lindaugiam, quæ adhuc inſula appellatur, & non inſulam Richenow, ut D. Beato Rhenano uiſum eſt. Nam non raro per annum equo & pede licebit

ingredi inſulam iſtam de qua Beatus loquitur. Cæterum poſt mortem Druſi, Rhæti rurſum bello petuntur, idq́ per Tiberium, qui & plurimos ſtrauit: at illi maluerunt mortẽ oppetere, quàm Romanis ceruicem ſubdere, eorumq́ ferre dominium. De quo Horatius lib. 4. Ode 14.

Maior Neronum mox graue prælium
Commiſit, immanesq́ Rhætos
Auſpicijs pepulit ſecundis,
Spectandus in certamine martio,
Deuota morti pectora liberæ
Quantis fatigaret ruinis,
Indomitas propè qualis undas &c̃.

Rhætorum merces

Hoc itaq́ pacto Rhæti ſubacti ſunt Romanorum dominio. Scribit Strabo libro 4. de Rhætis, quod cum in deſertis locis agerent rapinis intenti, ex uictus & cæterarum rerum inopia illis interdum parcebant hominibus, qui campos habitabãt, ut haberent qui eis ſuppeditarent: econtra illi reſinam, picem, tedam, ceram, caſeum, mel, retribuebant, quorum quidẽ copia eis ſupererat. Euſebius Cæſarienſis in ſuo Chron. refert, quod Olymp. 133. anno 3. Tiberius de Rhętijs, Vindelicis, Armenijs ac Pannonijs triumphauerit. Sed hic notandum, Romanos ſæpe triumphaſſe, etiam cum quis hoſtem ſolum ſtrauiſſet, & non ſubiugaſſet aut domuiſſet, id quod uidere licet in Liuio deca. 4. de Gallis, quos Romani Ciſalpinos uocarunt, & in alijs locis eiuſdem autoris. Sic aliqui putant actum fuiſſe cũ Rhętis. Nam in Suetonio, qui magnæ inter hiſtoricos eſt autoritatis, non ſcribitur, domuit, ſed coërcuit, quaſi dicat, cohibuit aut retroégit. Haud ſecus ſcribit Lucanus inſignis poëta, & qui nullo hiſtorico inferior æſtimandus eſt, Caput Rheni indomitũ eſſe; hoc eſt, homines iuxta fontes Rheni habitantes,

tes,indomitos eſſe.Ex quibus uerbis memorati ſcriptores putant, ſuperiorem Rhætiæ ligam nunquã fuiſſe ſub Romanis aut domitã ab eis,exceptis fortaſſis illis, quorum habitatio eſt in locis Rheni inferioribus, nempe in Tumleſchg, è regione Furſtnow & Curiæ: quorũ opinionem ueritati non diſſimilem,hic nõ duximus diſcutiendam. Illis quoq; temporibus Lucius Munacius Plancus, qui ſub Imperatore Auguſto bis Romanorũ Conſulem egit, uictoriam aſſecutus eſt contra Rhætos,& ob id Romæ triumphum habuit, cuius mentionem facit uetuſtiſſima lapidis inſcriptio, quæ adhuc inuenitur in Caieta urbe maritima,in regno Neapolitano ſita.

INSCRIPTIO CAIETAE.

L. Munatius L. F. L. N. L. ProN. Plancus. COS. Cenſ. Imp. Iter. VII.uir.Epul. Triumph. ex Rhætis. Aedem Saturni F. de manubijs. Agros diuiſit in Italia Beneuenti. In Gallia colonias deduxit Lugdunum & Rauricam.

Explicatio.

Ex Raph. Volaterrano

Lucius Munatius Plancus Lucij filius, Lucij nepos, Lucij pronepos, Conſul, Cenſor, Imperator iterato, Septumanus in ſacerdotio, Triumphator ex Rhætis, ædem hanc Saturno fundauit ex facultatibus bello paratis. Agros Beneuenti diuiſit in Italia, & in Galliam in ciuitates Lugduni atq; Auguſtæ Rauracorum (quæ eſt prope Baſileam) nouos colonos collocauit.

Deſcriptio Rhætiæ ſecundum Ptolemæum. Cap. X

CLaudius Ptolemæus, qui multis annis poſt Liuium, Trogum, Strabonem &c. uixit, ſcribit lib. 2. cap. 12. tempore ſuo limites Rhætiæ & Vindeliciæ hos fuiſſe:

Occidentale latus terminatur monte Adula, qui hodie uulgò uocatur Vogel, & oritur ex eo Rhenus, & linea quæ eſt inter capita amnium Rheni et Danubij. Latus ſeptentrionale terminatur parte Danubij, quæ eſt à fontibus uſq; ad Aeni fluuij ſciſſionem. Orientale uero latus ab ipſo Aeno terminatur. Meridionale, Alpium montibus ſupra Italiam extenſis apud Graias Alpes & apud Pœnas, qui ſunt iuxta principium Lyci amnis, qui in Danubium exit, et mœnia urbis Auguſtę alluit, Rhætiamq́; à Vindelicia diſiungit. Secundum hũc Coſmographum, Auguſta in Rhætia, & non in Vindelicia locũ habet, & limites quos ipſe ſtatuit, comprehendunt Rhætiam, totam Vindeliciam, & bonam partem Heluetiæ, potiſſimum ſuperiorem & inferiorem Thurgoiam, quam fortaſſe Rhæti ſuis temporibus, poſt cladem Heluetiorum ſuprà memoratam, iam tum obtinuerant. Alioquin ſecundum hanc Ptolemaicam deſcriptionem, Heluetij & Vindelici nuſquã attigiſſent lacum Podamicũ: cum tamen Strabo ſcribat, ſuo æuo totum lacum fuiſſe intra terminos horum duorum populorum, Rhætos aũt modica regionis ſuæ parte illum contigiſſe. Vnde patet, Thurgoiam ſeu Durgeam tũc fuiſſe Helueticam Rhætiam, quippe quæ à Rhætis deuicta fuit, haud ſecus quàm hodie Lowers, Lucarus, Mendris in Italia, uſq; ad urbem Comũ: item Schaffhuſia, Egliſow, Stein & Rotwila in Germania, Baſilea apud Rauracos, Mulhuſen apud Sequanos, qui hodie Sunggoienſes appellantur, omnes Heluetij appellari poterunt. Quapropter Rhętia illa ſubacta, quã campeſtrem uel inferiorem uocant, nõ habenda eſt propriè pro Rhætia ipſa, cum non ſit uera Rhætia, quæ ſitum habet intra, & non extra Alpes, unde & in hunc uſq; diem appellant̃

Alpes Graiæ & Pœnæ

Campeſtris uel inferior Rhætia

Cani

Cani populi, & ob percuſſum fœdus Confœderati cani: quo uocabulo datur intelligi, illos eſſe ſeniores in natione illa, præſertim cũ autores Ptolemæo uetuſtiores teſtentur, antiquos Rhętos in Alpibus habitaſſe, ſummáque iuga occupaſſe, & id nedum iuxta Rhenũ, uerum & ultra Alpes uerſus Italiam ualles inhabitaſſe, quorum limitum Ptolemæus in ſua deſcriptione nequaꝗ meminit, ſed diſcriminari ait Rhætiã ab Italia Alpium cacuminibus, quæ tamen utrinꝗ Rhætorũ ſunt. Sed fieri poteſt, quod eo tempore Rhætia nonnihil fuerit alterata, & id per Romanos, exigentibus ita prouinciarum præfecturis: propterea uero Ptolemaica limitatio in hac & ſimilibus deſcriptionibus non uidetur imitanda: nec Ptolemæi inſignis illius Coſmographi propoſitum fuit, quamlibet paruam regionem aut ciuitatem per ſuos limites & terminos præciſe deſcribere, ſed totũ mundum deliniare, et ſimul oſtendere ſitum cuiuslibet loci, limites uero non exactè obſeruare. Vnde factum eſt, ut nõnunꝗ ciuitatem aliquã tribus aut quatuor Germanicis miliaribus locauerit à uero ſuo ſitu quẽ in terra habet. Sed illud nequaꝗ eſt curandum, præſertim cum tam mirabile fecerit opus, totum mundũ comprehendens in circulo, mare & terram per ſuos terminos metiens & conſcribens, & præterea omniũ celebrium gentium & ciuitatũ nomina cõmonſtrans. Quod autem prima et antiqua Rhætia terminos & ſitum habuerit in Alpibus, ut ſuprà ab initio oſtẽdimus, aduerti poteſt ex ſuprà memoratis antiquis hiſtoricis, qui Rhætorum mentionem faciunt, et omnes teſtantur Rhætos fuiſſe Alpinos populos, et incoluiſſe Alpes ipſas. Cæterum regio quæ eſt inter Podamicum lacum et ortum Danubij, uſꝗ ad commixtionem Lyci & Danubij, nullas habet Alpes

Iudicium de Ptolemæo

Thurgoia

aut ſolitudines: ad hoc ſuperior Thurgoia à lacu memorato uſq; ad oſtia Thuri fluuij, ferax eſt uini atq; frumenti, & utrunq; littus laci decoratur multis oppidis, ciuitatibus, feracitate uini & frumenti, & amœnitate, & tamen non ſunt Alpinæ gentes, ſed optimam terram poſſident. Strabo uero ſcribit lib.7. in hunc modum: Ad eum lacum Rhæti paululum abſunt, amplius Heluetij & Vindelici &c. Rhæti ergo inhabitarunt excelſos uertices Alpiũ, Heluetij uero & Vindelici habuerunt planicies in montibus atq; iuxta prædictum lacum. Idem Strabo lib.4. ſic ſcribit: Rhenus magnum in lacum effunditur, quem Cereti & Vindelici propius attingunt. Et lib.7. Lacus Rheni habet inſulã, qua uelut arce ad inuadendos Vindelicos commodiſſimè uſus &c. Hæc omnia clarè demonſtrant, maiorem partem laci Podamici & attingentium regionum, Rhętorũ non fuiſſe, ſed portionem aliquam. Nam ſi illorum terra lacum nõ contigiſſet, quomodo Tiberius ex lacu iſtos inuadere potuiſſet? Præterea ſi iuxta mentem Ptolemæi hæc omnia ad antiquam Rhætiã pertinuiſſent, habuiſſent Rhæti maiorem & populoſiorem regionẽ in planicie quàm in Alpibus, immeritoq; à Liuio appellati fuiſſent Alpini populi in aſperis habitantes locis, & ex aſperitate locorum efferi facti, ut ſuprà diximus: alioquin quomodo potuiſſent nobiles illi, quales ab initio fuerunt, in bonis terris degenerare in tantam feritatem?

Vindelicorum urbes

Loquor autẽ de Thurgoia, Conſtantia, Lindaugia, Buchhorn, Rauẽſpurg, Marchdorff, Merſpurg, Vberlingen, Mindelheim, Pfullendorff &c. ubi ſemper et in hunc uſq; diem fuerunt & ſunt homines prudentes, negociationibus intẽti, induſtrij, bonis moribus imbuti, & alieni ab omni ruſticitate atq; feritate. Vnde colligimus, hanc planam &

exteram

exteram regionem nunꝗ ſub Rhætorũ dominio fuiſſe, quippe qui aſperas duntaxat Alpes & earũ ualles inhabitarunt, & inde feritatem illam, quam adhuc habent, contraxerũt. Dicit præterea Liuius Rhętos linguam ſuam Thuſcanam retinuiſſe, licet plurimũ corruptam. Non aũt inuenitur, nec unꝗ eſt auditum, regiones inter Danubium et Podamicum lacum atꝗ Thurgoiam uſas lingua extera & alia à Germanica, et ob id minimè Rhætię ſunt accenſendæ. Nec obſtat, ſi dicas, barbaram illam & exteram linguam in ciuitate Curiæ & alijs multis locis abolitam, et Germanicam introductam, cum ibi & hinc uſꝗ ad lacum Wallenſee, ferè omnes uillæ, montes, ſyluæ, ualles, Alpes, flumina, agri et prata, nomina habeant barbara, peregrinæ illius linguæ certa ueſtigia. Similiter licet inuenire quædam oppida in deſcenſu Rheni uſꝗ ad initium laci Podamici, quæ id teſtant. Hinc aũt ad Thurgoiam et uerſus Danubiũ nullũ penitus tale deprehẽdes indicium, exceptis quibuſdã locis quę per Romanos fundata, belli occaſione aut caſtrorũ locatione nomen acceperunt, ut eſt Arbona, ſeu Arbor felix, Conſtantia &c. In ſumma, latera Conſtantienſis lacus termini ſunt Heluetiorum et Vindelicorum, iuxta apertum Strabonis teſtimoniũ, et non Rhætorũ: etiamſi nõ abnuamus, tempore Ptolemęi aut etiam ante, Heluetiam & Vindeliciã Rhætiæ ſubiectas fuiſſe, ſed non diu ſubiectam tenuerunt, quia Alemanni ex utroꝗ latere Podamici laci Rhætos expulerunt, et regionem ſibi uendicarunt. Fuerunt etiam Rhæti ab initio populus à patria expulſus, & abſꝗ dubio non multũ bellicoſus, alioquin non permiſiſſent ſe tam facilè per Gallos à patria ſua expellere: & eadem ratione nõ ualuerunt optimam aliquam terram uſurpare, quis enim locũm eis de-

Ex Rhætorũ lingua argumẽtum

Alemanni

Argumenta ueriſimilia.

diſſet? Veriſimile præterea eſt bonas regiones citra Alpes, tam Thurgoiam quàm tractum ultra lacum uſque ad Danubium, tunc habitatas fuiſſe. Et cum iſti aduenæ Rhæti inexercitati fuerint ad bella gerenda, proculdubio nullum populũ incognitum in exteris regionibus inuaſerunt aut ui obruerunt, ſed in agreſtibus locis manſionem conſtituentes, pacem & quietem quæſierunt, præſertim cum

Heluetiorum potentia ante tempora Iulij Cæſ.

tunc Heluetiorum potentia tanta fuerit, ut Gallis Germaniſq; omnibus, imò Romanis ipſis auderent bellum indicere. Id ſi uerum eſt, proculdubio non permiſiſſent Rhætos ultra Alpium ſepta uerſus ſuam ditionem terminos ipſorũ dilatare. Poſtq; uero Romanorũ bellis infeſtari cœperunt, poſſibile eſt tunc Rhętos tranſgreſſos limites ſuos, et nouam Rhætiam, hoc eſt, ampliorem feciſſe. Hoc aũt non obſtante, antiqua & uera Rhætia, ut ſuprà abunde probauimus, obiter attigit lacum Podamicum, idq; in ſuperiori eius parte: ulterius uero Heluetij & Lintzgoij eum lacũ contigerunt. Poſtea tamen modico elapſo tempore, Heluetiorũ et Lintzgoiorum nomẽ ferè penitus intercidit: de quo infrà. Et tunc Rhætorum limites longè extenſi ſunt in regiones Heluetiorũ et Vindelicorum, ut etiam lacum Podamicum intra eos comprehenderint, id quod Plinius, Ptolemæus, Solinus & Claudianus teſtantur. Vnde Plinius lib.9. cap.17. Lacus Rhætiæ Brigantius. Et Solinus cap.23. de Gallia: Rhæticus ager opimus & ferax, Brigantino lacu nobilis. Item Claudianus in uictoriam Atalarici:

- Sublimis in arcton
Prominet Hercyniæ confinis Rhætia ſyluæ,
Quæ ſe Danubij iactat Rheniq; praentem.

Sed non diu hanc ampliatã ditionem retinuerunt. Nam in tractu illo ſurrexerunt contra Romanos quædam

Alemanni

quædam conſpirationes, Alemannorum uſurpantes nomen, & Rhætos Romanis ſubditos coëgerunt pedem referre in Alpium primã manſionem, ut etiam contenderint ultra Brigantiũ arma in eos mouere. Qua re motus Conſtantius Imperator, miſit exercitũ uſq; Brigantium, qui cum Vindelicis, hoc eſt, Lintzgoijs, qui tunc Lentienſes appellabantur,

Lentienſes

& facti fuerant Alemanni, congrederẽtur: cuius belli Ammianus meminit lib. 15. in hæc uerba: Lentienſibus Alemannicis pagis indictum eſt bellum. De quo bello & eius cauſa infrà fuſius dicemus. Sic itaq; factum eſt, ut illo tempore regiones Rhætorum, Heluetiorum et Vindelicorum redierint ad priſtinos limites. Haud diſſimilis quædam nata fuit diſſenſio ante 650. annos inter Abbatem monaſterij S. Galli, cuius ſitus eſt in Thurgoia, in regione Heluetiorum, & Comitem Lintzgoiæ, hoc eſt, Vindeliciȩ, propter oppida quædam Ringoiæ,

Rheguſci

id eſt, Rhætiæ, cõueneruntq; ad dirimendam litem illam ſingularum cõmunitatum gubernatores, pacataq; diſſenſione, literis ſigillatis cautũ eſt, ne in poſterum tale quod oriretur diſſidium. In hac autem conuentione declaratur, inferiorem Thurgoiæ marcam Heluetiorũ eſſe, & Ringoiam Rhætorum:

Cõmunis limes Vindelicorum, Rhætorum, & Heluetiorum.

& in hunc uſq; diem hæc uera eſt inferior marca Ringoiæ & Thurgoiæ, extenſa à Schwartzeneck, quȩ eſt in montibus Appencellenſiũ, uſq; ad ingreſſum Rheni in lacum Podamicũ. Deſcendit autem Rheni riuus à latere occidentali laci Brigantini

Oſtia Rheni in lacum

ſpatio dimidij miliaris Germanici, priuſq; conuerſus lacum ingrediatur. Hinc aũt ſic colligere licet: Si inferior Heluetiorum marca terminos illos quos hodie habet ab annis retroactis 650. habuit, abſurdũ non erit dicere, ante illud tempus hos quoq; habuiſſe limites. Et ut iam memorata de re-

gionum diſtinctione declaratio manifeſtior eſſet, libuit eam hic de uerbo ad uerbū inſerere, etiamſi non omnia in ea cōtenta, noſtro inſtituto ſeruiant.

TENOR LITERARVM.

Ringŏw eſt cis et trans Rhenū, quicquid ſupra Brigantium eſt uſq; ad Eſtiones.

NOtum ſit omnibus, præſentibus ſcilicet et futuris, quod nos fratres de monaſterio Sancti Galli, in pago Ringŏwe de iuſtis & publicis traditionibus atque legitimis curtilibus, talem uſum habuimus, qualem unuſquiſq; liber homo de ſua proprietate iuſte & legaliter debet habere in campis, paſcuis, ſyluis, lignorumq; ſuccisionibus, atq; porcorum paſtu, pratis, uijs, aquis, aquarumq; decurſibus, piſcationibus, exitibus & reditibus. Præterea in uſus monaſterij, prout opus erat ad aquæductus & ad tegulas, ligna in prædicto pago ſuccidimus, & exinde ad monaſteriū deferebamus, & nihilominus naualia ligna ibi ſuccidimus, neceſſaria noſtra per lacum aſportanda. Inſuper & grex porcorum de monaſterio ad eundem ſaltum deducebāt ad paſtum. Hæc omnia de temporibus Ludouuici Imperatoris pijſſimi, et Goſperti Abbatis eiuſdem monaſterij, et ſucceſſorū ipſorum Imperatorum & Abbatum, anteceſſoresq; noſtri habuerunt abſq; petitione & abſq; conductione, & ſine ullius poteſtatis contradictione: ſimiliter et nos eadem omnia proteſtatiue & abſque contradictione habuimus uſque ad tempora Arnolfi regis, exceptis nemoribus ſubtus adnotatis, quæ in regio banno ſunt. Poſtq; autem rex Arnolfus Vdalrico cuidam Comiti de Lintzgŏwe, in prænominato pago Ringŏwe curtem Luſtenowa in ius proprietatis dedit, uſus omnes quos prius, ut dictum eſt, in eodem pago habuimus, iſdem Comes cum ſua ditione nobis auferre, & nihil nobis neq; in Luſtenowa neq; circun-

Luſtnow non longe ab Emps

circunquaq; in præſcripto pago,niſi ſub cõductione fruendum uoluit concedere. Etiam tegulas quas fiſſas habuimus ad tegendam ſancti Galli Baſilicã, ui abſtulit, & ſuper domum ſuam in Luſtenowa imponere iuſſit. Tunc uenerabilis Salomon epiſcopus, et abbas prætitulati monaſterij ſancti Galli,ut futura poſteris deſtruerent iurgia, habito prudenti cõſilio, omnes principes de tribus Comitatibus,id eſt,de Durgôwe, de Lintzgôwe & de Rhætia Curienſi,cum reliqua populorum multitudine in unum fecit conuenire, præſente Thiotolfo Curienſi epiſcopo, & prædicto Comite Vdalrico, in loco ubi Rhenus lacum influit Podamicũ, de uniuerſis uſibus præſcriptis in pago prænotato Ringôwe,quid poteſtatiuè legaliterq́;, quidq́; ſub conductione ad monaſterium deberet habere regia autoritate conquiſiturus. Nam Comes prælibatus & noſtris familijs in eodem pago poſitis,ſolitos uſus interdum detraxit,& ea quibus maximè in monaſterio opus eſt,uoluit denegare. Tunc uero primates omnes de illis tribus collecti Comitatibus, cum iuramento & fide data teſtificati ſunt, ſe uidiſſe & bene noſſe, quod de legitimis curtilibus uſus omnes iſti, ut prædicti ſunt,& nobis ad monaſterium, noſtrisq́; manſis in noſtris territorijs, in pago prænuncupato cõmanentibus cum illis ciuibus, abſq; cõtradictione eſſent cõmunes à riuo Eichipach uſq; ad Scrieneſpach, excepto Hermentines,qui ſpecialis terminus eſt, & exceptis nemoribus, id eſt, Cobolo, Thiotpoldeſouua,Ibirineſouua et Palgaa. Et præterea gregi porcorũ teſtificati ſunt de monaſterio dicto in eodem ſaltu paſtũ habere debuiſſe. Eodem quippe iuramento & Comitatus diuiſerunt terminum inter Durgewe & Ringewe, aſſerentes de Swartzunecka,ubi aquæ adhuc ad nos uergunt

Schindlen

Epiſcopus Conſtantienſis

Eichpach

Schrentzpach

Die Plotzono im Rintal

Balgach im Rintal

Swartzeneck in Appenzell

uſq; ad Manen, in medium gurgitem Rheni, et inde uſq; ad lacum Podamicum. Acta ſunt hæc in loco ſupradicto, iij. Calend. Septembris, anno incarnationis domini 890. Indictione vij. regnante rege noſtro Arnolfo glorioſſiſimo, præſidente Salomone epiſcopo, & abbate uenerabili.

Iſti uero ſunt qui hoc teſtificati ſunt.

De Durgŏwe.

Othere	Folcherat	Eskirich
Vualdpert	Luto	Reginger
Ruadpert	Milo	Hildeger
Vuilehere	Immo	Vuinidhere
Atolf	Vuoluene	Tiotpold
Vuolfkier	Reccho	Vuolfrid
Item Vuillehere	Vuerinhere	Lantfrid
Pato	Vuitto	Adalbert
Item Vuitto	Koteſthegan,	id eſt, Gotzdægē
Horſeolf	Kozpert	Item Adalbert
Engilram	Nanker	

De Rhætia.

Merold	Vrſicinus	Dominius
Andreas	Vuanzo	Vigilius
Item Merold		

De Lintzgŏwe.

Ruadman	Indo	Vualdpert
Sigibrecht	Hadabert	Vuillehelm
Vuichere	Adalbert	Kerhart
Adalolt	Alto	Luitpert
Richolf	Meginhere	Pernhart
Item Kerhart.		

Situs Rhætiæ iuxta Strabonem. Cap. XI

STrabo lib. 4. breuiter complexus eſt limites Rhętiæ, quibus tempore Auguſti & Chriſti includebat̃. Supra Comum inquit, ad Alpium radicē Rhæti iacen

& Ven-

& Vennones ad orientem uerſi. Alia ex parte Lepontij & Tridentini & Stoni & alij complures populi parui Italiam tenentes. Idem lib.4. ſic ſcribit: Montana pars in orientem & in auſtrum uergens à Rhætis Vindelicisq; tenetur, Boijs Heluetijsq; confinibus: nam eorum campis imminent. Cæterum Rhæti ad Italiam uſq; pertinēt, quæ ſupra Veronam & Comum eſt. Ipſi aūt ad ea uſq; loca quæ Rhenus ſecat extenduntur. Idem lib.7. Ad lacum Rheni Rhæti paululum adſunt, amplius Heluetij & Vindelici. Magis autē Heluetij & Vindelici in montibus campos habitant. Rhæti uero & Norici uſq; ad Alpium ſumma tenent, & Italiā uerſus inclinant, hinc Inſubribus, inde Cranis propinqui & Aquileiæ tractui. Patet hinc, Rhætos occupare Alpes iuxta Rhenum, & extendi eorum terrā uſq; ad lacum Podamicū, quibus confines ſunt ab uno latere Lepontini, qui ſua lingua hodie uocātur Liuiner: poſtea Inſubres, et hi hodie ſunt ducatus Mediolanenſis atq; Comenſium terra. Item Verona et Tridentini, quos hodie uulgò uocamus ab Atheſi fluuio Etſchlender. Norici uero ſunt qui ad Aenū iacent. Tridentinos et Noricos, Vennones contingunt, qui etiam inter Rhætos numerantur, apud quos Aenus et Atheſis oriunt̃. Porrò hi hodie ſunt Engadini, Vinſtermuntij, Munſtertalēſes et Vinſtgoij. A Vennonibus denominata eſt Munſtertal, latinè Vallis uenuſta, idq; in antiquis literis quæ habentur in cathedrali eccleſia Curienſi. Item ſecundum deſcenſum Rheni uſq; ad intium laci Podamici contigerunt Rhæti ab uno latere Vindelicos, & ab altero latere Helueticos, & iſtud latus aſcendit uſque ad Lepontinas Alpes. Scribit & Plinius libro tertio capite uiceſimotertio, Rhętos iunctos Noricis.

Diœceſis Curienſis ferè complectitur Rhætiam ut à Strabone eſt deſcripta. Cap. XII

SI conſeras diœceſim Curienſem & limites eius cum Rhætia, ut à Strabone eſt deſcripta, inuenies circuitũ eius omnino reſpondere deſcriptioni Strabonis. Extenditur enim iſta diœceſis ultra Veldkirch ad Brigantium atq; lacum ipſum ab uno Rheni latere, & ab alio latere ad Montiglen, id eſt, Monticulum in Rintal, & hinc ad Turtall in Gaſtern. Item ab Vrſeren, quæ in Curienſi diœceſi eſt, deſcendendo ad Geſtinun, quæ eſt in terra Vri. Hoc etenim tempore Vrſeren & Geſtinun ad Vros, qui et ipſi Heluetij ſunt, pertinent. Hic itaq; tractus, ut ſuprà quoq; memorauimus, diſtinguit diœceſim Curienſem à Conſtantienſi et antiquo Heluetiorum limite. Sed & nomina oppidorum clarè oſtendunt ibi deſijſſe linguam Rhæticam atq; Germanicam, ut Vrſella hoſpitale Rhæticè, & paululum deſcendendo, ubi initium eſt Conſtantienſis epiſcopatus, eſt Geſtinun, Germanica uox, et ſignificat diuerſorium hoſpitum, alludens hoſpitali Rhætorum. A Geſtino deſcendendo ad Vrorum regionem, omnia locorum nomina ſunt Germanica, ultra autẽ hoſpitale ſunt Rhætica. Item aſcendendo à lacu Brigantino, ſunt omnia ferè nomina Rhætica, ut ſunt, Bregẽtz Brigantiũ, Emps Amiſium, Montfort Mons fortis, Ranckwyl Ranguila, Fraſtentz Fraxinum, Montaiol Montaniolus, Benduren Benedurum, Eſtinen Eſtiones, Schan Scana, Vadutz Vallis dulcis. Item in ualle Rheni, Montiglen Monticulus: & in dominio Vorſtegk, Saletz Saletium, Sax Saxum, Gamps Campſum. In Werdenberg, Graps Quadrabitum, Buchs Bougum, Seuola Seuola. In Sanganus, Gretzins Grecinium, Fontenaus Fon-

Ex linguis argumentum efficax.

tenatium, Atzmans Alcimonis, Vill Villa, Ragatz Ragatium, Vilters Vilis terra, uel Filtris antiquitus, Pluntz Plontium, Flums Fluminis, Berſchins Perſinium, Prat Pratum, Parnidia Pernidia, Paſchara Paſcuaria, Paſcalia Paſcualia, Bellfriſs Bellfriſiũ, Matug Matugium, Tſcherlach Cerne lacum, unde uideri poteſt lacus Vualen. In Gaſtern ſeu Caſtris, Mols Melſum, Tertzen Tertiũ, Quarten Quartum, Quinten Quintũ, Murg Murgum, Fly Flia, Mur Murum. In ſumma, totus Curienſis diœceſis circuitus habuit olim uſum Rhætici ſermonis, id quod teſtantur memoratorum oppidorum nomina, & maior pars nominum montium, agrorum, pratorum, fluminum, Alpium &c̃. Idem aſſerũt incolæ à maioribus ſuis ſic inſtructi. Agnoſcunt pręterea hanc diœceſim hi qui habitant ultra Alpes, ut ſunt Engadini, & uerſus Italiam Maſopertal uſq; ad Bellizonã; item Brigellertal, Vinſtgôw, & inferius uſque ad regionem Atheſis; item multæ ualles & oppida quæ pertingunt uſque ad diœceſes Tridentinam, Veronenſem & Comenſem. Quicquid itaq; eſt intra circuitũ huius epiſcopatus, totum eſt Rhætia antiqua, iuxta ueram Strabonis deſcriptionem. Colligitur deniq; ex alijs rationibus quas iam commemorabo, diœceſim Curienſem complecti ueros limites antiquæ Rhætiæ, nempe ex metropoli eius Curia, quæ ut in epiſcopatu, ita quoq; apud ueteres Rhætos ſummum inter oppida tenuit locum, ubi & dominus totius regionis illius ſuam habuit reſidentiam, unde & ſermo uulgaris Churwelſch, & terra ipſa Rhætia Curienſis appellata fuit. Ab initio enim propagati Chriſtianiſmi, quælibet regio ꝙ late patuit, unum habuit epiſcopum, per quem ad fidem incolæ eius conuertebantur. Cum aũt olim Rhęti et ſupremus

A profana poteſtate argumentũ

Arma Rhætorũ ducum nunc collegij Curienſis.

S. Fridolinus.

Noggerus abbas

Rhætiæ ſaltationes

Rhæticũ uinum

terræ eorum dominus fidei catholicæ ſeſe ſubmitterent, proculdubio tota regio illa cœpit parêre ſuo epiſcopo, in his quæ de ſuo erant foro. Quin et ultimus Rhætiæ dux ſeu comes migrans hinc ſine legitima prole, aſſignauit eccleſiæ Curienſi magnam terræ illius portionem, deditq́ʒ arma ſua atque inſignia, quibus poſteris uteretur temporibus. Durauit aũt hic epiſcopatus circiter mille & quinquaginta annis, id quod colligitur ex deſcriptione uitæ ſancti Fridolini, in Seckingen ſepulti, cuius deſcriptionis autor fuit Noggerus abbas ſancti Galli, qui uixit ante 650. annos. In ea aũt Legenda ſic ſcriptum habetur: Anno dñi 495. uenit ſanctus Fridolinus ad epiſcopum Curienſem, tempore Ludouici primi Francorũ regis, qui etiam Clodoueus magnus uocatus fuit. Hinc arguitur epiſcopatũ aliquot annis antea fuiſſe, cum iam ibi epiſcopus eſſet, quem ſanctus Fridolinus perhibet̃ adijſſe. Vtunt̃ etiam Rhætij populi choreis ſingularibus, quas noſtri uocant Churwälliſch, & abſq́ʒ dubio maiores eorum ex Thuſcia hoc ſaltationis genus olim in eam induxerunt regionem. Nunc de Rhætico uino dicendum. Quamuis in terra eorum altiſſimi et inuij ſint montes, creſcunt tamen in radicibus illorum montium atq́ʒ in uallibus uina optima & præcipua, potiſſimũ in ualle Rheni, prope Veldkirch, Vadutz, in Sarganſer regione, iuxta Meyenfeld, Curiam, Thumleſchg, Veltlin, Cleuen &c̃. Vnde Strabo lib. 4. Vinum Rhæticum inter Italica egregiè commendata, non ſanè inferius in montanis illorum radicibus naſcitur. Item Suetonius in Auguſtũ cap. 77. Auguſtus Cæſar maxime delectatus eſt Rhætico uino. Idem ſcribit Plinius lib. decimoquarto, capite primo & ſecundo & ſexto.

Quas

Quas terras illi qui ſunt de Canæ confœderatione, quos & Churwalchen uocant, hodie deſiderent ex antiquis Rhætiæ limitibus. Cap. XIII

AMemorata antiqua Rhætia, quam Cani confœderati hodie poſſident, auulſa ſunt, Brigantium, Veldkirch, Bludentz, Walgöw, Eſtnerberg, Vadutz, quę intra limites domus Auſtriæ ſita ſunt. In ualle Rheni, Sax, Werdenberg, Turtal, Sarnganſer regio, Gaſtern, Vrſeren, quæ ſunt in Heluetiorum ditione. Item ultra Alpes in Vennonum regione infra Engadinos, Vinſtermuntz, & infra Munſtertal, maior pars Vinſtgoiæ & Malſerheid, quæ loca Auſtriæ dominis parent. Reliquam terram occupant Curienſes, præſertim ultra Alpes, ſuperior & inferior regio Engadinorum, Munſtertal, Mals, Furſtenberg iuxta Atheſim. Eſt quoq; Churberg feudum cathedralis eccleſiæ. Item Bergell, Veltlin, ab origine Adę uſque ad Comenſem lacum, Clæuen, & uallis ſuperior, Maſox, Ruflee & Galancken, quæ loca ſunt ultra Alpes. Citra uero per deſcenſum Rheni uſq; ad Vadutzenſium dominium & uſque ad terram Sarnganſer.

Ad ſeptentrionē

Ad occaſum

Ad ortum

De oppidis quæ hodie occupant Rhæti, qui Grawpunder, id eſt, Cani confœderati appellantur. Cap. XIIII

MOderna Rhętia, quam Germani uocant Churwalchen & Grawpund, ipſi aũt ſeſe ſua lingua appellant Griſono, q̃ latè patet ſacramento eſt coniuncta, diuiditurq; in tres confœderationes, quarũ primam Cathedralem ligam ſeu confœderationem appellant, eò quod cathedrali eccleſiæ ſit deuincta. Altera uocatur ſuperior liga. Tertia, liga decem iudiciorum. Cathedralis eccleſię liga maxima eſt in numero ho

Rhæti in tria fœdera diuiſi hodie

minum: ſed quæ conſtat decem iudicijs, minima eſt. Harum trium ligarum quælibet habet multas priuatas communitates, & ferè quælibet parochia proprium iudicij conſiſtorium.

Prima liga quæ eſt Curienſis eccleſiæ, decem & nouem habet communitates ſeu ciuitates.

I Curia præcipua eſt huius fœderis ciuitas, cuius præſes uocatur Burgermeiſter, hoc eſt, ciuium magiſter, & hæc prima eſt cõmunitas.

II Secunda cõmunitas complectit̃ has uillas, Zizers, Yis, Trimis, atq; inferior Vatz, quarum gubernator uocatur Vogt, id eſt, præfectus.

Hæ duæ cõmunitates loquuntur Germanicè: ſequentes uero quæ ſunt de fœdere epiſcopali, utuntur lingua Rhætica, quam ipſi Romanam uocant, ex Thuſcia huc allata.

Eſt & cõmunitas quædam in regione Thumleſchg, Ortenſtein appellata, & hæc quoq; cathedrali eccleſiæ eſt obligata, alioquin libera, quippe qui pecunia ſeſe redemerunt à domino ſuo, & præſes eorum uocatur Amman, quaſi Amptzman, ut infrà dicetur.

III Tertia cõmunitas eſt Furſtnow, ſita in Thumleſchg, & horum moderator uocatur præfectus. Porrò hæ tres cõmunitates iam enumeratæ locum habent in planicie, idq; iuxta Rhenum.

IIII Quarta cõmunitas eſt ſuperior Vatz, & huius moderator uocatur Amman, & in ſua lingua Miniſtral.

V Quinta cõmunitas eſt Reambs, habetq; locum ſupra Stein: moderatorẽ ſuum uocant præfectum, & ad ipſam pertinet Tintzen.

VI Sexta cõmunitas eſt Tieffencaſten, olim Imum caſtrum uocata, cuius præſes uocatur Amman.

Septima

VII Septima cõmunitas eſt Gryffenſtein,cuius moderator agit præfectum.

VIII Octaua cõmunitas eſt Stalla,quæ & ipſa habet Amman pro gubernatore: hæc haud procul abeſt à monte Settmer. Porrò olim dictus fuit locus iſte Biuium,eò quod ibi duo itinera diuaricentur ultra Alpes, præſertim ultra Settmer in Bergel,& ultra Iulien in ſuperiori Engadino. Rhæti ipſi uſque in hunc diem uocant Biuium corruptè Beuio.

IX Nona communitas eſt Vuels, habens præfecti loco Amman.

Hæ nouem iam cõmemoratæ cõmunitates locumhabent citra iuga Alpium uerſus Germaniã: &ultra iuga uerſus Italiam locũ habent ſubnotatæ cõmunitates, epiſcopali eccleſiæ confœderatæ.

X Decima cõmunitas eſt Bregalien, Vnderport, & Oberport,uerſus Clæuen extenſa: habet iſta iudicẽ præfecti loco, quẽ ſua lingua uocant Poteſtat.

XI Vndecima communitas eſt Zutz in ſuperiori Engadino,& hæc quoque habet præfectum quem Amman uocant.

XII Duodecima cõmunitas eſt Sinnada in ſuperiori Engadino, gubernaturq́; per Amman.

XIII Decimatertia cõmunitas eſt Poſtlaaf,olim Pes clauium dicta, ſita è regione Veltlin: & hi habent iudicem.

XIIII Decimaquarta cõmunitas eſt Steinſperg in inferiori Engadino,quibus præſidet Amman.

XV Decimaquinta communitas eſt Schuls & inferius Engadinum: habent autem & ipſi Amman.

XVI Decimaſexta cõmunitas eſt Remuſs, olim Heremuſcia dicta, & Mærgnyen, quorum præſes eſt Amman.

XVII Decimaſeptima cõmunitas eſt Munſtertal in Atheſis regione,ſubditi præfecto Amman.

XVIII Decimaoctaua cõmunitas eſt Mals infra Galſen in Vinſtgoia prope Atheſim: & his quoq; præfectus eſt Amman.

XIX Decimanona cõmunitas eſt Schantzẽ in Vinſtgoia, etiam infra Galſen, & habẽt quoq; Amman.

Eſt præterea arx Churberg iuxta Atheſim in Vinſtgoia, feudum Curienſe.

Item Furſtenberg alia arx iuxta Atheſim in Vinſtgoia ſupra Glurentz ſita, quę & ipſa annexa eſt templo Curienſi.

Altera Rhætorum confœderatio, quæ ſuperius fœdus nuncupatur, habet XIX. *communitates.*

I Prima cõmunitas eſt Diſentiſs monaſteriũ unà cum Tanetſch, Camps, Suwigx, Medels &c. habent Amman pro præfecto.

II Secunda cõmunitas eſt tota Lugnitzer uallis, & hi habent præfectum quem Vogt uocamus.

III Tertia cõmunitas eſt Ilantz oppidulum, quod ipſi ſua lingua uocant Iant, unà cum loco Grub, habentq; præſidem Amman.

IIII Quarta communitas eſt ſuperior Sax, loquunturq; ibi Germanicè, ſubiecti Ammanno.

V Quinta cõmunitas eſt Walterſpurg unà cũ Andeſt, Rubis, Sept, Schlantz &c. parẽtes Ammãno.

VI Sexta communitas eſt Schlœwyſs: uiuunt autem ſub Ammanno, & dominium habet ille qui eſt à Monte.

VII Septimam cõmunitatem habent Liberi ſupra ſyluam, nempe qui ſunt in Laax, Siniſs, & per circuitum iſtorum locorum: habent Ammannum.

VIII Octaua cõmunitas eſt Flymſs, gubernaturque ab Ammanno.

IX Nona cõmunitas eſt Trumbs & Taminns, habentes Ammannum.

Decima

Decima cōmunitas eſt Rætzuns, Bonadutz, X
Emptz, ſuperior Veldſperg &c. præſidet illis Ammannus.

Vndecima cōm. eſt Heintzenberg unà cum XI
Tuſis & Katz, habentq́ præſidem Ammannum.

Duodecima cōmunitas eſt Schamſs, & præeſt XII
eis Ammannus.

Decimatertia communitas eſt Rhinwald in XIII
Splugen et poſteriori Rheno, habentq́ Ammannum, & loquuntur Germanicè.

Decimaquarta cōmunitas eſt Maſox, & tota XIIII
Maſocenſium uallis, unà cum tota Galancker ualle: & hi quoq́ habent Ammannum.

Decimaquinta communitas eſt Rufflee, præſi- XV
detq́ eis Ammannus. Hæ duæ iuriſditiones ſunt ultra Alpes, reliqua citra.

Decimaſexta cōmunitas eſt Safien, olim Stuſ- XVI
ſauia dicta: habent præſidem Ammannū, loquunturq́ Germanicè.

Decimaſeptima cōmunitas eſt Thænnen, & hi XVII
quoq́ habent Ammannū, et loquunt̃ Germanicè.

Decimaoctaua communitas eſt Schopina, ha- XVIII
bent Ammannum & loquuntur Germanicè.

Decimanona communitas eſt Fals, & præſidet XIX
eis Ammannus, loquunturq́ Germanicè.

Summa, XIX *iudicia ſeu iuriſditiones.*

Inter has ſex loquuntur Germanicè, nempe ſuperior Sax, Rhinwald, Safien, Thænnen, Schopina, & Fals: reliquæ Rhæticè.

Tertium Canum fœdus apud Rhætos uocatur liga decem iudiciorum uel iuriſditionum, habetq́; nouem has ſubſcriptas communitates.

Prima iuriſditio eſt Tafaaſs, amœna quædam I
ſolitudo, quæ & caput exiſtit illius fœderis.

II Secunda iuriſditio appellat̃ zum Clǒſterlin, id eſt, ad Monaſteriolũ, cuius ſitus eſt in Brettigoia.

III Tertia iuriſditio appellatur Ienatz, habens ſitum in Brettigoia, uocatur etiam Caſtelſer iudiciũ, propter arcem ſcilicet Caſtelli.

IIII Quarta iuriſditio appellatur Schiers, & eſt in Brettigoia. In ea quoq; eſt Salauers, burgũ fractũ.

Hæ aũt quatuor enumeratæ cõmunitates, partim loquuntur Germanicè, & partim Rhæticè.

V Quinta iuriſditio eſt Churwald abbatia & Porpon, & reliqui Conuallenſes, qui olim fuerũt de dominio Straſsberg, arcis dirutæ ſic appellatæ.

VI Sexta iuriſditio eſt Aluenuw, olim Aluum nouum dictum, ob thermas illic exiſtentes. Iſta iuriſditio fuit aliquando ab arce hodie diruta appellata dominium Bellfort.

VII Septima iuriſditio eſt ad Sanctum Petrum in Schanfick.

VIII Octaua iuriſditio eſt apud Longum pratum, etiam in Schanfick.

Loquuntur autem iam memoratæ quatuor iuriſditiones Rhæticè.

IX Nona iuriſditio eſt Malaus & Ienins.

X Decima iuriſditio eſt Meyenfeld oppidulum, & Fleſch.

Et hæ iam memoratæ duæ iuriſditiones haud procul abſunt à Rheno, loquunturq; Germanicè.

Trium confœderationum, communitatum & iuriſditionum finis.

Sequentes terræ ultra Alpes uerſus Italiam ſitæ, ſunt ſub dominio trium confœderationum, parentq; eis.

Tota uallis & terra Veltlin, uſq; ad Cumanum lacum

lacum, in qua ſunt Tyran oppidũ, Sunders, Morbing, & alia multa oppida.

Item oppidum Clæuen, unà cum ualle et regione deſcendente uſque ad Cumanum lacum.

Item Plurs, olim Plurium dictum, ſitum inter Clæuen & Bergell.

Item Drypleuen, nempe Chiera, Domas, Surg, Grauedona et Tung, iuxta Cumanum lacum, quæ à duce Mediolanenſi occupata detinentur.

Vrbs Curia per quẽ fundata, item quare Rhæti Cani uel Griſei confœderati dicantur, Lombardicè Griſoni, ab Ammiano autem Marcellino Canini. Cap. XV

CVuria ciuitas Rhætiȩ fuit aliquando metropolis totius illius terræ, à qua poſtea tota Rhætiæ prouincia Rhætia Curienſis fuit appellata. De fundatione huius ciuitatis obtruduntur multæ fabulæ, quæ etiam libris impreſſis euulgatȩ, nihil præter figmenta quædam et nænias habent, nempe quod Imperator quidam Romanus nomine Curio, à Romanis expulſus, huic urbi nomen dederit. Id certũ eſt apud omnes qui hiſtoriarũ uel mediocrem habent peritiam, nunq̃ fuiſſe Imperatorem Curionem uocatum, & ab imperio repulſum. Mihi proinde uidetur ciuitatem iſtam temporibus Conſtantij Cæſaris, qui regnare cœpit anno à Chriſto nato 354. & præceſſit Iulianum, prima accepiſſe initia. Antea enim duæ duntaxat munitȩ arces ibi ſupra montẽ extiterunt, ex q̃bus una hodie epiſcopali curiæ dicata eſt, ſatis munita fortibus turribus & propugnaculis: altera uero ſupra eundem ſita montẽ, ruinoſa iacet, cuius craſſiſſimi muri adhuc oſtendunt quàm fortis olim fuerit. Sola autem intermedia foſſa hanc ab iſta diſtinguit. Ruinoſa appellatur Rhæticè Spinoila,

Spina & Mars in oculis.

Inburg

quod Latinè ſonat ſpinam oculorum. Altera uero quę adhuc inconcuſſa et integra manet, uocat̃ Rhętice Marſoila, quod latinè ſonat Martem ſeu bellũ in oculis. Hæ duę arces Spina et Martia, ad terrendum hoſtem, ut uidetur, per Rhætos aut Romanos extructæ ſunt, atque ſic appellatæ, antequam Curia fundari cœpiſſet. Poſtea uero in ſubiectam planiciem urbs collocata eſt, in cuius medio priuſquam urbs conderetur, uetuſta quędam conſtituta erat munitio, Inburg nominata, in loco ubi iam domus mercantiarum conſiſtit: appellabatur uero à Rhætis Plantæira, hoc eſt latinè, plana terra: ſita enim eſt in plana terra. Ex familia huius burgi fuerunt aliqui nobiles et Barones citra centum annos in Rhætia, dicti Nobiles de Plantæira, nati ab Inburg: hodie tamen omnes morte interierunt. Porrò memoratam fundationem urbis Curienſis, tempore Conſtantij factam, colligo ex his quæ ſequuntur. Ammianus Marcellinus libro decimoquarto, qui floruit tempore Conſtantij Cæſaris, filij Conſtantini Magni, & multis ſua perſona interfuit geſtis, ſcribit in hunc modum de quibuſdam bellis quæ dictus Imperator geſſit anno poſt Chriſtum natum trecenteſimo quinquageſimoſeptimo, contra Alemannos. Poſtquam Cæſar ſeptimo Conſul Romę factus, pugnaſſet contra Alemannorum reges Condoundum & Vademarum, facta cum eis pace conceſſit Mediolanum, hyematurus ibi, atq; optata fruiturus quiete &c. Et proſequens Ammianus hiſtoriam, dicit Conſtantium cõtinuo illo tempore egiſſe Mediolani: et tandem ſubnectens quomodo rurſum bello petierit Alemannos, ſcribit libro decimoquinto: Paulò poſt Lentienſibus Alemannicis pagis indictum eſt bellum, collimitia ſæpe Romana latius irrumpentibus (magna enim

Rhætiæ

Rhætiæ pars eo tempore ſubiecta erat Romanis) ad quẽ procinctũ Imperator egreſſus, in Rhætias campoſq; uenit Caninos, digeſtiſq; diu conſilijs, id uiſum eſt honeſtũ & utile omnibus, ut eò cum militis parte Arbetio magiſter equitum, cum ualidiore exercitus manu relegẽs margines lacus Brigantiæ, pergeret. Protinus barbaris congreſſuris &c. Item Sidonius Apollinaris de irruptione Alemannorum in Italiam ſub Maioriano Imp. ſic ſcribit:

-Conſcenderat Alpes,
Rhætorumq; iugo per longa ſilentia ductus,
Romano exierat populato trux Alemannus,
Perq; Caui dictos quondã de nomine campos,
In prædam centum nouies dimiſerat hoſtes.

Ammiani error de fontib. Rheni. Deſcribit etiam iam memoratus Ammianus in dicta hiſtoria ortum Rheni, figuram & ſitum lacus Brigantini, ſed ex aliorum relatione, ut mihi uidetur, nam aberrat plurimũ à uero. Tandem refert quomodo Conſtantius poſt huius belli finẽ redierit Mediolanũ, reliquam hyemis partem ibi tranſacturus. Hæc propterea induco, quod Beatus Rhenanus uir inſigniter doctus, putarit per campos Caninos (quos ipſe Cauinos appellat) in eo Ammiani loco intelligendũ oppidũ Kouffpurn, quod tamen longè aliter habet, id quod ex ipſis Ammiani uerbis aduerti poteſt. Quis enim rectà pergens à Mediolano per Rhætiã ad margines Brigantini lacus, faceret hunc circuitum, ut prius adiret Kouffpurn quàm lacũ ipſum attingeret? cum oppidũ ipſum longè extra iter rectum ſit. Is perinde faceret, acſi quiſpiam à Baſilea Lutetiam petiturus, Saxones prius adiret. Ad hoc nulla regio propinquior eſt urbi Mediolanenſium, unde Conſtantius profectus eſt, quàm Rhætia Curienſis ſiue Canorũ confœderatorum, ſicut & Strabo teſtatur libro 7. ſic

inquiens:Rhæti & Norici uſq; ad Alpium ſumma tenent,& Italiam uerſus inclinant, hinc Inſubribus inde Cranis propinqui & Aquileiæ tractui. Per Inſubres intellige Mediolanenſes. Inter hos & Brigantinum lacum medium locum occupant Rhęti: unde ſi quis rectà à Mediolano ad Brigantinum lacum proficiſci uelit, is æſtiuo tempore eques,duorum dierum ſpatio attingere poterit Rheni fontes, & inde una die Curiam, atq; à Curia magna ſibi opus erit dięta uſq; ad Brigantium,ubi initium eſt laci. Nec eſt aliud iter compendioſius à Mediolano ad initium Brigantini lacus quàm iſtud, quod nedum æſtate, uerum & hyeme frequentatur. Extra uero iſtud iter Kouffpurn longiſſimè abeſt, quippe quod non in regionibus intermedijs,ſed ad ortũ ſolis reſpectu laci ſitum eſt, ut magnus circuitus ſit faciendus,& penitus à recto deflectendũ itinere, & tandem regrediendum,ſi à Mediolano per Kouffpurn ad Brigantiũ tranſitus fiat. Et cum iſta tanq; ueritati conſona tueri uelim, ob id nequaq; gloriæ D. Beati Rhenani quicquam decerpere cupio,aut illam obfuſcare, quem ſcio feliciter plurima uetuſta & obſoleta nomina ex antiquis hiſtoricis in lucem protuliſſe,& cõſonis coniecturis rationibusq; apertis explicaſſe, in magnam cõmoditatem eorũ quibus hiſtoricorum arridet lectio, id quod hactenus nemo eo felicius tentauit, quantũ attinet ad noſtram nationem. Quod autem ipſe Cauinos legit, habet ex Sidonio Apollinari, qui prior errauit, quemadmodum ex latino metro id aduerti poteſt, cum ſic ſcribat: Perq; caui dictos quondam de nomine campos. Habet enim cauus primã breuem, canus autem primam longam: deinde facile error committi poteſt inter n & u, canus & cauus,quæ ferè eandem ſcribendo recipiunt formam, ſignifi-

catio

catio autem eorum diuerſiſſima eſt. Porrò quando Ammianus de campis Caninis mentionem facit, habet hunc ſenſum. Poſtquã Conſtantius ex Mediolano profectus contenderet ad lacum Brigantinum, ut Alemãnos oppugnaret, propiori uia uenit in Rhętiam atq; in campos Caninos, hoc eſt, in Curienſem agrum, ſicut etiam incolæ illius terræ olim uocati fuerunt populi Cani, & iam ob initum fœdus, Cani confœderati, & in ſua Rhætica lingua Griſoni, quorum terra in rectiſſimo itinere inter Mediolanum & lacum Brigantinũ iacet, & quam occupat urbs Curia unà cum regione ſuperiori & inferiori, quę omnes Canę confœderationes hodie appellantur. Cum aũt terræ illius habitatores à longo tempore uſq; in hunc diem Rhætica lingua appellati fuerint Griſones, fieri poteſt quod Ammianus uocabulum illud fugerit tanq; ineptum & latino ſermoni incongruum, locoq; eius Canini poſuerit nomen. Nam Thuſci, unde Rhæti deſcenderunt, habuerunt olim in uſu multa uocabula latinæ linguæ inconſona. Quare autem populi illi Griſoni ſeu Canini uocati fuerint, ratio iſta datur. Cum multas occupaſſent terras, fuerũt plurimi uicti qui ob uictoriam et dominium Rhætorum, ſe quoque Rhætos appellabant, abnegantes nomina ſua; quales fuerunt quidam Heluetij, Vindelici, Norici, & aliqui ultra Alpes in Italia. Et hinc quoque factum eſt, ut Ptolemæus & quidam alij Rhætiam tam amplam fecerint. Fieri etiam poteſt ut dilatatio iſta facta fuerit per Romanos, auferentes ab alijs terris et Rhætiæ adijcientes, quo ex illa latiorẽ facerent prouinciam, in maiorem præfecturæ illius cõmoditatem, quatenus ſcilicet populoſior eſſet atq; bellicoſior. Et cum iſtæ obtentæ & aliunde adiectæ terræ nõ eſſent ex uera & prima Rhætorũ ac eorundem

poſterorum natione, retinuerunt antiqui & ueri Rhæti peculiare ſuæ uetuſtatis nomẽ, appellati Cani, quod ipſi à uera & antiqua Rhætorum origine deſcendiſſent, haud ſecus quàm hodie aliqui Cantones Heluetiorum, uocantur antiqui confœderationis Cantones, quod ipſi primi fuerint huius fœderis ſolicitatores & inchòatores. Memoratæ uero Rhætiæ partes aliunde acquiſitæ, fuerunt Inferior, Secunda, & Campeſtris uocatæ. Cum autem Conſtantius in campis Caninis cum exercitu ſuo maneret, non fuit in tota regione illa locus aliquis cõmodior ubi caſtra ponerentur, quàm fundus ille quem hodie occupat Curia, iuxta duas ſuprà memoratas arces, ubi & terra uini cæterarumq́ neceſſariarum rerum ſatis ferax eſt. Et certe uidetur Cæſarem illic aliquantulum traxiſſe moram, & amœnitate loci allectum curiam ſuã ibi interim habuiſſe, quo militiam exercuit contra Alemannos. Quę res initium fuit ciuitatis Curienſis, quæ poſtea ibi condita fuit, & antiqua illa Rhætia hinc Curienſis appellata. Interim autẽ cum idem Conſtantius in campis Caninis, & forſitan in iſto loco cum multitudine populi quieſceret, miſit Arbetionẽ unà cum maiori parte exercitus contra hoſtes, et non in propria ſua perſona illos adortus eſt, finitoq́ bello rectà rediijt Mediolanum ad diuerſorium ſuum hybernum. Prope Curiam inter Rhenũ & ciuitatem eſt collis quidam rotundus in pratis, qui etiam æuo noſtro habet priſcum Rhæticũ uocabulum, nempe Tumba de Caualli, quod latinè ſonat tumbam equorum, & indicium eſt olim in planicie illa, ubi hodie Curia collocatur, magnum exercitum quieti operam dediſſe, & fortaſſis ex Alpium ſuperatione plurimos equos defeciſſe, ex quo euentu illi colliculo hoc contigit nomẽ. Eſt quoq́ infra Curiam

Opinio ueriſimilis

itinere

itinere pedeſtri medię horæ, antiquę cuiuſdam maceriæ ueſtigium, à Rheno uſq; ad montana aſcendens, muris & foſſis olim diligenter munitum, ut ſatis adhuc apparet, ſed iam penè totum concidit: & hęc maceria tempore ſuprà memorato munitionis loco uidetur extructa fuiſſe. Facit proinde Antoninus Pius mentionem de hac urbe Curia in ſuo Itinerario, ſcribens 50. miliarijs Italicis eam diſtare à Brigantio. Hæc aũt diſtantia hodie computatur pro ſex & dimidio magnis miliaribus, quæ continuo pedeſtri itinere confici poſſunt 16. horis. Nam à Brigantio duo miliaria & dimidium, quæ confici poſſunt ſex horis, ſunt ad Veldkilch: à Veldkilch computantur quatuor miliaria ad Curiam, pro quibus ſuperandis opus eſt itinere decem horarum. Porrò inter omnes antiquos ſcriptores nullus eſt qui Curiæ mentionem faciat, præter unum iam memoratũ Antoninum, qui ut mihi uidetur proximis temporibus poſt Conſtantiũ Cæſarẽ uixit. Huius enim Conſtantij pater, nempe Conſtantinus, denominauit à ſe Byzantium in Thracia ſitum, Conſtantinopolim, quod nomen antea nõ fuit: & Antoninus illius Conſtantinopolitanę urbis ſæpe meminit: unde colligit̃ eum aliquot annis uixiſſe poſt illius urbis nouam denominationẽ. Eſt etiam Curia poſt ſui conditione mox ad Chriſtianiſmũ conuerſa, habens ſuos epiſcopos, id quod colligi poteſt ex ſancti Fridolini conſcripta legenda, quæ ita habet: Eo tẽpore quo Clodoueus magnus rex Francorum, qui & Ludouicus primus uocatus eſt, regnauit in Gallia & Alemannia, atq; ut mihi uidet̃, etiam in Rhætia, uenit ſanctus Fridolinus in Rhætiæ Curiam, & adiens urbis illius epiſcopum, manſit ibi donec extruxit eccleſiam in honorem ſancti Hilarij, quæ iam ad S. Martinum appellatur &c̃.

Antoninus Curiæ meminit.

De Conſtantini tempore.

Poſt hæc rurſum deſcendit & ædificauit monaſterium Seckingen iuxta Rhenũ, anno ſcilicet à Chriſto nato 495. Hactenus ex dicta legenda. Ex his patet, à memorato ultimo Conſtantij bello uſque ad conſtructionem eccleſiæ quã Fridolinus condidit, interceſſiſſe annos circiter 138. quo tempore nõ Romani, ſed magis Franci rebus potiti ſunt in Gallia, Alemannia, Germania atque Rhætia. Contra iſta eſt rumor quidam popularis, Curiam conditam fuiſſe eo tempore quo ſanctus Lucius rex Britanniæ, quæ nunc eſt Anglia, uixit. Hic autẽ rex anno dñi 176. tempore Eleutherij Papæ, & Imperatorũ Marci Antonini atque Lucij Veri, relicto regno ſuo, amore plantandæ Chriſtianæ fidei, ueniſſe dicitur in Bauariam, eamq́; ad fidem conuertit. Poſt hæc ſecedens in Rhætiam, tranſcenſoq́; colle qui eſt ſupra arcem Gutenberg, unde & uſq; ad tempora noſtra cliuo illi nomen manſit, Sancti Lucij cliuus, uenit in regionem ubi iam eſt urbs Curia, unà cum ſancta Emerita, quæ in Trimis, loco ſcilicet à Curia unius horæ ſpatio diſtante, ob Chriſti fidem prædicatam, ſupplicium extremũ paſſa eſt. At ſanctus Lucius continuit ſe aliquandiu in quadã montis cauerna ſupra Curiam, prędicans Chriſti fidem, ſed qui tandem quoq; ab infideli populo & præfecto regionis illius, in arce Martiola iuxta Curiam interfectus fuit. Vbi tamen non indicatur, Curiam illo tempore conditam fuiſſe.

Cœnobium Seckingen. *S. Lucis ſteig.* *Emerita*

De Aetuatijs Rhætiæ populis. Cap. XVI

STrabo inſignis ille Coſmographus, ſcribit de Aetuatijs lib. 4. in hunc modum: Rheno autem uicina omnium primi colunt Aeuatij, quibus fluminis origo uicina eſt in Diaduella monte, quem alij Adulam

uocant,

uocant, & eſt Alpium pars. Retinent in hunc uſq; diem nomen illud incolæ loci illius, præſertim qui ſuperiora habitãt loca Rheni prioris, qui corrupto uocabulo appellantur Tauetier uel Tauetſcher. Habet aũt Rhenus duos diuerſos fontes, et utriuſq; riui appellantur Rhenus, in unum conuenientes ſupra Curiam ſpatio unius Germanici miliarij. In Aetuatiorum tractu prope poſteriorem Rhenum locum habent Rhinwalder, Schamſer, Tuſis & Rætzuns. Iuxta anteriorem uero Rhenum habitant Tauetſcher ſuprà memorati, Abbatia Diſerntis, Trans, Ilantz, Grub, id eſt, fouea, Rhæticè Lauoppa appellata, Flymſs; atq; in locis intermedijs Stuſſafien, uallis Lugnitz, & ſuperior Sax. Porrò regio iſta pro maiori parte tandem appellata eſt Tuueraſca, id eſt, Thuueratij, corrupto, ut uidetur, Aetuatiorum uocabulo. Notandum præterea, ab origine prioris Rheni ad originem Rhodani, ſi Alpium iuga & præcipitia recto tamite ſuperari poſſent, non eſſe ſpatium longius quàm quod itinere pedeſtri in tribus horis conficiatur. Rectè aũt inter has origines ponit̃ mons Gotthardi, olim Summę Alpes nominatus, ex quo prorumpit Ticinus fluuius in meridiem labens, currensq; per Lepontinos in Italiam. In oppoſito uero huius montis latere oritur Vrſa fluuius, quẽ uulgò Rüß uocamus, tranſiensq; regionem Vry, labitur in lacum, quem rurſum egrediens apud Lucernam, rectà ſeptentrionem petit, donec Rheno miſceatur. At Rhodanus à ſui primordio fluit in occaſum, et Rhenus anterior ab origine ſua uſq; ad Curiam, plagam orientalem petit; diffunduntur q; hi quatuor amnes per modũ crucis in quatuor plagas mundi, ut non ineptè montes illi ſummæ uocatæ fuerint Alpes. Indicat quoq; Strabo lib. 4. ubi ſcribit de origine Rho

Rheni duo ſontes

Rhodani ortus apud Rheni fontes.

Mons Gotthart.

Ticinus fluuius.

Vrſa fluuius.

dani, fontes Rheni non longè eſſe ab ea, nec montem Adulam, ex quo in ſeptentrionem Rhenus excurrit. Porrò Rheni fluxus hunc tenet tramitem: ab origine ſua currit uerſus ortum ſolis, idq; donec attigerit Curiam: hinc continuò curuat ſe inſtar lunæ, ut etiã lacus Podamicus, quẽ intrat, & rurſum exitus Rheni uſq; dum attingat oppidũ Rhinfelden, plagã occidentalẽ reſpiciat, cõtinuetq; curſum illum donec alluerit mœnia urbis Baſileæ: deinde rurſum reflectitur in ſeptentrionem, illoq; tenore curſum ſuum tenet donec mare ingreditur, etiamſi in toto curſu ſuo nonnihil à ſeptentrionis linea ad occidentem deflectat. Quod aũt Rhenus anterior à ſuo fonte per Rhętiã fluens, ac deinde Heluetiam ſeparans à Germania, uſq; ad Waldſshut aut Rhinfelden ſemicircularem inſtar quartæ lunæ habeat riuum ſeu curſum, deprehenditur ex diametrali itinere ab eius ortu ad Waldſshut ducto: nam numerantur à fontibus eius uſq; ad Vry quatuor miliaria, ac inde uſq; ad Zug tria miliaria, à Zug ad Vindoniſſam, uulgariter Windiſch, ubi Vrſa Arolę miſcetur, tria miliaria, ac inde ad Confluentiam quæ proximè eſt ſupra Waldſshut, ubi Arola Rhenum ingreditur, unũ miliare: & ſic totum illud iter recto limite extenſum habet undecim magna miliaria Germanica, quæ mediocri pedeſtri greſſu confici poſſunt triginta horis. At Rhenus ipſe à ſuo fonte longum deſcribit circuitum, & multum eſſet deflectendum à recto tramite, ſi illius fluxũ uelles ſequi Baſileam uſque. Nam ab ortu eius ad Curiam ſex computãtur miliaria: inde ad Brigantium rurſum ſex numerantur cum dimidio: hinc per lacum ad Conſtantiã, ubi rurſus lacum exit, quatuor ſunt miliaria & dimidium: hinc per lacum inferiorem uſq; ad Schaffhuſen quatuor miliaria, & hinc rurſus ad

Confluen-

Confluentiam et Waldſshut tria miliaria, quæ omnia ſimul collecta efficiunt 23. magna Germanica miliaria, quę pedeſtri itinere nõ facile ſuperari poſſunt citra 66. horarum ſpatium: tantum exorbitat Rhenus à recta linea. Amnis Ruſa oritur apud Rhætos in ſolitudine Vrſeren, ſcaturitq́; ex monte Gotthart, in regione Vrienſium. Hæc ſolitudo & habitatores eius habent pro armis & inſignibus urſum, qui Rhæticè uocatur urſella, & inde amnis illic exortus uocat̃ quoq; Vrſa, licet hodie per metatheſin literarũ r & u, abuſiuè Ruſa appelletur.

De his qui Stopffern, id eſt, punctores uocantur. Cap. XVII

IN iam memorata regione Aetuatiorũ, apud Ylantium, Lugnitiũ, & in Fouea, durat adhuc iſta gẽtilis ſuperſtitio, quod certis quibuſdam annis conueniunt, & laruis operiunt facies ſuas, induentes omnis generis arma bellica, accipitq́; quilibet baculum ſeu contum, & ſic turmatim proficiſcuntur ab una uilla ad aliam, ſaltant ſurſum, & mirabiles exercent geſticulationes. Iurant deniq; ſanctè & aſſerunt, ſe poſt armorum depoſitionẽ tales et tantos ſaltus non poſſe edere. Concurrũt, & forti impetu congreſſi mutuò ſeſe ſudibus & contis percutiunt impelluntq́;, ut fragor quidam inde reſonet. Ob punctiones aũt illas uocantur in regione illa Stopffer, id eſt, punctores, faciuntq́; illud hoc ſuperſtitioſo animo, ut maior frumenti proueniat copia.

De Cotuantijs. Cap. XVIII

HAbitarunt olim inter Aetuatios Cotuantij uel Coruantij, de quibus Strabo lib. 4. ſic ſcribit: Ferociſſimi inter Vindelicos Licatij, Clautenatij & Vennones cenſe-

Cotuantinorum ambitus

bantur. Rhętorum autem Rhucantij et Cotuantij, uel ut quædam exemplaria habent, Coruantij, qui & magis relictis ueſtigijs reſpondere uidentur. Certe Longobardi & moderni barbari Rhęti, ſcribunt et appellant ciuitatem Curię ſua lingua Coyro, id eſt, corium. Sic enim Paulus Diaconus libro 6. cap. 6. de geſtis Longobardorũ ſcribit: Aſprandus per Coriam Rhętorũ ciuitatem uenit ad Theodebertum Baioariorũ ducem. Hinc conijcere quidam poſſent, Curiam olim Coriam à Coriantijs deductam, ſicut & monaſteriũ Churwald in ualle ſupra Curiam uerſus Tafaaſs ſitum, Coriantiorum uallis ſeu Coriouallis dictum putatur. Verum alij ſic putent, mihi aliud probatur, quantumlibet in dictis nominibus alluſio quædam inueniatur. Mihi inquam arridet ea opinio quam de Imperatoris curia ſuprà recitaui, præſertim cum antiqua epiſcopalis ſedes, Curię nomẽ ſemper habuerit. Antoninus deniq; Auguſtus, qui Paulum Diaconũ tempore præceſſit, etiam Curiæ mentionem facit. Et quãuis certa huius nominis ratio haberi nequeat, libuit tamen, coniectura ad hoc motus, urbem Curiæ intra Cotuantiorum terminos collocare, unà cum tota ſuperiori regione, uſq; ad ſumma Alpium faſtigia, ab illo Rheni latere, donec peruenias ad limitẽ Tranſalpinarum populorum Bregellenſiũ & Engadinorum. Intra hunc ambitum cõtinetur Tumleſchg, in qua ſunt Ortenſtein, Furſtnow: item Vatz, Churwald, Porpon, Burgunn, Schanfick, Tafaas, Alfenuw, Tũffencaſtẽ, Gryffenſtein, Tintzen, Stalla, Reamſs, Wels &c. Poteſt etiã Tafaas & totus deſcenſus uallis illius iuxta Vatz uſq; ad Rhenum, Aetuatijs aſſignari: id enim alluſio nominum Aetuatiorum & Vatz arguere uidetur. Eſt autem intra uallem iſtam amnis quidam Albel

dictus

dictus, qui in Tumleſchg Rheno miſcetur. Porrò domini & Barones oppidi Vatz ſeu Vatij, celebres olim fuerunt, poſſidentes maiorem eiuſdẽ uallis partem, & nonnihil quoq; de terra Tumleſchg uſq; ad Rhenum, quod dominiũ hodie appellatur Ortenſteinenſiũ dominium. Vltimus illius ditionis Baro uocatus fuit Donatus à Vatio, uixitq; anno dñi 1330. Relinquens aũt duas filias, cum illis tota poſſeſſio eius ad aliud translata eſt dominium. Vna enim, Kunigundis nempe, nupſit Comiti Friderico à Toggenburg, auo ultimi Comitis Friderici: unde Tafaas, & quæ circa illam ſunt, iure hæreditario peruenerũt ad Toggenburgenſes. Alteram uero Vrſulam nomine, duxit Comes Rudolfus à Werdenberg, dominus in Sarngãs, qui abauus fuit ultimi Comitis Georgij. Et hoc pacto ditiones Ortenſtein, Vatz &c. ad illos Comites peruenerũt. Hoc dominium Ortenſtein, poſſedit iam ultimo frater noſter D. Ludouicus Tſchudi à Glarus, miles auratus, ſed ſubditi redemerunt ſeſe à iuriſditione eius, liberi facti anno domini 1527.

De Rhucantijs. Cap. XIX

A Ragatio proficiſcendo ultra Rhenum in regionem Sanganſerorum ſeu Sarunetum, eſt Rhætorũ oppidulũ Meienfeld, olim Lupinum, et non Magauella *Lupinum* uocitatum, id quod teſtantur antiqua uolumina *Meienſeld* Curienſis eccleſię. Seniores incolę Meienfeldenſes aiunt Maiam Mercurij matrem olim in eo locò honoratam, à qua Germani locum illum Meienfeld appellauerunt. Supra Meienfeld itinere pedeſtri unius horę fluit Langarus, ex Brettigoia in Rhenũ *Langarus* deſcendens: & ultra eum fluuium itinere pedeſtri *Lanquart* trium horarum eſt ciuitas Curiæ, infra aũt Curiam

ab utroq; Rheni latere uſq; ad montem Aelberg, qui eſt è regione Schalberg trans Rhenum, & ubi eſt fluuius Sara, fluitat paululum ſupra oppidulũ Sargans, & iuxta Schalberg in Rhenũ labitur, ibi inquam Rhucantiorum eſt tractus, quorum Strabo meminit lib. 4. in hæc uerba: Ferociſſimi inter Rhætos cenſebantur Rhucantij & Coruantij &c. Coruantiorum paulò ſuperius mentionẽ fecimus. Extant adhuc ueſtigia quædã in ruinoſis locis, quę Rhucantiorum nominis meminerunt, præſertim à latere Rheni ubi Germani habitant. Nam haud longè infra Curiam eſt arx quædam diruta, quæ ſuperior Rhuchenberg appellatur. Eſt rurſum alia arx nõ diruta, ſed integra, quæ Aſpermont & Germanicè Rhuchberg uocat̃. Item deſcendendo per latus illud infra Langarum fluuium, occurrit ueſtigium alterius arcis demolitæ, cuius ſitus eſt ſupra Malans in monte nemoroſo, & hæc quoq; uocata fuit Rhuchẽberg. Eſt præterea in loco illo, ſed paulò demiſſiori, alia integra arx, locata ſupra Genins, quæ & ipſa Aſpermont nominatur, habens uillas quaſdam, quæ unà cum arce ipſa uocantur dominium Aſperi montis, ſicut et dominium adhuc extat ſuperioris Rhuchenberg. Cum itaque dominia cõmuniter nomina retinuerint à circumiacẽtibus populis, et memoratę arces occupent uertices montium, uidetur mihi nomini regionis additum mont uel berg, conflatumq; hinc nomen, quod nedum arcem ipſam, uerum & populũ arcis domino ſubiectum exprimeret. Sic itaque regio memorata & incolæ eius Rhucantij dicti, in arcibus & fortalitijs ſuæ appellationis reliquerũt ueſtigium. Eſt autem uallis ipſa adeò frugifera, ut etiam uinũ producat. Et fieri poteſt quod ante Rhætorum aduentũ Germani uallem illã inhabitarint, appellati Rhuchen,

Rhuchenberg

Malus annus

Genuinum

à quibus

à quibus regio nomen iſtud ſortita eſt: & ſuperuenientes Rhæti, arces ibi condiderunt, illiſq; ſimilia nomina, ſed in ſua lingua, dederũt, pro Rhuchberg Aſpermont transferentes. Supra Langarũ eſt arx una Marslintz, & duæ uillæ Ygis & Zizers, Rhætica habentes nomina. Porrò ultra iſta loca inter arces Rhuchaſpermont & ſuperiorẽ Rhuchenberg, eſt uilla quædam Trimis nomine, à tribus monticulis & diruta arce illis imminente ſic uocata. Eſt & prope urbem Curiæ locus quidã ubi leproſorum ædes ſunt, Maſſans nominatus. Cæterũ urbs Curiæ & regio quæ infra ipſam eſt uerſus Walenſee atq; uerſus Podamicum lacum, ad Rhætos ſpectant, licet hodie loquantur Germanicè. In Sarunetum terra inter Ragatz & Vilters oritur Sara fluuiolus, de quo ſuprà. Et hucuſq; omnia loca quę ab utroq; Rheni latere à Curia ipſa inueniuntur, fuerunt olim Rhucantiorum: alludunt enim nomina ipſa Rhuchenberg ſuperior, Rhuchaſpermont, Rhuchenberg inferior, & rurſum Aſpermont. Et quamuis Ragatz, Pfæuers & proximæ ualles Saram contingentes, iam ad Sarunetum pertineant terram, habent tamẽ ipſæ proprium iudicij forum, nec utuntur Sarunetum moneta, pondere, ulna & menſura, ſed à multis annis ad hunc uſq; diem ponderibus et monetis utunt̃ uicinorum ſuorum trans Rhenum habitantium, atq; uectigalia ſoluunt de mercantijs ſuis, his qui habitãt in Sarngans, ubi reliqui illius ditionis populi qui infra Saram fluuiũ habitant, liberi ſunt ab his grauaminibus. Vnde ꝓbabiliter inferri poteſt, fluuiũ Saram olim diſcrimen feciſſe inter duos populos, Rhucãtios ſcilicet & Sarunetes. Rhucantij ſuperiora amnis loca, & Sarunetes inferiora occuparunt. Extenderunt ſe præterea Rhucantij ultra Rhenũ in Brettigoiam,

Marſilinium

Yginum

Ciceres

Trimontium

Maleſanis

Sara

Alij populi Rhucantiorum.

& hinc per deſcenſum Rheni per Vadutz uſq; ad Eſtiones.

Fabarium intra Rhucantiorum ambitum.

Caput XX

FAbarium uulgò Pfæuers, celebre eſt monaſterium ordinis diui Benedicti, ſupra Ragatium in monte, atq; intra Rhętiam, & in Rhucantiorum terra ſitum, ſed modo Heluetijs annumeratur. Non procul ab eo intra montium fauces & ueluti in horrendo barathro ſunt naturales thermæ, quæ ut monaſteriũ, Pfæuers uocantur. *Cœnobij Fabarij conditor.* Monaſterium illud prima initia ſumpſit à ſancto Pirminio, anno circiter 676. à Chriſto nato, eo ſcilicet tempore quando Theodericus rex fuit Galliæ, poſſeditq; Alemanniam, Heluetiam atq; Rhætiam. Hic locus hodie Pfæuers, à *Fauariæ* uetuſtis Rhætis appellatus fuit Fabarium ſeu Fauariæ, habuitq; olim priuilegia ab Imperatoribus Gallicis, Ludouico, Lothario, Carolo, & alijs multis, qui fuerunt circa annum dñi 820. Porrò inſcriptio priuilegiorum talis fuit: Abbati monaſterij diuæ uirginis Dei genitricis apud Fauarias, quod ſitũ eſt in Rhætia Curienſi, in pago Churwalacha. Vt autem mihi uidetur, monaſterium illud olim initium & incrementa ſumpſit per notabiles contributiones maiorum et ditiorum Rhucantiorum, id quod indicant cenſus, decimæ, redditus, & iudicij minoris forum, quę habet monaſterium per circuitum illius loci. Porrò thermæ Fauarianæ intra trecentos annos repertæ ſunt per uenatorem quen*Thermæ quando inuentæ.*dam, qui ex familia ſua Vogler uocatus fuit; hic inſecutus pullos coruorũ ſylueſtrium, peruenit in inuium deſertum, deſcendensq; in profundum montium hiatum, inuenit aquas calidas. Eſt aũt dominium illarum thermarum abbatis Fauariani.

De

De Rheticone monte, unde uallis Brettigoiæ appellationē accepit: item de amne Langaro, quem hodie Lanquart uocant, qui ſunt in Rhucantiorum terra. Cap. XXI

VAllis Brettigoiæ in Rhætia, Rhucantiorum quoque eſt, in qua amnis Lanquart oritur, deſcenditq́ꝫ per totā uallem illam. Et D. quidem Vadianus in hac opinione eſt, ut putet incolas illius uallis habitare iuxta montem Rheticonem, unde illa uallis denominata eſt Brettigoia: nec inepta eſt alluſio. Cum enim Mela mentionem faciat huius montis, neceſſe eſt eum alicubi eſſe. Scribit autem ſic Pomponius lib. 3. cap. 2. Montium altiſſimi Taurus & Rhetico. Nec eſt alius locus in regione illa qui magis alludat monti Rheticoni, quàm dicta uallis. Sunt præterea ibi altiſſimi montes, & facile fieri potuit populi incuria, ut additione literæ p, ex Rheticone fieret Prettigoia: cum enim Rhæticum ſit uocabulum, & uallis illa iam inhabitet̃ ab hominibus Germanicè loquentibus, quorum conſuetudo eſt, ut Rhæticis & Latinis dictionibus præponant literā p, cuiuſmodi ſunt, fundament pfumment, feneſtra pfenſter, & ſupradictum monaſterium Fauarium Pfæuers, & alia huiuſmodi, uidetur mihi idem accidiſſe in Rheticone. Cæterum amnis Lanquart, qui ex Prettigoia fluit, fuit olim Rhęticè Langarus appellatus. Vnde cum parochiæ Curienſis diœceſis olim diſtribuerentur in capitula, uſq́ꝫ in hunc diem inferiora amnis Lanquart titulum hunc habent, Capitulū ſub Langaro. Eſt proinde in Prettigoia arx quædam Rhætica, ſed diruta, Salauers nominata, in qua ſuperioribus annis Fridericus ultimus Comes ille potens Toggenburgenſis natus fuit, qui & defunctus eſt anno 1436. ultima die Aprilis.

Rhetico mons

De Sarunetibus. Cap. XXII

SArunetum regio ſatis frugifera eſt, habens etiam æris fodinas. Ex ualle quadã laterali deſcendit fluuius paruus Setz appellatus, luſtransq; Sarunetũ regionem ruit in Walenſee, id eſt, lacũ Rhæticũ, exordiumq; illi facit. Hi populi qui hodie Sarganſeri appellantur, olim Sarunetes nominati fuerũt, à Sara fluuio diſcriminante eos à Rhucantiorũ populo, de quibus ſuprà. Facit aũt Plinius lib. 3. cap. 19. mentionẽ Sarunetũ, aſſeritq; eos habitare iuxta fontes Rheni: etiamſi non ignoremus hanc hiſtoricos plerunque ſeruare conſuetudinem, ut omnes populos adnumerent originibus fluuiorum, qui uel tridui ſpatio ab ipſis diſſident. Non igitur hæc diſcrepantia hic magni æſtimanda eſt, potiſſimum cum à Sara fluuio ad utrunq; Rheni fontem nõ ſit ultra unius diei atq; dimidij ſpatium. Siquidem Strabo eos qui inter cũctos populos uiciniores ſunt fontibus Rheni, uocat Aetuatios, quorum ſuprà meminimus. Videtur ergo mihi Plinius eòs populos qui infra Saram fluuium habitant, uoluiſſe exprimere nomine Sarunetum, præſertim Sarnganſer, Walenſtat, & quicquid Rhæti habuerũt iuxta lacum Walen et in Gaſtern, atq; à Sara deſcendendo per Rhenum ultra comitatum Werdenberg uſq; ad Vorſtegk. Porrò è regione Werdenberg eſt arx Vadutz, unde olim tractus illius uallis appellatus fuit Vallis dulcis. Citra centum & quinquagiuta annos fuit regio Sarnganſerorũ atq; Werdẽberg una ditio, ſicut etiam in hunc uſq; diem appellatur ſuperior & inferior ditio, habens nonnulla ditionis ſuæ iura. Fuit aũt olim per duos fratres in duas ſecta partes. Cæterum oppidulum Sargans pro clypearibus inſignibus utitur anſere, quam Germani

Sarunetum circuitus.

uocant

uocant Gans, à quo & à Sara fluuio conflatur terrę illius nomen Sargans. Vetuſtiores tamen literæ, quas ego uidere potui, & quæ mentionē faciunt dominorum à Sarngans comitumqꝫ Werdenbergenſium, diſtinguunt Sarngans in duas uoces, Sarune gans; & quædam recentiores in unam contrahunt, nempe Saunegans, incuria ſcilicet quadam omiſſa litera r. Tandem penitus eſt uox ipſa deprauata, ut ex Sarunegans, fieret Sargans et Sangans. Sunt tamen qui putant Sargans Rhęticū eſſe uocabulum, olimqꝫ terrā illam appellatam Sanam caſam: cui ſententiæ minimè ſubſcribo, cum id nullis literis antiquis Latinè uel Germanicè ſcriptis probari poſſit, quales ego plurimas legi anno Chriſti 1530. & 1531. quo tempore egimus prætorem in Sanganſerorum regione, illuc deputati à ſeptem confœderatorū cantonibus, & in uetuſtioribus literis non aliter inueni quàm Sarunegans, ut iam ſcripſi. Vnde colligitur, huius gentis genuinum nomen extitiſſe Sarunetes, à Sara fluuio ſic appellati. Notandū præterea, ante aliquot annos incolas Gaſtern expoſtulaſſe cum dominis Sanganſis terræ, arbitrantes ſe quoque liberos eſſe à uectigalibus & teloneo pendēdis in terra Sanganſi. Ab antiquis enim temporibus nemo obligatus fuit ad teloneum, qui habitauit inter Saram & lapideum pontem. Sed nec ſuo tempore exactum à quopiam fuit &c. His argumentis nihil profecerunt, ſed iuſſi ſunt ſoluere. Finitur aūt ad iam memoratum pontem diœceſis Curienſis, & ultra ripam parochia quædam eſt nomine Oberkilch, quæ Gaſternſium quidem eſt, ſed ſub epiſcopatu Conſtantienſi: & hæc parochia libera eſt ab exactione uectigalium. Hæc autem libertas indicium eſt, olim utrūqꝫ dominium unum fuiſſe.

De Scala monte. Cap. XXIII

INter Sangans & Werdenberg iuxta Rhenum eſt mons quidã qui Rhæticè Scala, Germanicè uero Schalberg appellat̃, ubi aliquando difficilis fuit tranſitus ob accliuẽ aſcenſum, unde & ſcalæ obtinuit nomen. Septem Heluetiorũ cantones, qui dominant̃ huic regioni, fecerunt ſculpi magnis impenſis iter per ſaxoſam huius montis baſim, anno ſcilicet dñi 1503. Supra Scalam montem, fortalitium & oppidulum Sarngans obtinet pinnaculum montis, ubi ſuperior regio in duas abit ualles, quarum una propinquat Rheno, & altera uergit ad lacũ Walenſem atq; ad lacum Tigurinum. Montes quibus memoratum fortalitium imminet, & quibus adiacet oppidulum Sarngans, habẽt ibi in ſui initio quãdam aciem, aut potius angulũ rectum, qui ſcilicet inſtar gnomonis in duo extenditur latera: unũ deſcendit ad lacum Tigurinũ, & alterum per Rheni deſcenſum uergit ad lacũ Podamicũ, & ultra. Inter latera uero iſta montes ſunt magni, et ualles nõ paucę, ſed & regio Toggenburgenſis, Appenzell, et alia Heluetiorũ oppida inter ea comprehendunt̃. Oritur et in interioribus horum montiũ, in Toggenburg ſcilicet, fluuius Taurus uel Durias, alluensque Turgoiam, infra Rinow miſcet̃ Rheno. Porrò fluuius Sittern oritur in Appenzell, & abſorbet̃ à Tauro.

Taurus uel Durias fluuius

De Compo, de Rhætico pago, de Alemannico pago, atq; de Eſtionibus, qui hodie ſunt Veldkirch, Walgöw, Algöw, & Eſtnerberg. Cap. XXIIII

VEldkirch oppidum in Rhætia ſitum, Germanicũ habet uocabulum, & non uocat̃ Romana lingua Vall circum, ut doctiſſ. Ioachimus Vadianus in commentarijs

mentarijs ſuis ſupra Melam unà cum Ladislao Suntheimenſi ſentit, propterea ſcilicet quod mōtibus circūſcribatur, & intra uallem collocet̃. Quin magis olim à Rhætis Campi nomen accepit, & poſtea cū Chriſtiani fierēt, extructa eſt in campo illo eccleſia in honorē diui Petri, et inde obtinuit nomē Veldkirch, quod ſonat latinè Campi eccleſiam: à Curiēſibus uero & Italicis mercatoribus appellat̃ S. Pedro, uel campo S. Pedro. Quin & literæ Curienſis eccleeſiæ uetuſtiores, prouentuū qui illic leuant̃ mentionē facientes, uocant quoq; locū illum Campum ſancti Petri: in his enim ſic ſcriptum inueni: De eccleſia ſancti Petri ad Campos, id eſt, Feldkiricha, beneficium ad terram &c. Eſt autem Veldkirch oppidum paruū, ſed elegans, abundans uino, & plures habens negociatores, ſitum iuxta amnem Yll, qui ſub Eſtnerberg ruit in Rhenum. Porrò ſupra Veldkirch ſunt Rhæticæ ualles, Walgöw appellatæ, quæ quidem à Bludentz & deinceps diuaricantur: una uocatur Cloſtertal, id eſt, uallis monaſterij, & extenditur uſque ad Algoiæ montana, & ad montem Arlenberg appellatum. Alia uero in Montafun uocata, attingit montana Brettigoiæ, & uterq; tractus Walgoiæ habet denominationem. Per Bludentz & uallem monaſterij itur ultra Arlberg in uallem Intal appellatam, ad oppidum Hall, quod iter præcipuè frequentant ſalis uectores. In Montafun plurimæ & cōmodiſſimæ inueniuntur ferri fodinæ. Cæterum Walgoia non habet appellationē ab Alemannis, ſed à Rhætis, ut nos exteros Walen appellamus, haud ſecus quàm Walaſtat, de quo ſuprà diximus. Nam cum Veldkirchenſes & alij exteri Rhæti olim ualedicerent Rhæticæ linguæ, uſurparentq́; Germanicā, illi qui ualles habitabant aliquandiu retinuerunt

Situs Velkirch.

Rhæticam ſuam linguã, & propterea à uicinis Germanica utentibus lingua, appellati ſunt Walen, & uallis eorum Walagôw, ſed hodie quoq; loquũtur Germanicè. Haud ſecus Algoia in Vindelicia citra montes Walgoiam contingens, primũ propter Alemannos illic nidificantes uocata fuit Almangoia, id quod Vadianus probabili ratione oſtẽdit. Ex Montafun per Walgoiam iuxta Bludentz & Veldkirch deſcendit amnis Yll, ortus in Brettigoię montibus. In uallibus iſtis nomina locorum pro maiori parte ſunt extera atq; Rhætica, quippe quarum incolæ à Rhętis deſcenderunt. Habent tamen quædam caſtra nomina Germanica, relicta fortaſſis ab antiquis Germanis habitatoribus, qualia ſunt Sunnenberg, Blumeneck &c. Porrò ad latus Veldkirch iacet monticulus quidam admodũ frugifer, Eſtnerberg, id eſt, Eſtionũ mons appellatus, & eſt ſub ditione Comitis Sultzenſis à Vadutz, quanq; & peculiari uocabulo nominet̃ ditio Eſtnerbergenſis. Haud procul à monte illo iuxta Rhenum eſt uilla quædam hodie Bendern, olim uero Rhæticè Benedurum appellata. Eſt & aliud ibi oppidum quod noſtro æuo Eſthens appellatur. Meminit aũt & Strabo lib. 4. horum locorum, nam appellat habitatores eorum Eſtiones. Sed et antiquę latinæ literæ, quæ in monaſterio Schennis adhuc inueniuntur, mentionẽ faciunt Beneduri & Eſtionum, in quibus ſcilicet locis dictum monaſterium annuos leuauit cenſus & prouentus. Certe mihi uidetur Eſtionum primum & ſummũ locum fuiſſe Veldkirch, ac deinde circumiacentia loca, & ualles Bludentz atq; Walgôw, omnia ad Eſtiones pertinuiſſe. In his partibus, nempe in Rangwyl, Veldkirch, Walgôw &c. pugnauit olim Druſus contra Rhætos, ac inde factum eſt ut tota regio à Rheno

uſq;

uſqꝫ ad fontes Yli, mutato nomine Eſtionum, uocata fuit uallis Druſiana. Germani uero poſtea appellauerunt eos qui ultima uallis tenuerunt loca, Walgöwer, eos autem qui priora incoluerunt loca, nempe uerſus Ranquil, uocarunt Nebligöwer. Cum oppidum Veldkirch incrementa acciperet, aboleri cœpit nomen Eſtionum, ſucceſſitqꝫ ei Comitatus Veldkirchenſis. Porrò oppidũ ipſum unà cum Comitatu peruenit ad ditionẽ Auſtriæ anno dñi 1375. uendente ipſum Comite Rudolfo à Werdẽberg. Longè ante tempus illud, Eſtnerberg pars Walgoiæ unà cum alijs oppidis, hæreditario iure, nuptiarum copula & donatione diuerſimodè iactata eſt atque diſtracta: quin & Comites à Veldkirch ante multa tempora penitus interierunt, relictáque eſt ditio eorum Comitibus à Werdenberg, Sarngans, atque Montfort, qui hæredes eorum fuerunt. Notandum prærerea quod moderna Strabonis exemplaria ſic habent, quaſi Strabo annumerauerit Brigantinos & Eſtiones Vindelicis, & tunc quidem Rhæti nulla ex parte attigiſſent lacum Podamicum, cuius tamen contrarium Strabo ponit, ut ſuprà memorauimus. Nam Brigantij ſupremum laci tenent locum, quibus ad meridiem in Rhætia ipſa adiacent Eſtiones. Vnde facile credendum, Strabonem libro quarto in fine male uerſum, niſi fortè aliorum illic recitauerit opinionem. Fieri etiam poteſt ut græcum exemplar quo Latinus interpres uſus eſt, corruptũ fuerit, atqꝫ ex tranſcriptione originalis exemplaris deprauatio aliqua irrepſerit, & regionum iſtarum nomina tranſpoſita fuerint ex negligentia aut ignorantia ſcriptorum, id quod in multis aduerti poteſt dictionibus, ut pro Heluetij Luetij, pro Adula mons Aduas & Diaduella, pro Iuraſſus mons Oeuraſius,

Vallis Druſiana

pro lacus Lemannus Palamena,& alia quædam ſimilia errata, in quibus aliquid uel adimitur uel additur dictionibus.Item libro quarto aperta quædã inueniť tranſpoſitio, ubi ſcribit, ex lacu Verbano fluere Aduam,& ex Lario lacu Ticinũ, cum contrarium fiat,ut ipſemet in alijs teſtatur locis. Et hęc quidem arbitror accidiſſe ex deprauatione exemplarium atq; ex inſcitia ſcriptorum,non autem ex ignorantia aut oſcitantia Strabonis. Meo certe iudicio Strabo lib. 4. ſic ſcripſiſſe uideť: Ferociſſimi inter Vindelicos Licatij, Thunicates & Bennones (Auentinus legit Sennones)cenſebantur: Rhętorum aũt Rhucantij & Coruantij. Eſtiones uero & Brigantij Vindelicos attingunt: eorum oppidum eſt Brigantium & Campus (Veldkirch) & Licatiorum ueluti arx quædam Damaſia. Hæc uidetur mihi fuiſſe Strabonis mens, quia Brigantij attingunt Vindelicos,et ſimiliter Eſtiones in montibus Walgoiæ illis cõfines ſunt. Nam Algoia pars Vindeliciæ citra mõtes attingit Eſtiones. Quando itaq; in tali caſu etiam autor iſte aut alij hiſtorici confuſi deprehenduntur, id quod non raro fit,incolarum illius regionis iudicium expetitur,quippe qui certius in talibus erratis iuuare poſſunt autorem,ueluti qui experientiã certam habẽt & de ſingulis rectè iudicare poſſunt. Sic ego non temerè mihi arrogaui deſcriptionẽ Rhætiæ & oppidorum eius atq; Alpiũ,ut qui et enutritus ſim in hac terra,& deinde luſtrarim & perambularim eam ab utroq; latere, uerſus Italiam ſcilicet,Galliam et Germaniã. Non tamen uolo mea ſic iactare, perinde quaſi alicubi non potuerim hallucinari, ſed ſi quis certiora atq; ueriora poteſt tradere, hũc libenter patiar cenſorẽ. Vt autem uetuſtiora nomina,quorum olim in his terris uſus fuit,& quorum nos ſuprà meminimus,

elucidentur,

elucidentur, operæpreciũ uiſum fuit aliqua hic aſſignare, quæ expiſcati ſumus ex uetuſtioribus Curienſis eccleſiæ literis, confectis ſuper redditibus, obuentionibus atque prouentibus leuandis in diuerſis terris, locis & pagis, ſecundum officiorum et miniſteriorum diſtributionem. Et primũ quidem ponemus nomina quæ in terra Walgoiæ & circa Veldkirch, quæ Vallis Druſiana appellata fuit, adhuc inueniuntur.

Miniſterium quod habet Siſo in pago qui dicitur Vallis Druſiana.

Puire	Puirs	In Walgoia.
Pludono	Pludentz	
Nezudere	Nutziders	
Lodaſco	Ludäſch	
Turingis	Turingen	
Pludaſſis	Pludæſch	
Nanzings	Nantzingen	
Baſmingis	Baſtlingen	
Scline	Schlyns	
Fraſtinas	Fraſtentz	
In Satagnis	Sadains	
Segauio	Gæuis	
Campo S. Petri, id eſt, Feldkiricha	Veldkirch	
Ranguuila	Ranqwyl	Infra Veldkirch
Pontilles	Bancks iuxta Rhenum	
Tunia	Valdunen ſupra Ranquil	
Sulles	Sultz	
Rantina	Rötis	
Cazzeſes	Gethis	
Senunio	Schnuwis	
Fraſum	Fryſen monaſterium	
Rautenum	Ruti	

Miniſterium quod habet Otto in Planis, quod ſcilicet Rheni planiciem comprehendit, & extenditur ad Vuallenſee.

	Eſtones	Eſthens	*In ditione Vaduceñſium*
	Scana	Schan	
	Palazoles	Baltzers	
	Meilis	Minor Mels	
	Titulo S. Lucij	S. Lucis ſteig	*Apud confœderatos canos*
	Flaſcis	Flæſch	
	Lupino uilla	Meienueld	
	Genuinnes	Genms	
	Malanzes	Malans	
	Ciceres	Zizers	
	Tremontio	Trimmis	
	Amides	Emps	
	Vazes	Inferior Vatz	
In	Fauares ubi cella eſt	Pfæuers	*In Sarnganſerorum terra apud Heluetios.*
	Ragaces	Ragatz	
	Filtris	Vilters	
	Sarunegaunis uilla	Sarngans	
	Meilis	Meils	
	Perſinio	Bertſchis	
	Fuminis	Flumbs	
	Riua uilla	Walaſtat oppidũ	
	Ripa Walaſtat piſcatio	Viſchentz iuxta lacũ	
	Quarto	Quarten	
	Seuola	Seuelen	*In Werdenberg apud Heluetios.*
	Reuena	Ræuis	
	Bougo	Buchs	
	Quadrabitis	Graps	
	Campſo	Gamps	

Miniſterium ſupra Curiam ſecundum tractum Rheni prioris, in Ilantz, in Grub atq;

Lugnitz

Lugnitz. Quod miniſterium habuit Mathratus in Tuueraſca, cum ualle Legunitia.

In

Hilliande uilla	Ilantz
Vorce	Wurtz
Ramnenis	
Sexamnis	Schams
Scanaues uel Sigannes	Zegæns
Supercaſtro	Vberkaſtell
Flemes	Flyms
Andeſte	Adeſt
Fagonio	Veldſperg
Cingiaco	Rinckenberg
Rhætiunno	Rætzuns
Superſaxo	Vberſax
Caſtriſio	Cæſtris
Legunitia	Lugnitz
Luuene	Schlöwis et Schluein
Cumble	
Pluteno	
Lamarino	Lumarins
Falaria	Vælers
Auna	
Falaruna ualle	
Summo uico uel Sana	Suwigs
Ruſina (uico	Rufsein
Stuſſauia	Sauien
Speluca poſteriori	Splugen apud poſte
Speluca quod dicit̃ de-	riorem Rhenum
ſertum, ubi cella eſt	Diſſentis mõnaſteriũ

Reliqua miniſteria hic obiter recitabo, omiſſis oppidis eorum.

Miniſterium in Impedinis, id eſt, in imo pedis Alpium, quod habuit Adhalgiſus, & eſt ſupra Stein per totum tractum uſq; ad Curiam.

Miniſterium in Tumiliaſca,hoc eſt,Thumleſchg.
Miniſterium in Bergallia,hoc eſt,Bergell.
Miniſterium in Endena,quod habuit Richpertus.
Miniſterium in Curiſino.
Miniſterium Remedij.

De Ruguſcis & Rheguſcis, qui ante aliquot tempora Rhingoij, hodie uero Rhintal & Emps appellantur. *Caput* XXV

RHingoia fuit olim Comitatus celebris, cuius ſuprà fit mentio in literis ſuper inferiori marca,quę eſt è regione Thurgoię, cõfectis. Et hæc eſt infima antiquæ Rhętiæ pars, ad latus Galliæ ſita. Attingit autẽ eo loco Thurgoiam, appellaturq́ noſtro tempore dominium Rhineck uel Rhintal,exporrecta à Comitatu Werdenberg uſq; ad eum locum ubi Rhenus ingreditur lacum Podamicum. Ab alio quoq; Rheni latere,nempe ſupra Brigantium, terra ipſa olim Rhingoiæ etiam fuit annumerata, potiſſimũ Luſtnow,& quæ circa eam ſunt.Fuit autem hic Comitatus ſemper à Germanis habitatus,id quod cõmunia indicant nomina. Populi eius fuerunt olim à Plinio libro tertio capite decimonono Ruguſci, et à Ptolemæo Rheguſcæ appellati.

Ruguſci
Rheguſcæ

De Brigantijs. Cap. XXVI

COmitatus Brigantiorum, quorum nomen & ciuitas adhuc manent, infimum antiquæ Rhætiæ à latere Germaniæ tenet locum, confinis apud lacum Podamicum Vindelicis,hoc eſt,Lintzgoijs.Supra Brigantium eſt ſylua quædam grandis,atq; uallis plena oppidis et uillis,uocaturq́; Brigantiorum ſylua, & per eam deſcendit amnis Bregentz, labiturq́;

iuxta urbem ipſam in lacum. Populi per circuitũ habitantes, fuerunt olim Brigantij appellati.

De Vennonibus & alijs uetuſtis Rhæticorum locorum nominibus. Cap. XXVII

VEnnones ſeu Vallis uenuſta, ſunt hodie Vinſtgöw, Vinſtermũtz, Engadin &c. Tridentini, Trienter & Tyrolenſes. Apud eos eſt Aeni ortus, atqꝫ Atheſis, uulgò Etſch. Item Larius lacus hodie eſt Cumanus lacus. Lepontini ſunt Liuiner. Bormiũ eſt Wurmſs in Veltlin. Rhætica iuga Germanicè uocantur Wurmſser ioch, Rhæticè uero mont Brailio. Abduas uel Aduas fluuius, hodie uocat̃ Aada. Caput Aeni eſt Engadina. Ticinus Teſin. Camuni eſt VallCamunien, ſiue Camunier tal. Scribit autem Strabo lib. 4. in hunc modum: Supra Comum ad Alpium radicem Rhæti iacent & Vennones ad orientem uerſi: alia ex parte Lepontij, Tridentini, Stoni, et alij complures populi parui Italiam tenentes. Et rurſum eodem libro: Ferociſſimi inter Vindelicos Licatij, Thunicates & Sennones. Plinius quoqꝫ libro tertio cap. 19. ſic ſcribit: Caput Enganeorum Stonos, Rhætorum Vennones Sarunetesqꝫ ortus Rheni amnis accolunt. Lepontiorum qui Viberi uocantur fontem Rhodani, eodem Alpium tractu. Præterea quãdo recitat Alpinas gentes à Cæſare Auguſto ſuperatas, eodem loco enumerat ſigillatim hos quoqꝫ populos ſuis nominibus, qui ſunt Triumpilini, Camuni, Vennones, Venonetes, Hiſarci, Breuni, Naunes & Focunates. Et Vindelicorum quatuor populi, Conſuanetes, Virucinates, Licates, Cattenates, Abiſontes, Ruguſci, Suanetes, Callucones, Brixentes, Lepontij, Iuberi, Nantuates, Seduni, Veragri, Salaſſi &c.

Ptolemæus uero lib. 2. cap. 12. numerat Vennones inter Rhæticos populos. De Vennonibus populis non per omnia conuenit inter memoratos autores: nam Strabo annumerat eos Vindelicis, etiamſi quidam in eo legendum putent Sennones pro Vennones. Id certum eſt, Vennones eſſe in diœceſi Curienſi, unde mihi ſatis probatur eos olim Rhętis annumeratos. Dominus Beatus Rhenanus teſtimonio Plinij putat eos fuiſſe accolas ortus Rheni: ſed ſecus mihi uideť. Nam Plinius eo loco uult oſtendere, qui ſupremi ſint incolæ Euganeorũ atq; Rhætorum: ſcribit enim ſic: Caput Euganeorum (ego intelligo eos qui ſummũ tenent locum) Stoni, Rhætorum Vennones &c. Et cum utriuſq; populi capita deſcribat, mox indicat qui populi ortum Rheni atq; Rhodani teneant, dicens: Sarunetes ortus Rheni amnis accolunt, & Lepontiorum qui Viberi uocãtur, fontem Rhodani, eodem Alpium tractu. Strabo quoq;, ut diximus, numerat Vennones inter Rhæticum populum, dicitq; eos iacere in Alpibus ad orientem ab oppoſito latere Italiæ, ubi & Tridentini locum habent. Iſti Vennones hodie ſunt Engadini, apud quos Aenus ex Iulijs Alpibus oritur, fluitq; per Vinſtermuntz in uallem Intal uerſus Aenipontem, Germanicè Inſpruck, ubi finis eſt Curienſis diœceſis, et terminus Rhętię atq; Vennonũ, quã Rhætiæ Marcam uocant. Ad eum quoq; locum extenduntur Norici & Vindelici, ſed quos populos deinceps Aenus ipſe ſeparat uſq; ad Danubiũ. Propter horũ populorum cõfinia puto accidiſſe, ut hiſtorici quidã annumerarint Vennones Vindelicis, præſertim cum Aenus & uallis eius inferior à Vennonibus inhabitata, reſpexerit Vindelicos. Et hæc quidẽ ſcribimus iuxta ea Strabonis exemplaria, in quibus ſcriptum inueniť, inter Vindelicos

Caput hôhe

delicos

delicos Vennones cenſebantur. At Ioannes Auentinus, ut ſuprà quoq; memorauimus, cẽſet ibi legendum Sennones, & non Vennones. Porrò ex alia parte uallis Aeni quã Vennones inhabitãt, Tridentini habitant uerſi ad Italiã, etiamſi in ea parte Vennones quoq; iuxta Atheſim teneãt tractum aliquẽ longum, ut infrà latius dicemus. In Rhæticis iugis oritur fluuius Aduas, quem hodie uocant Aada, labensq; per Veltlin, ingredit̃ in Cumanũ, olim aũt Larium, lacũ. Porrò ab alia parte memoratorũ iugorum, uerſus Atheſis regionem, eſt Munſtertal et Vinſtgöw. Fluuiolus qui per hanc uallem deſcendit, apud Glurentz iungitur Atheſi. Oritur autem Atheſis haud procul à Nuwders, fluitq; per Malſerheid & Vinſtgöw, uerſus Glurentz & ultrà, ubi ſcilicet finis eſt diœceſis Curienſis. Sunt itaq; Vennones iuxta Aenum & iuxta Atheſim habitantes, extremi Rhætorum, uerſi ad orientem: & ob id dicit Strabo, ſupra Comũ ad Alpium radicem iacere Rhætos, & Vennones ad orientem uerſos, ut ſcilicet Vennones confines ſint Tridentinis, & Alpini Rhæti Lepontijs. Nam in prioris Rheni oppoſita parte iuxta Ticinum habitãt Lepontini, quos Germani Liuiner, & Rhæti Leuontinos appellant. A Cumano lacu aſcẽdendo iuxta fluuium Aduæ per Veltlin uſq; ad ortum eius peruenitur ad Bormiũ, quod ſummũ locum tenet in Veltlin, ubi mons eſt, quẽ Cornelius Tacitus lib. 17. in hiſt. Auguſta appellat Rhætica iuga, à Germanis uero propter uicinitatem Bormij, Wormſer ioch, & à Rhætis mons Braulius uocat̃, ubi ſcilicet Aduas, ut iam quoq; diximus, oritur. Per hæc iuga Rhætica in hunc uſq; diem iter compendioſum & tritũ eſt ex Italia atq; à Mediolano ad Danubium & ad Auſtriam. Proxima Vennonum uallis, ad quam

à iugis Rhæticis peruenitur, uocatur Munſtertal atq; Vinſtgôw, ad cuius latus ſunt Engadini, & eſt ſub Rhætorum imperio uſq; ad fortalitium Churberg, & iuxta tractū Atheſis uſq; ad Furſtenberg. Diœceſis Curienſis indicat in eo loco ſicut & alibi ueros antiquæ Rhætiæ limites. Habent & duces Auſtriæ modicam terrę portionem iuxta Aenum & Atheſim ſibi ſubiectam, ex Vinſtgôw & Vinſtermuntz, alioquin tota ferè terra Rhætorum eſt, nempe ſuperiora loca Vinſtermuntz, tota Engadina, & in Vinſtgôw, Furſtenberg, Mals, Inferior Galſen, Schantzen, Tuufers, Latſch, Marnyen, tota uallis Munſtertalenſ. & omnia loca quæ ſunt ſupra Churberg & Glurentz. Cæterum nomen Engadin natum eſt ab Aeno, quē Germani Yn uocant. Engadini aūt habitant prope ortum illius amnis, alioquin uocantur Vinſtgoienſes atq; Vinſtermuntzenſes, hoc eſt, Vennones. Rhętice Engadin ſonat, En code ino, hoc eſt, in capite Aeni, quæ uoces tandem degenerarūt in Engadin. Apud hos in ſummo loco oritur Aenus, & ex oppoſito latere in deſcenſu uicini mōtis emergit Atheſis, labunturq; in diuerſas plagas: nam Aenus petit ſeptentrionē, fluensq; per Vinſtermuntz & Intal, tandem exoneratur in Danubiū. Atheſis uero per Vinſtgoiā & Etſchland ruens, alluit mœnia Veronæ, & tandem deſinit in mare Adriaticū. Item Munſtertal et omnis ſuperior regio à Vinſtgôw & ab Atheſi uſque ad Vinſtermuntz, appellatur unà cum Engadin in uetuſtis Curienſibus literis, Vallis uenuſta, antiquum Vennonum nonnihil referens nomen.

Strabonis error. Errat proinde Strabo lib.4. ubi ſic ſcribit: Rheni fluminis origo in Diaduella monte, à quo Aduas fluuius in contrariū fluit, lacum implens Larium. Et eodem libro ſic ſcribit: Mons Adullas, ex quo

in ſepten-

in ſeptentrionē Rhenus excurrit, & diuerſa ex parte Aduas in lacū Larium. Hæc non ſatis quadrant ueritati: quoniam diſtantia fontium utriuſq; fluuij inuenitur eſſe maior, quàm quod ab uno ſcaturire queant monte. Nam ſi rectà ire poſſes per mōtium illorum qui interiacent præcipitia, opus tibi eſſet itinere pedeſtri unius diei & dimidij, hoc eſt, 24. horarum ſpatio, à fonte Rheni ad fontem Aduæ. Sed fieri poteſt quod Strabo eo loco uoluerit loqui de amne Lyra, qui in contrariā à Rheno mundi partē fluit, deſcendens ſcilicet per Gampolſchin & Clæuen in Cumanum lacum, unde ſcilicet Aduas deriuatur. Fuit aūt antiquorum hiſtoricorum mos, ut deſignarint ſummorū fontium ſcaturigines, unde celeber aliqs emanauit amnis. Verus ergo Aduas labitur per Veltlin, oriturq; non in Adula monte, ſed in iugis Rhæticis, quæ hodie Rheticè appellantur mons Braulius, ut paulò ſuperius memorauimus. Tanta proinde eſt memoratorū fontium diſtantia, ut inter iuga Rhętica unde Aduas profluit, ad mōtem Adulam unde Rhenus exit, ſint Alpes Iuliæ atque Septimę. Sciendum præterea Engadinos & Munſtertalenſes omnes loqui Rhætica lingua, qua & Rhæti Rhenani utuntur, & non Lombardica. Si tamen paululum ab eis te demiſeris, occurrūt Intalenſes, qui Germanicè, & Engadini, qui Lombardicè & quidam Germanicè loquunt. Sic & Plinius Vennones mox poſt Camunos ponit: confines enim fuerunt, ſicut & hodie ſunt. Abundat aūt uallis Camunorum æris fodinis, paretq; Venetis, & in hunc uſque diem appellatur uallis Camunien, in qua Ollius fluuius oritur. Strabo lib. 4. Camunos perperàm uocat Camulos. Eſt & Veltlin in hoc terræ tractu, ubi Aduas ſumit originem: item Engadin & Vinſtgōw, qui Vennones ſunt,

omnes inquam hæ regiones & gentes loca illa occupant, montibus duntaxat inter ſe diſtinctæ.

De Alpibus Iulijs, de Perninna monte, atque Pede Falario. Cap. XXVIII

ALpes Iuliæ, quarum Tacitus lib. 19. meminit, cæteris montibus in Rhętia altiores ſunt, ſummum iuxta Engadin et Bregell uerſus Italiam tenentes locum, citra uero ad iuriſditionẽ Stallen pertingunt. His quoq; olim Septimus mons fuit annumeratus. Porrò tractus horum mõtium ab occidente tangit tractum Adulæ montis, unde Rhenus oritur: ab oriente uero eſt uallis quædã profunda inter Engadin & Bregell, iugis Rhęticis adhærens, unde Aduas egreditur fluuius: & à ſeptentrione eſt mons Albula, per quem rectum extenditur iter à Curia ad Engadin. Porrò Septimus mons attingit Iulias Alpes, in cuius ſublimitate eſt uilla, Stalla uocata, ſita in loco deſerto, quę olim Biuium appellata fuit, ſicut et hodie à Rhætis Beuio nominatur, quod illic duæ uiæ ex una conſurgant, trans Alpes ducentes, una ad ſiniſtram uergens, & altera ad dextram. Siniſtra ducit per Iulias Alpes, & dextra per Septimum montem. Iuliæ Alpes non ſemper poſſunt tranſcendi, ob nimiam earum celſitudinem & inuiam ſolitudinem. In cacumine earũ ſtetit aliquando columna lapidea, ſed quæ modo fracta humi iacet. Putatur olim erecta per Cæſarem aliquem aut eius præfectum. In hoc etiam monte oritur Aenus iuxta lacum quendam paruum, in ſupremo Engadinæ loco, ad quem ortum peruenitur quando mons iſte perambulatur. Porrò ultra Engadin uerſus Bregell, qui locus eſt illi contiguus, nõ ſunt admodum magni montes, ſed uallis eſt ibi inter Iulias Alpes

& montem

& montem Perninnam. Hic autem mons iacet inter Engadin & Poſtlaaff, hoc eſt, Pedem Clauium, ubi ſcilicet iter ducit in Veltlin, & eſt mons ille ualde altus, tractui iugorum Rhæticorum annexus. Eſt rurſum alius mons inter Engadin & Munſtertal ſitus, quem Germani Bus Falor uocant, olim autem à Rhætis fuit Pes Falarius dictus. De Iulijs Alpibus Liuius ſic ſcribit decade prima libri quinti: Ex Tricaſtinis per Taurinos, hoc eſt, Pemundt, ſaltusq; Iuliæ Alpis tranſcenderunt. Et ibidem ſic quoq; ſcribit: Alia ſubinde manus Germanorum Elitonio duce, ueſtigia priorum ſecuta, eodem ſaltu, fauente Bellueſo tranſcendiſſet Alpes, ubi nunc Brixia ac Verona urbes ſunt (locos tenuere Libui) conſidunt. Videtur autem hic Liuius ſentire, quaſi Iuliæ Alpes iaceant in tractu illo qui eſt inter Tricaſtinos & Taurinos, cum mentionem faciat uiæ uergentis in tractu illo per Iulias Alpes, id quod male audit apud alios ſcriptores, qui tractum illarum Alpium non Iulias, ſed Cotias atque Graias appellant. Fuiſſet pręterea Germanis montes illos tranſcendentibus incõmodiſſimũ, ſic à recta exorbitare uia, cum longè propinquiori et compendioſiori itinere potuerint ſuperare Alpes, Alpes inquã Iulias in Rhætia ſitas, quæ rectà ex Germania in Italiam uiatores tranſmittũt. Videtur igitur Liuius hoc loco deprauatus, id quod & doctiſſ. Beatus Rhenanus deprehendit, qui in ſua cenſura, quã deprauato Liuio adhibuit, Iuliæ Alpis hoc loco non meminit, ſed legit, inuias Alpes, quomodo & in alijs locis Liuius quarundam Alpium mentionẽ facit, ut infrà dicemus. Deinde ueritati quoque conſonum eſt, in eo Liuij loco non legendum Germanorum, ſed Cęnomãnorum, id quod affinis noſter dominus Henricus Glareanus in ſuis anno-

tationibus iam nouiſſimè in Liuiū æditis pulchrè oſtendit. Horum itaq; duorum inſigniū uirorum teſtimonio ſatis puto conſtabilitam ſententiam noſtram, qua ſuprà ſcripſimus Iulias Alpes poſitas inter Rhætiam & Italiam. Fuit mihi memoratus Liuij locus ſemper ſuſpectus, ſed non fui auſus illum ſine doctiorum uirorum ſubſidio immutare.

De Tinnetione, Muro, Summo lacu, atque Septimo monte. Cap. XXIX

INter Curiam & Bergell in ſummis & ferè inuijs mōtibus iacet uilla Rhęticè Tinnezon, & Germanicè Tintzen appellata, cuius & Antoninus Auguſtus meminit in ſuo itinerario, ſcribēs Tinnetionē M. p. XX. id eſt, uiginti miliaribus Italicis plus minúsue diſtare à Curia, quod itineris interuallū pedeſtri greſſu confici poteſt ſex horarum ſpatio. Collocatur autē ea uilla in recto itinere quo tranſit à Curia in Bergellenſium uallem, ubi ſcilicet ſuperandus eſt Septimus mons, cum ultra in Bergaliam quis ire contendat: ad cuius montis pedem ſita eſt Stalla, olim Biuium ob itineris ſectionem appellata, ut ſuprà quoque retulimus. Meminit & Ekkardus iunior cœnobita S. Galli huius montis Septimi. Eſt aūt is mons portio Iuliarum Alpium, quibus ſcilicet adhæret. A memorata uilla Tintzen ſecundū Antoninum ſunt 25. mil. Italica ad Murum, in quo itinere ſuperandus eſt Septimus mons. Oppidum Mur in ualle Bergellenſium ſitum, uſq; ad tempora noſtra retinuit uetuſtum nomen, habens à tergo in monte caſtellum, quod et ipſum ſubiecti oppidi nomen habet: nam uocatur Caſtelmuro. Fuerunt etiam olim Comites qui titulum habuerunt à Muro. A Muro ſupputat Antoninus ad Summū lacū, qui eſt

qui eſt lacus Cumanus 20. mil. Italica: extenditur enim uallis Brigellica in Italiã uerſus hunc lacum. Eſt autẽ Brigellia hodie ſicut & olim Rhætica, & terra eius eſt aſpera atq; arida. Sunt qui putant illam olim appellatam Vall Brunnam.

De Tarueſede, qui locus hodie uocatur S. Iacobus infra Gampoſchin in Clauennæ ualle. *Cap.* XXX

ESt & aliud iter, quod à Curia tranſmittit ad lacum Cumanum. Nam à Curia itur ad Spelucam, uulgò Splugen, qui locus non procul diſtat à fonte Rheni poſterioris, & deinde ultra montem Adulam, qui ibi Vrſsler uocat̃, peruenitur in Gampolſchin, in uallem ſupra Clauennam ſitam, ad uillam quæ hodie S. Iacobus appellatur, quam Antoninus in ſuo itinerario Tarueſede nuncupat, ſcribens à Curia eſſe illuc 40. Italica mil. quæ faciunt quinq; Germanica: & ultrà ſignat 15. Italica miliaria à Tarueſede uſq; ad Clauennam, quæ duo efficiunt Germanica miliaria. A Curia uero uſq; ad Clauennam ſupputantur 7. mil. Germanica, quæ itinere equeſtri continuo in 14. horis cõficiuntur. Manſit autem apud Rhætos nomen Clauennæ, quod nos Clæuen appellamus, diſtatq; 10. mil. Italicis, hoc eſt, itinere pedeſtri trium horarum à lacu Cumano. Porrò memorata loca uſq; ad lacum Cumanum omnia ſunt Rhætis ſubiecta. Eſt & hoc hic obiter notandum, octo miliaria Italica facere unum Helueticum & Germanicum miliare, quod ſcilicet duabus horis equeſtri itinere confici poteſt, pedeſtri autem duabus & dimidia. Italicum uero miliare ab equite mediocriter equitante, quarta parte unius horæ ſuperari poteſt.

De Adula monte, qui ſecundum diuerſas ſui partes uocatur Vrßler, Vogel, & Luckmannier. Cap. XXXI

ADula mons inter Iulias Alpes atq; Summas Alpes ponit̃, & ex iugo eius oritur uterq; Rhenus. In oppoſito latere poſterioris Rheni in ualle Gampolſchin oritur amnis Lyra, miſceturq; Mairæ fluuio, qui ex Bergella uenit, ac deinde alluit Clauennam, & tandem deſinit in Cumanũ lacum. Hunc fluuium Strabo arbitratus eſt Aduam eſſe: ſcribit enim, ex monte Adula ab uno latere Rhenũ, & ab alio Aduam, in Cumanũ lacum deſinente, initium ſumere: quod tamen uerum non eſt. Nam Aduas ex Veltlin ruit in Cumanũ lacum, ſuntq; fontes eius in iugis Rheticis, Wurmſer ioch appellatis, de quibus ſuprà. Conſentiunt autem Strabo & Ptolemæus de ortu Rheni, aſſerentes illum in Adula monte oriri. Hic mons aliquãdo Diaduella, & aliquando Adualla appellatus fuit, eſtq; per eum triplex uia ſatis trita. Nam apud fontem poſterioris Rheni duo ſunt itinera, unum à Speluca incipit, uergitq; per Clauennam ad lacum Cumanum, & mons interpoſitus uocat̃ Vrſsler, cuius ſuprà meminimus. Aliud à Speluca in Maſoxer, ſeu Meſauciorum uallem ducit, per quam Muetius amnis fluit, quem noſtri die Mo̊uſs, Itali la Mueſa uocant. Fluit aũt paulò ſupra Bellizonã in Ticinũ præterfluentẽ amnem. Mons uero interceptus appellatur uulgò der Vogel, & Italicè, Culmen de Olcello, uel, Culmen de ſant Bernardino, idq; propter uillam in initio uallis Maſoxer ad baſim montis ſitam. Tertium iter eſt iuxta priorem Rhenum, à Diſerntis ſcilicet per uallem Medels ultra montes in uallem Palenſium, quæ Italicè Vall Breunia appellatur. Mons uero inter duas intercepta ualles uocat̃ Luckmannier, id eſt,

id eſt, Lucumonis mons, & ſolum per æſtatē peragrari poteſt. In iſto mōte finitur Adula, incipiūtque Summæ Alpes.

Quando Alpes primum peruiæ factæ ſint, & ſi qui ante Rhætos Alpes inhabitarint. De Lepontijs uarijs, Oſcelanis ſcilicet, Salaßis, & Rhætijs: de Vgonia, Tauriſcis, Oſcela, & Ocela. Cap. XXXII

CVm Rhætiam attigerimus, operæpretium uiſum eſt diſſerere, num etiam mortales aliq̄ inhabitarint Alpes ante Rhætorum ingreſſum: ac deinde, an Alpes ante Gallorum profectionem, quam tempore Tarquinij Romani regis fecerunt, peruiæ fuerint nec ne. Et certe hiſtorici, Polybius, Liuius, & alij quidam, in his quæſtionibus non eiuſdem ſunt opinionis, etiamſi in hoc quidam eorum conſentiant, Gallos in iam memorata profectione tempore Tarquinij Alpes peruias feciſſe, quæ antea clauſæ fuerant, ingreſſosq; in Italiam, ueluti in nouum & incognitū orbem. Sunt alij qui aiunt Hannibalem Alpes primum ſuperaſſe, peruiasq; reddidiſſe, ſed qui à Polybio lib. tertio confutant̄. Et quanquam iam memorati autores aſſerāt tempore Tarquinij primum Alpes peruias factas, colligitur tamen ex ſcriptis eorum, ſi diligenter examinentur, illis nihil certi de hoc conſtitiſſe, quando per Alpes itinera inuenta ſint. Id facile credimus eis, profectionem Gallorum tempore Tarquinij primam inuiarum Alpium fuiſſe apertionem, de qua ipſi audierunt: ſed ob id nō obſtat, quin antea homines pertranſire montes illos potuerint. Vnde & Liuius nō contendit Gallorum profectionem primam fuiſſe, ſed ait, continentem memoriam ſic eſſe. Scribit aūt ſic deca. 1. lib. 5. Alpes oppoſitæ erant, quas inexupe-

rabiles uiſas, haud equidem miror nulla dum uia (quod quidē cōtinens memoria ſit, niſi de Hercule fabulis credere libet) ſuperatas. Ibi cum uelut ſeptos montiū altitudo teneret Gallos, circūſpectarentq; quanam per iuncta cœlo iuga in alium orbem terrarū tranſirent &c. Quid putas certi habuiſſe iſtos autores de Alpibus, quando Romanis Tarquinij tempore, Galli fuerint populus ignotus et inauditus, ut Liuius ſcribit, etiam cum utraq; natio mutuam potuiſſet inire notitiā per mare abſq; Alpiū traiectu, & unus aut alter maris ſinus à Latinorum terra uſq; ad Gallorum littora fuiſſet ſuperandus? Et certè eo tempore mortalibus non defuit nauigandi uſus. Vnde igitur Galli fuerunt Italis, præſertim Romanis, incogniti? Ob id fortaſſis, quod illo tempore Romani nondum erant magni nominis & potentiæ, neq; dilatauerant ſuæ regionis pomeria, ſed longè poſt Gallorum primū bellum incrementa accipientes, Alpes & latas prouincias domantes, cum inter eos hiſtorici emergerēt qui ipſorum egregia facta Alpium atq; aliarum regionum ſitum deſcriberent, factum eſt ut illis omnino ignotum eſſet, quādo et quo ſeculo Alpes cœperint pr mum perambulari. Id nemo inficiari poterit, cum olim populi ab utroq; latere Alpium, ab Italia ſcilicet & Gallia, propinquarent montibus illis, & ſedes ibi conſtituerent, adinuenerunt proculdubiò uias ultra illos, idq; longè ante memoratam Gallorum primam eruptionem. Niſi enim Alpes illę inuiæ & horrendæ iam peruiæ factæ fuiſſent, quomodo auſi fuiſſent Galli cum tantis copijs atque cum tanto armorum ſtrepitu & bellico apparatu ſeſe immittere in tam implicatos, niuoſos, & horridos montes? aut quomodo arripuiſſent iter tam perplexum, periculóque ſeſe expoſuiſſent, qui ſine

Galli olim Romanis ignoti.

difficul-

difficultate per mare Italiam intrare potuiſſent? Quin ex Maſſilia licuiſſet eis per Liguriam in Genuam uenire, ubi nullæ ſunt Alpes, nullæqꝫ inuiæ ſolitudines, ſed montes humiles, per quos facile ex Gallia ueniri poteſt in Italiam, quæ in confinio illo Gallia ciſalpina nominatur. Sunt & Alpes Graiæ, quæ Minor ſanctus Bernardus uocãtur, apud populos Ceutrones, quorum metropolis hodie uocatur Tarentaſia, & harum unum latus reſpicit Galliam, & præſertim Allobroges, alterum aũt obuertit̃ Italiæ, contingitqꝫ Salaſſos, qui hodie Ougſtaler appellant̃: & Alpes illæ nõ ſunt altæ, nec habent niuem tempore ęſtatis, atqꝫ ideo ſemper patet per eas tutus tranſitus: imò maior Alpium pars, per quas facta ſunt itinera, tempore æſtatis eſt ſicca et ſine niue. Id ſi uerum eſt, quomodo homines in utroque montium latere habitantes, nõ tranſierunt Alpes, nec fecerunt itinera per eas uſqꝫ ad tempus Tarquinij, præſertim cum æſtiuo tempore illis niues obſtaculo eſſe nequierint? De hac itaqꝫ re nullus ſcriptorum potuit certò pronunciare, ſed quod illis uiſum eſt in re incognita ſcripſerunt, ſupuenientesqꝫ poſteri confirmauerunt opiniones priorũ. Verum his Plinius non ſubſcribit, qui lib. 12. cap. 1. ſic ait: Produnt Gallos hanc primam habuiſſe cauſam ſuperfundendi ſeſe Italiæ, quod Elico ex Heluetijs ciuis eorũ Romæ cõmoratus, ficũ ſiccã & uuam &c̃. remeans ſecum tuliſſet. Si Elico prius in Italia fuit anteqꝫ Gallicus exercitus in eam ſeſe fudit, conſtat Alpes ante peruias fuiſſe. Scribit idem Plinius lib. 3. cap. 16. & 19. Herculem olim permeaſſe Alpes, & ex comitatu ſuo aliquos ibi reliquiſſe, qui ſedem in̄ Alpibus collocarũt: nominat potiſſimum Lepontios & alios populos qui in Graijs Alpibus manſionem fecerunt. Scio tamen Liuium hanc Hercu-

Graiæ Alpes.

Vrgens interrogatio.

lis profectionem habere pro ſabula, quod hic excutere nolo. Hoc apud me certum eſt, Alpes peruias fuiſſe longè ante Gallorum primam eruptionem,id quod uel ex hoc aduerti poteſt,quod in pleriſq; locis ſuperari poſſunt ſpatio unius diei,ubi & utrinq; optimum inuenitur ſolum,quod etiam uinum producit,præſertim à Tumleſchg Rhætiæ ad Clauennam, item à Tumleſchg ad Bellizonam, à Martenaco,hoc eſt, Octoduro apud Veragros ultra Pœninum ad Auguſtam Prætoriã in Salaſſis, & in multis alijs locis. Hæc cum ita ſeſe habeant, quid quæſo obſtare potuit,quin incolę citra Alpes optimo habitantes loco,eos uiſitarint qui ultra Alpes etiam optimo loco habitabant,præſertim cum illis id licuerit tempore æſtiuo, & itineris diſtantia ſeſe nõ extenderit ultra unam diętam? Non tamen ob id contendo, tot illo tempore fuiſſe itinera per Alpes quot hodie inueniunt̃. An uero ante Rhætorum primam Alpium inhabitationẽ in ijſdem regionibus populi aliqui ſedem collocauerint,præſertim cum ante Rhætorũ aduentum Galli perfregerint Alpes,quando Rhęti ſcilicet adhuc Thuſciã inhabitabant, incertũ eſt. Fieri tamen potuit quod aliqui Galli uel Lepontij in eiſdem montibus commorati fuerint, præſertim iuxta itinera in diuerſorijs habitantes, qui tranſeuntibus & redeuntibus uictum ſuppeditarent: ſed tam multos cultores Alpes tunc non habuerunt,quot hodie habent. Veriſimile quidem eſt Gallos & Germanos tunc in pleriſq; locis ſolitos tranſcendere Alpes propter commercia & negocia exercenda,habuiſſeq; per itinera in uallibus & ſolitudinibus certas manſiones & hoſpitia,quæ propter cõmerciorum frequentiam, creuerunt tandem in uillas & oppida. Et fortaſſis caſtella illa, fortalitia & turres quæ in Rhætia inueniuntur,

niuntur, & uſq; in hūc diem nomina habēt Germanica, reliquiæ ſunt antiquitatum illarum, à Celticis Germanicè loquentibus olim extructę. Niſi magis tibi arriſerit illorum opinio qui aſſerunt, poſt diſſipationem Romani imperij, per Gothos, Longobardos aut Francos in illis locis fortalitia & caſtella memorata erecta. Sunt aūt hæc dictorum fortalitiorum & arcium nomina: ſupra Curiam uſq; ad poſteriorem Rhenum, Ortenſtein, Haſenſprung, Schowenſtein, Rietberg, Furſtnow, Baldenſtein, Erenuels, Taxſtein, Berenburg. Item à Curia uerſus Septimum montem, quod et unum ex antiquis itineribus eſt, Gryffenſtein. Sunt & alia multa tam in ſuperiori parte regionis quàm in inferiori, quorum nomina hic omittimus. Hæc inquam fortalitia iuxta publica & antiqua itinera locata, habent ſingula Germanica uocabula, id quod & uetuſtiſſimæ Latinæ literæ quæ in illis regionibus adhuc inueniuntur, teſtantur. Populus uero in uallibus illis & oppidis habitans, ubi fortalitia memorata Germanica habentia nomina inueniuntur, ab eo tempore quo Rhæti loca illa occuparunt, uſq; in hunc diem loquuntur Rhæticè, hoc eſt, Italicè, ſi modo corrupta illa lingua Italica eſt uocanda. Quæ res ſatis oſtendit, & alios homines ibi habitaſſe, nempe uel Lepontios uel Gothos, Germanica utentes lingua, idq́; ante uel poſt Rhætorum aduentum. Scribit Cęſar lib. 4. Rheni fontes eſſe apud Lepontios. Lepontij aūt illi qui habitant iuxta Rhenum poſteriorē, hodie uocantur Rhinwalder, loquunturq́; in medio extraneæ linguæ Germanicè, nec unquã ipſi aut maiores eorum alia uſi ſunt lingua. Habitant in medio Aetuatici populi, qui et ipſi ſunt Rhęti, habentq́; iter unius diei ad Curienſes, qui propinquiores Germani ſunt. Interpoſiti uero populi om-

nes Rhæti ſunt, atq; loquuntur Rhæticè. Iſti itaq; Rhinwaldenſes ſeu Lepontij, proculdubio reliquiæ ſunt Gallicorum Lepontiorū. Potuerunt autem iſti, reliquis exturbatis, manere in regione illa, quod inhabitarent ſummas ſolitudines, ac deinde ut neceſſitas exigebat, itinera publica ne abolerentur, aut tempore niuis obliuioni traderentur, reficerent & conſeruarent, alioquin nemo tutò per hyemem Alpes illas tranſire potuiſſet, niſi illi pro publicarum uiarū cuſtodia & conſeruatione relicti in terra fuiſſent. Nec Romani facile potuiſſent illuc locare colonos, niſi fundus terræ fertilior fuiſſet. Nunc autem ſterilior & aſperior eſt, quàm ut citra magnū laborem inhabitari poſſit. Sed moleſtiam illam ferre poſſunt, qui ibi nati & educati ſunt, id quod ex alijs nationibus nemo facile toleraret. Porrò Plin. lib. 3. cap. 19. oſtendit originem Lepontiorum, diſſimilem quidem origini illi, quam fabuloſe de Herculis comitatu prodiderunt. Scribit autē ſic: Lepontios & Salaſſos Tauriſcæ gentis Cato arbitratur. *Tauriſci* Fuerunt autem Tauriſci iſti Galli, quorum natio in antiquiſſimis Gallorum prælijs ſedem collocauit ultra Alpes, de quibus Polybius lib. 2. de bello Gallico ſic ſcribit: In Alpibus ab utroq; latere loca montuoſa habitant, ad eam partem quę uerſus Rhodanum & ſeptentrionē ſpectat, Galli qui Tranſalpini appellant̃: ad eam uero quæ campis imminet, Tauriſci, Agones, & alia pleraq; Barbarorum genera, à quibus Tranſalpini non genere, ſed differentia loci differūt, ideo Tranſalpini dicti, quod trans montes colant &c. Iſti Tauriſci poſtea emigrantes, alia quæſierunt loca, occupaueruntq; regionem illam quæ modo Comitatus Görtz appellatur, ac deinde profecti ſunt in Stiriam, nomen ſuum illi terræ relinquentes: ſignificat enim taurus

Germanis

Germanis ſtier. Fuderunt ſe quoquè in Auſtriam & Vngariam, de qua re hic non eſt locus diſſerendi. Agones uero uſqꝫ ad moderna tempora ſedem habent in initio Alpium, haud procul à lacu Verbano, inhabitantes magnam & elegantem uallem, quæ adhuc Vallis Agonia, & lingua eorum Vall Vgonia appellatur, contingens uallem de Oſcela, uulgò Eſchental dictam, haud procul à Lepontijs illis ſita qui Vros attingunt. Siquidem omnes ualles illæ uſqꝫ in Rhætiam, & uſqꝫ ad ortum Rhodani, fuerunt Lepontiorum. Refert Cæſar, ut ſuprà quoqꝫ diximus, Lepõtios habitaſſe iuxta ortũ Rheni, qui hodie Rhęti ſunt. Plinius quoqꝫ lib. 3. cap. 19. aſſerit iuxta fontes Rhodani habitare Lepontios Viberos, qui hodie ſunt Seduni, hoc eſt, ſuperiores Wallenſes in Bryg & ſuperioribus locis, loquunturqꝫ Germanicè, unde colligitur eos reliquias eſſe Celticorum, qui olim Germanica uſi ſunt lingua, alioquin tota inferior Valeſia ſermone utitur Gallico & Subaudienſi. Ptolemæus ponit Lepontiorũ ciuitatem Oſcelam, quæ hodie eſt uallis Eſchental, Italicè Vall de Oſcela dicta, in qua amnis Toſa orit̃ & in cuius inferiori parte adhuc extat ciuitas Oſcela, quæ modo propter collegiatam eccleſiam, quæ ibi eſt, Germanicè Thum, Italicè uero Domon de Oſcela appellatur. Cæterum hæc Oſcela non eſt oppidum Ocelum, quod aliquot diætis diſtat à limitibus Lepontiorũ, & cuius mentionem faciũt Cæſar et Strabo, ſitũ in Pemundt, è regione montis quem nos Montenoua, Itali uero Mont Geneue uocant, à latere ſcilicet montis Cineſij, qui à Germanis uocatur Montanys. Totus hic tractus fuit olim Alpes Cotię dictus. Oppidum uero Ocelum collocat̃ iuxta Duriam minorem, qui amnis ab Italis ſua lingua uocatur Oulx, id eſt, oculus. Deſcribit Strabo

Agonum ſedes.

lib.4. iter ex Gallia in Italiam per Ocelum, nempe ex Ebroduno, quod iam Ambrun uocatur, ad Brigantium, quod Brianſon appellat̃: hinc ultra montes ad Scingomagum, quod iam Sezans appellatur, ubi initium eſt Italiæ: inde ad Ocelum, ubi finit̃ Cotia regio. Deſcendendo ab Ocelo peruenitur ad Seiuſium, quod modo Suſa uocatur, & hinc extenditur iter ſecundũ Duriæ minoris curſum ad Thurin, quod eſt Auguſta Taurinorum. Ptolemæus ſemet inuoluit, quando Lepontios & ciuitatem Oſcelam ponit in Alpibus Graijs atq; iuxta Caturiges, ſicut & in ſitu multorum lacuum, fluuiorum & oppidorum hoc loco non raro errare deprehenditur. Alpes Graiæ ſunt iuxta Tarantaſiam Ceutronum ciuitatem, atq; iuxta Salaſſorum populũ, quem modo Ougſtalenſem appellant. Porrò iter quod ultra Alpes Graias extenditur, uocatur hodie Minor ſanctus Bernhardus. Ptolemæus recenſet ſolam Oſcelam Lepontiorum ciuitatem, quod tunc nullam aliam haberẽt ciuitatem, ut mihi uidetur, quantumlibet latiſſimã occuparent regionem. Proinde uallis quæ in hunc uſque diem Lepontiorum retinet nomen, locatur inter Vri & Bellentz, ubi ſcilicet ſuperandus occurrit mons Gotthardi: paret Vris, appellatúrque à Germanis Liuiner, à Rhætis uero Vallis Leuontina. Pertingit autẽ ad Meintal & Eſchental, in qua ex ſummo quodam loco erumpit Ticinus amnis. Sic itaq; Lepontij occupauerunt ualles ultra & citra Alpes, præſertim ualles iſtas, Maſox, Palens, Meintal, Eſchental, Liuiner tal, ubi Ticinus oritur, Vrſellam, ubi Vrſa, uulgò die Rus, oritur, fluitq; per Vrorum regionẽ. Item loca ubi Rhenus & Rhodanus ex terra ſcaturiunt: hæc enim quatuor flumina originẽ trahunt à locis non multum à ſe diſtantibus. Nemo aũt hic

Turinum

Alpes Graiæ

Vallis Leuõtina

miretur

miretur & putet Lepontiorũ regionem ob id confuſam, informem & à cõmoda habitatione alienã, quod induxerimus tot ualles & tractus, fluuiorũqꝫ origines, ex quibus illa cõflatur: quia dictorum fluuiorum origines, præſertim Rheni anterioris, Vrſæ, Ticini, Toſæ & Rhodani, ab uno ferè inueniuntur procedere monte, ut ſi circulo illas circũſcribere & comprehendere uelles, nullibi diſtantia eſſet maior duorum miliariorum Germanicorum: ſed ab uno fonte ad alium rectus tranſitus fieri nequit, ob inuias ſolitudines & horrenda montium præcipitia, quæ rectum ibi iter fieri prohibẽt: nos de uagis loquimur receſſibus. Et ut ſemel & in ſumma dicã, Lepontij tenẽt ſumma Alpium iuga, cum adiacentibus uallibus, ſiti inter Heluetios, Sedunos, Salaſſos, Inſubres, & Rhætos, citra & ultra Alpiũ montes. Cum itaqꝫ Cato, teſtante Plinio, putet Lepontios reliquias eſſe Tauriſcorum, & eidem Polybius quoqꝫ nõ diſſentiat, quando ſic ſcribit: In Alpibus ab utroqꝫ latere loca montuoſa habitãt, ad eam partem quæ uerſus Rhodanum & ſeptentrionem ſpectat, Galli qui Tranſalpini appellantur, ad eam uero quæ campis imminet, Tauriſci, Agones, & alia pleraqꝫ Barbarorum genera, à quibus Tranſalpini nõ genere, ſed differẽtia differunt &c. Cum inquã Agones & Tauriſci à Gallis deſcenderint, habitauerintqꝫ prope Alpes ad eam partem quæ uerſus Rhodanum ſpectat, & Agones, ut ſuprà diximus, incoluerint inferiora loca uallis Oſcelæ, hi aũt ſunt Lepontij, & à ualle Agonum, quæ hodie uocatur uallis Vgonia, modica ſit diſtantia per uallẽ Oſcelę ad Rhodanum & Valeſiam: attingit enim uallis Oſcelæ ſuperiorem Valeſiam in qua Rhodanus oritur, diſcriminante hanc ab illa Alpium monte: conſequẽs eſt Tauriſcos quoqꝫ ibi ſedem habuiſſe,

ad eam ſcilicet partem quæ uerſus Rhodanum eſt, hi autem Lepontij ſunt, ut recte Cato dicat Lepontios reliquias eſſe Tauriſcorum, habitantes paſſim in montibus et uallibus: & cum omnes iſti populi, potiſſimum Agones & Tauriſci Galli fuerint, atq; ex Gallia primum ſecedētes Alpes tranſcenderint & nouas ſedes occupauerint, nō autem inueniatur ubi prius habitauerint in Gallia, licet colligere ex coniectura & locorum conſonantia, Agones ex inferiori Valeſia, nempe ex Agaunis & Veragris ueniſſe, ubi iam locus eſt S. Mauritij, Tauriſcos autem apud Vros & alios uicinos populos in Heluetia conſediſſe. Nam horum duorũ populorum nulla fit mentio, ubi deſcribitur Gallorum ultra Alpes profectio. Et fieri potuit, ut mihi uidetur, Agones & Tauriſcos longè poſt Gallorum primam profectionem tranſiſſe Alpes, præſertim cum uidiſſent prædeceſſoribus ſuis Gallis profectionē illam non male ceſſiſſe. Fuerunt deniq; Agones iſti Tauriſcis uicini, nec longa illis erat ultra Alpes facienda profectio: & cum traieciſſent, occupauerant iam Galli priores optima quæq; loca, nec permiſerunt ſuperuenientibus uſurpare quæ ipſi uoluerũt, atq; ob id ſedem coacti ſunt collocare in locis montibus uicinis, tametſi loca illa pro maiori parte optimum habeant fundum, proferentia uinum & alia neceſſaria, potiſſimũ in Ruflee, Bellentz, Lucarn, Thum, et iuxta Verbanum lacum. Conſonat etiam noſtrę
Vri, ſtier. ſententiæ, Vros ſeu Vrnos deſcendiſſe à Tauriſcis, quod pro clypearibus armis utãtur tauro: quanq; nō ignoremus poſteris temporibus Gothos quoq; aliquos in pagis illis conſediſſe. Videtur præterea regio illa hoc nomē Vri uel Vren ſortita à clypeari tauro, à quo & Tauriſci olim nomē ſuum adepti ſunt. Vocant enim Sybentalenſes & qui illis uicini

ſunt

ſunt,in hunc uſq; diem tauros,uren. Non igitur habet regio illa, de qua hic loquimur, nomen ſuum à ſylueſtribus uris,qui nunq; uiſi ſunt in ea,nec in circumiacentibus regionibus, ſed tauri, ut iam diximus, in his regionibus uocantur uren. Nec conformes ſunt ſylueſtres uri taurino capiti, quod Vranus populus in ſuis pingit clypeis, non obſtante quod Cæſar ſic ſcribit lib. 6. Tertium eſt genus eorum qui uri appellantur, ij ſunt magnitudine paulò infra elephantos,ſpecie & colore & figura tauri: magna uis eſt eorum & magna uelocitas, neq; homini neq; feræ quam conſpexerunt,parcunt. Præterea cum populus Vranus ad bellum proficiſcitur,utuntur ſymboli loco ſono cornino,& is qui ſonum illum reddit, uocatur Taurus ab Vri, & officio huic deputatus, cogitur intereſſe bellis. De Gothis quomodo uenerint ad pagum Vri, nonnihil colligit ex Procopio, Agathia & Leonardo Aretino, ſed nihil certum hinc haberi poteſt. Itaq; ex his omnibus tandem inferetur,ante Rhætorum in Alpes aduentũ,aliquos Germanos, præcipuè Gallicos Lepontios,qui Rhætis longè antiquiores fuerunt, Alpes incoluiſſe,atq; ab eis in hunc uſq; diem quædã relicta in illa natione Germanica nomina. Alioquin niſi quidam illos montes antea incoluiſſent, Alpesq; peruias feciſſent, quomodo fuiſſent Rhæti,qui tunc uocabantur Tuſci,tam audaces,ut concederent ad loca tam agreſtia,aſpera, & à nemine prius habitata? præſertim cum fuerint populus ignauus atq; imbellis, & ob ignauiã ſuam à patria ſua per Gallos expulſi, coactiq; derelinquere terrã frugiferam & optimam, qualis fuit Tuſcia, & ſecedere in loca ſolitaria, inuia, atq; nunq; ab hominibus habitata. Certe mihi ſic perſuaſum eſt, illos primum nõ parum horruiſſe ab Alpibus, uixq; auſos

De Gotthis obſcura opinio.

fuiſſe illas tranſire aut intueri, etiamſi prius in eis habitauerint homines, itineraq; trita & parata inuenerint. At poſteri eorum bellicoſi facti ſunt & uiri graues,ex terrę illius ſqualenti & horrida facie, dilatantes limites ſuos, & conſtruentes in diuerſis locis multa fortalitia,quibus et nomina iuxta ſuam extraneã linguam impoſuerunt. Recte igitur Pomponius Mela ſcribit,Rhenum ab Alpibus & deinceps Germaniã diuidere à Gallia,ſicut et ante Rhætorum aduentum diuiſit. Sic Strabo lib. 7. ſcribit: Primæ Germanicæ regionis partes ſunt Rheno proximæ,ab ipſius ferè fontis initio,quoad in pelagus funditur. Quod aũt iſti limites hodie non inueniuntur,hoc accidit propter Rhætos, qui in regionem illam introduxerunt aliam linguam, nempe Italicam,aut ab Italica degenerantẽ,atq; ob id neq; Germani dicendi ſunt neq; Galli. Vſi ſunt autem Galli eo tempore Germanica lingua. Credendum proinde eſt,quod poſtq; Iulius Cæſar Galliam domuit,non fuerint Rhæti alicuius magni & clari nominis, cum Cæſar nuſquã illorum mentionem faciat:niſi malis per Nantuates,quorũ meminit lib.4. intelligere Rhætos. Videtur enim mihi ſuo tempore illud Rheni latus uſq; ad Alpes,Galliæ annumeratum. Apianus Alexandrinus in libro qui Illyrius appellatur, putat Rhætos à Cæſare quoq; deuictos & ſubiectos,cum ille Galliam ſibi ſubdidiſſet. Id quod alij ſic intelligunt,quod domuerit ſeu compeſcuerit eos,non autem deuicerit aut ſubiecerit,ut ſuprà quoq; memorauimus. Adde, quod autores multa ſcripſerunt in fauorem principum,quæ ueritati non per omnia conſona inueniunt.

De ſummis Alpibus, quæ uulgò der Gotthart appellantur. Caput XXXIII

LEpontiorum altiſſimi montes, unde amnes ipſorum ſcaturiunt, fuerunt olim uocati Summæ Alpes, de quibus Cęſar ſcribit in principio lib. 3. Videntur aũt propterea ſic uocati, quod omnes reliquos montes faſtigijs ſuis, præcipitijs et aſperitate excellunt. Publica uia, & quæ à pluribus frequentatur, quęq; ducit ultra Summas has Alpes, uocat̃ uulgò der Gotthart. Ducit aũt ab Vrſa et Vrſellæ ſolitudine ad Ticinũ, qui eſt in ualle Lepontiorum. Eſt & altera uia quę ducit ab Vrſa ex Vrſellæ ſolitudine per aliũ montem, qui uulgò die Furcken appellatur, ad fontes Rhodani in ſuperiorem Valleſiam, quę & ipſa Lepontiorum eſt, ut præcedenti capite diximus. Sunt præterea & aliæ uiæ ultra Summas Alpes in Italiã, nempe ex ſuperiori Valleſia per montẽ Gletſcher in uallẽ Ougſtal: item ex Valleſia ad uallem Oſcelæ, uulgò Eſchental, & in uallem quæ uocatur Vall Vechia, id eſt, uallis uetula. Porrò recentiores ſcriptores, qui uetuſta nomina in Cæſare elucidare ſtuduerunt, aſſerunt Summas Alpes eſſe inter Sedunos & Veragros iuxta Octodurum, quod hodie Martenach appellat̃, comprehendẽtes ſimul montem qui Maior ſanctus Bernhardus appellatur. Huius autem opinionis fuit Andreas Alciatus in annotationibus Taciti ſuper 15. lib. ſed qui ibi toto errat cœlo. Siquidem Cæſar ab initio lib. 3. non refert Summas Alpes prope Octodurum ſitas, ſed oſtendit ibi longitudinem tractus Antuaticorum, Veragrorum, & Sedunorum, ab imo loco uſq; ad ſummum, dicitq; illos à lacu Lemanno, qui eſt Geneuæ, extenſos per Rhodani alueum uſq; ad Summas Alpes: ubi Cæſar haud clarius potuiſſet nobis

Andreas Alciatus.

montem Gotthardi, & regionem Lepontiorũ accolarum per Summas Alpes exprimere. Cui enim loco Alpium magis competit uocabulum iſtud, Summæ Alpes, niſi ei unde in omnẽ plagam mundi proruunt & diffundũtur amnes? Id autem fit in monte Gotthardi: hinc enim emittunt uerſus meridiem in Italiam Ticinus, Madia, & Toſa: uerſus occaſum aũt in Galliam Rhodanus, & uerſus ſeptentrionẽ per Heluetios Vrſa & Arola: item uerſus orientem uſqꝫ ad Curiam Rhenus anterior. Ineptiſſimum itaque eſt annumerare montem ſancti Bernhardi Summis Alpibus, qui in imo Valleſiæ loco apud Veragros iacet, tota autem Sedunorum regio ſupra ipſum eſt, ſupra quos Cæſar Summas ponit Alpes, longitudine regionis à lacu Lemãno accepta, ut iam ex uerbis eius indicauimus. Proximè ſupra Sũmas Alpes incipiunt Alpes Pœninę.

Caſtigatio nominũ Alpinarum gentium, ab ortu Acni & Atheſis uſq; ad Montenoua in Pemundt, quarum Plinius meminit cap. 19. lib. 3. unà cum Germanica eorundẽ interpretatione. Cap. XXXIIII

IN Plinio lib. 3. cap. 19. aut ſecũdum alios 20. plurima nomina Alpinarũ gentium ſunt corrupta, id quod ego arbitror factũ ex multiplici tranſcriptione & exemplarium cõtinua deprauatione. Recenſebo autem ordine nomina eorum uſqꝫ dum perueniam ad Cotias Alpes, annotabóque ea maioris diſtinctionis gratia maiuſculis literis. Et primo quidem Plinius recenſet octo Alpinas gentes, habitantes à latere Italiæ apud Rhætos & Lepontios, & hæ ſunt

TRIVMPILINI. Qui, ut Plinius eodem capite ſcribit, reliquiæ ſunt Euganeorum, uocanturqꝫ hodie Tripleuer, ſedem habentes iuxta lacum Cumanum,

manum, quorum terra attingit terram Veltlin, atque Camunos, niſi quod interponitur mons quidam. Oppida eorum iuxta lacū ſunt, Domaſium, Muſſium, Glarea, uulgò Tſchara, Glabedona, id eſt, Grauedunen, & Suricum, uulgò Surg, & alia quædam quæ adhuc appellantur Tripleuen.

CAMVNI. Apud iſtos oritur Ollius, & uocantur uſq; in hodiernū diem Camunen, ut ſuprà quoque memorauimus. Aſſerit autē Plinius etiam eos ab Euganeis originē traxiſſe. Strabo lib. 4. appellat eos corruptè Camulos, & dicit eos natione eſſe Lepōtios, Vindelicios, Noricos atq; Rhætios.

VENNONES. Hi hodie Vinſtgōwer et Engadiner appellantur, ut ſuprà quoq; dictum eſt.

VENONETES. Hi fortaſſis poſtea Ventonini, hodie aūt Veltolini appellati ſunt. Sunt qui uallem Telinam & Volturenā, Germanicè uelint eſſe Veltlin, Italicè autem Voltolinam. Tangit hæc regio Vennones ab oriente, Camunes à meridie, & Triumpilinos ab occidente.

MISAVCI. Hi in Plinio corruptè, ut mihi uidetur, leguntur Hiſarci, & ſunt Lepontij, uocanturq; hodie Maſoxer tal: & eſt Comitatus, in quo locantur Ruflee, latinè Rogoretum, & Galancker tal. Fuit quoq; olim ex Miſaucis Bellentz, Italicè Bellizona, latinè uero Bilitionum dictum. Vetuſtiores literę quę inueniuntur in Curienſi cathedrali eccleſia, uocant memoratum locum Maſox, Meſaucum, & uallem ipſam uallem Meſaucam.

BREVNI. Hi iuxta uallem Meſaucā in Lepontijs habent ſedem, inueniturq; nomen iſtud in huncuſque diem. Nam uocantur ſua lingua, uallis Breunia, Germanicè autē Palenſer tal. Ptolemæus mentionem facit Breunorum, ſed qui in Vindelicia inter Lycum & Aenū ſedem ſecundū eum habent:

de iſtis autem qui in Italia morãtur nequaq; loqui uidetur, cum Plinius eorũ ſedem collocet in eo latere montiũ qui Italiam reſpicit, & poſtea peculiarem mentionem faciat de Vindelicis ſuperatis.

NAVNES & FOCVNATES. Hi inter Lepontios quoq;, in tractu Italiæ habitantes, computantur: ſed quis locus aut populus illis hodie reſpondeat, me latet.

Recenſuit hactenus Plin. populos Ciſalpinos, ſedẽ habentes in latere montiũ Italiam reſpiciente, nunc enumerat populos habitantes in oppoſito latere, incipienſq; à Vindelicis ſcribit ſic: Vindeliciæ

1 populi quatuor ſunt, nempe CONSVANETES, quos Ptol. uocat Conſuatas, & Florus Senones, ut Auentinus ſcribit, habentq; ſedem inter Iſeram & Aenum, &, ut mihi uidetur, locus eorum fuit inter Landshut, Waſſerburg, & Paſſow, aut circiter.

2 VIRVCINATES, uel, ut Auentinus putat Thunicates, qui hodie die Tuncka appellantur, habitantes ſecundum eundem inter Iſeram & Ratiſponam, dicti à Ptolemæo Rhunicates, apud quos & Fruxinum eſt, Germanicè Fryſingen, inter Iſeram ſcilicet et Ambrum fluuios, ubi ſedes eſt epiſcopalis in Vindelicis.

3 LICATES uel LYCATII, populi ſunt iuxta Lycum habitantes, appellati Lechgöwer, uel die Lechreiner.

4 CATTENATES. Hos quoque Strabo libro 4. recenſet inter Vindelicos, ſed uocat eos Clautenates. Hactenus de Vindelicis.

ABISONTES. Ptolemæus appellat iſtos Ambiſontes, ponitq; eos ultra Aenum uerſus ſeptentrionem iuxta Danubij fluenta. Hæc tantum de Noricis. Enumerat ultrà Plinius quatuor populos inter Lycum & Rhenum habitantes, qui ſuo

& Ptole-

& Ptolemæi tempore Rhætis annumerati erant.
Horum autem nomina ſunt,

RVGVSCI, hos Ptolemæus appellat Rhe- 1
guſcas, tenentq́ meridiem, & uocãtur hodie Rhin-
gôwer & Rhintaler, de quibus ſuprà diximus. No
ſtro tamen tempore locum habent citra Rhenum,
ſed ubi & Rhæti nonnihil terræ habuerunt.

SVANETES. Ponit Ptolemæus & hos uer 2
ſus meridiem, uidenturq́ mihi fuiſſe ducatus Sueuo
rum, qui hodie præfectura eſt, uulgò Landtuogty,
circa Rauenſpurg ſita.

CALLVCONES, & ſecundum Ptol. Cu- 3
lucones, populi mediterranei, intra memoratos li-
mites, & fortaſſis ſunt Algoienſes.

BRIXENTES. Hos Ptolemæus ponit uer 4
ſus aquilonem iuxta Danubium. Hactenus de
Rhætis Tranſalpinis, nunc audi quid Plinius ſcri
bat de Lepontijs Tranſalpinis.

LEPONTII, de quibus Cæſar ſcribit lib. 4.
morantur iuxta fontes utriuſq́ Rheni, & in ſolitu
dine Vrſellæ, cuius ſuprà quoq́ meminimus.

IVBERI. Hos eodem iam cõmemorato ca-
pite Plinius uocat quoq́ Viberos, & dicit eos eſſe
Lepontios, habitantes iuxta originem Rhodani,
quorum & ſuprà mentionem fecimus.

NAVTVATES. Hos Strabo libro 4. uocat
Nantuantes, & Cæſar lib. 3. Antuates. Eſt autem
pagus quidam in Heluetia, qui hodie Die Waat &
Vchtlandt appellatur, incipiens à Rhodano et de-
ſinens in Arolam.

SEDVNI. Horum ciuitas hodie Sedunum,
lingua ſua Subaudiẽſi Seon, & Germanicè Sitten
appellatur, & eſt ſuperior regio in Valleſia.

VERAGRI. Hi hodie ſunt inferior Valleſia,
quorum metropolis fuit Octodurus, ut ſcribit Cæ-

ſar lib. 3. modo autem appellatur Martenach. Per tractum illum fluit amnis quidam à monte ſancti Bernhardi in Rhodanum, ſicut & Cæſar aſſerit ibi duos confluere amnes. Sunt qui putant locum ſancti Mauritij olim Octodurum nuncupatum, ſed hi errant, quandoquidem & hiſtoria ſeu legenda illius ſancti & ſociorũ eius exprimat & clarè oſtendat, hos ſanctos primum à mõtibus deſcendiſſe ad Octodurum, & inde ad Agaunũ perueniſſe, ſitum in anguſtijs Rhodani, atq; ibi martyrij ſupplicium *Agaunum.* pertuliſſe. Oppidum Agaunũ nominatur noſtro *S. Mauritius* tempore Sanctus Mauricius, locaturq; in Veragris, & eſt clauſura quidam ſeu montium porta uerſus Antuates, qui ibi incipiunt, & extenduntur ſecundum curſum Rhodani & laci Lemannici uſq; ad Iuraſſum montem & Arolam fluuium, de quibus ſuprà. Ab alio uero latere Rhodani & laci Lemannici, habitãt Veragri, extenduntúrq; ultra ſanctum Mauritium, et appellantur Pays du Gauott: & illi pertingunt uſq; ad regionem Fuſſeneier, qui Gallicè Fontceny, & latinè Vallis bona appellan- *Bodiontij* tur. Plinius uero lib. 3. cap. 4. appellat eos Bodiontios, & ciuitatẽ eorum Dinam, quæ hodie Donoy uocatur, collocaturq; iuxta Lemannicum lacum, infra quam Allobrogum regio incipit. Scribit præterea Plinius lib. 3. cap. 20. memoratos Octodurenſes, qui hodie ſunt Martenacenſes Veragri, fuiſſe ciues Romanos. Hi autem omnes, uidelicet Seduni & Veragri, fuerunt poſtea uno nomine uocati Walliſſer, ſicut & libellus prouinciarũ uocat Octodurum ciuitatem Vallenſium. Eſt proinde Octodurus ſita in prouincia Alpiũ, quæ ſcilicet Pœninę appellantur: nam mons Pœninus apud Veragros eſt, ſicut & Liuius dicit lib. 1. dec. 3. eos accolas eſſe montis Pœnini. Scribit aũt in uertice illius montis

olim

olim honoratum fuiſſe deum à montanis illis hominibus, quem Pœninum appellauerunt, unde & huic monti nomen hoc relictum eſt, ſicut & eadem ratione à quibuſdã Latinis mons ille Mons Iouis uocatus eſt. Cum aũt incolę illius regionis ad Chriſtianiſmum conuerſi eſſent, cœpiſſentq; deteſtari dæmonum culturam & idololatriam, quã in monte illo exercuerant, ubi ſcilicet dæmonum oracula & reſponſa accipere conſueuerant, aduenit monachus quidam Bernhardus nomine ex ciuitate Auguſta, & abegit per exorciſmũ humani generis inimicum, coëgitq; in fœdam quandam illorũ montium cauernam, ut fama incolarum habet, atq; inde aiunt montem illum dictum, Maiorem ſancti Bernhardi montem, in cuius ſummo uertice eſt extructum monaſteriolum hoſpitij loco. Sunt autẽ qui montẽ Pœninũ alibi ſtatuere conati ſunt, quod tamẽ ſatis probare nequeunt. Pro mea ſentẽtia eſt Strabo lib.4. qui claris uerbis ſic ſcribit: Salaſſorũ ager claudẽtibus rupibus urinq; cinctus, Italis una per eam uallẽ uia eſt. Sunt aũt Salaſſi hodie in ualle Auguſta, uulgò Ougſtaler appellati, inhabitantes uallem longã, ex qua multæ aliæ ualles utrinq; in montes ſegregantur. Tota aũt regio ipſa cincta eſt rupibus, ut ex Italia ſeu Taurinis anguſta quædam uia in eam pateat: intrinſecus autem planicies quædam grandis inuenitur, quæ Germanicè & Italicè Bart uocatur, ſicut & olim quoq; Bardum appellata fuit. In hac ualle creſcunt optimi fructus, uinum apianũ, quod Muſcatell uocant, et alia uini genera, uocaturq; Ougſtal, à ciuitate olim Auguſta Prætoria appellata, quæ in medio huius regionis ſita eſt, id quod indicant Plinius & Ptolemæus: noſtro uero tempore eſt ciuitas epiſcopalis. Amnis Durias maior, quem hodie uocant, la Doria, fluit

Pœninus deus

Pœninus mons

per Salaſſos,ut Strabo quoq; ſcribit. In hanc regionem & uallem unum duntaxat iter ex Italia per anguſtias rupium tranſit,& poſtea cum ad ſuperiora regionis loca uentum fuerit, diuiditur hoc unum iter in duo itinera ultra Alpes,ut Strabo quoq; ſcribit libro quarto in hunc modum: Inde bifariam diuiditur,una per Pœninum,per Alpium ſummitates,iumētis inacceſſibilis. Idem eodem lib. A Lugduno &c. Pœnino cōuerſio,cum Rhodanum traieceris,lacúmue Lemannum in Heluetiorum campos. Rurſum in eodem libro: Super Salaſſos in cacumine Ceutrones, & Caturiges, & Veragri, & Nantuates,lacusq; Lemannus, per quem Rhodanus effertur &c. Traiecto itaq; Pœnino monte,in quo tantæ anguſtiæ ſunt ut nullũ uehiculum illud tranſire queat, ducit iter uerſus ſeptentrionem ad Rhodanũ & ad Gebēnenſium lacum, atq; ad campos Heluetiorũ, nempe ad locum die Waat dictũ. Hæc ſatis probant Pœninum montē eſſe eum, qui hodie uocatur mons maior ſancti Bernhardi. Sed et uallis ipſa quę eſt ſupra Auguſtā iuxta hos montes,omnino aſtipulat̃ noſtræ ſententię,quippe quę à monte ipſo uocatur Vallis Pœnina, & in lingua incolentiũ Vall Pelinna. Porrò Auguſtam illā Cæſar Auguſtus primũ fundauit, tranſtulitq; in eam tria millia Romanorum, qui urbem inhabitarent. Vnde Strabo: Tribus Romanorũ millibus Cęſar Auguſtus miſſis,urbem Auguſtā habitandam tradidit,quo in loco Varro caſtra iam habuerat. Domuerat enim Varro ille Terentius Salaſſos in eo loco. Cæterum Salaſſi originem duxerũt à Tauriſcis,ut Plinius dicit,potueruntq; octo millia armatorum militum ex ſe ad militiam deſtinare, ut Strabo ſcribit. Altera proinde uia, de qua Strabo ſcribit,eſt priore multò tritior,quippe quę & plauſtris

permeabilis

permeabilis eſt, tranſitq́; in Ceutrones per Alpes humiliores, quæ olim Alpes Graiæ fuerūt uocatæ. A Bardo quidē aſcenditur per unam uiam ad Auguſtam, ac inde diuiditur illa uia bifariam, ad dexteram & ſiniſtram. Vnde Plinius lib. 3. cap. 16. Salaſſorum Auguſta Prætoria iuxta geminas Alpium fauces, Graias atq́; Pœninas &c. Ad dextram extenditur iter per Pœninū, qui maior eſt mons ſancti Bernhardi, & ad ſiniſtrā itur per uallem, & tandem per Alpes Graias, quæ modo apellātur mons ſancti Bernhardi minor, & hæc uia ducit ad Ceutrones, quorum metropolis eſt Tarentaſia ciuitas epiſcopalis, quę lingua illius regionis uocatur Motier, quod Germanicè ſonat Munſter, idq́; propter cathedralē eius eccleſiam. Regio Ceutronū hodie appellat̃ Tarētaſen, idq́; propter metropolim eius Munſter. Vnde & liber prouinciarum recte explicat, in prouincia Graiarū Alpium Tarentaſiā eſſe metropolim Ceutronū, ſicut in Pœninis Alpibus Octodurus Valeſianorū caput cenſet̃. Ex Tarentaſiorū ualle itur rectà ad Camerinū, quod hodie præcipua Subaudiæ eſt ciuitas. Notandū quoq́; hic, in Plinij exēplaribus, ubi recenſent̃ Alpinę gentes, deprauata eſſe quorundā populorū nomina, ut ſunt Calaſſi pro Salaſſi, & Acetauones pro Ceutrones.

MEDVLLI. Meminit Strabo libro 4. Meduallorum, dicitq́; locum eorum eſſe iuxta Iſaram infra Ceutrones, & quod termini eorum extendantur ad Vocontios atq́; Allobroges. Ptolemæus appellat eos Mendullos.

VCENNI. Hos Strabo uocat Iconios, uel ut quidam libri habent, Siconios, aut ſecundum alios Ideonnos, ſuntq́; confines Medullis.

CATVRIGES. Horum populorū ſedes eſt in Alpibus Cottijs iuxta Ceutrones in tractu mon

tis Cineſij, quem uulgò uocant Montanys. Reliqua nomina intacta relinquo.

Valles quædam Alpinæ à latere Italiæ habent ſingularia negocia. Cap. XXXV

HAbent ualles illæ quæ à Summis Alpibus in Italiam excurrunt, pręſertim quæ è regione Valleſiæ, Suediæ, & Curienſiũ Rhætorum ſitæ ſunt, & quarum ſuprà mentionem aliquam fecimus, ferè ſingulæ peculiaria quædam negocia, quæ in diuerſis exercẽt regionibus: ut, exẽpli gratia, apud Salaſſos eſt Ougſtal, uallis ſcilicet quæ confinis eſt Valleſiæ, in qua ferè omnes ſunt inſtitores. In Vall Seſia ubi Seſſites ori ginem ſumit, communiter habitant latomi ſeu cæmentarij. Item in ualle Oſcela, uulgò Eſchental, ha-
Cuſpiniani bitant Cuſpiniani ſeu cuſpidum artifices, et qui per tornum fabrefaciũt ſcutellas. In ualle Vegetz quæ locatur inter Luggaris & Eſchental, quæqꝫ cõfinis eſt ualli Meintal, ſunt omnes incolæ fumarij & caminorum repurgatores, eiuſqꝫ rei gratia regnum Neapolitanum, Siciliam, Franciam, Germaniam, & totam Italiam peragrant. Item in Galancka pro-
Reſinarij pe Meſaucum, omnes ſunt reſinarij & ſportarum textores: at hi plerunqꝫ mendicãt per regiones, ubi reliqui ſuis artificijs ſuſtentantur.

Quibus literis olim Galli & Germani ſcribendo uſi fuerint, & quando apud Germamos uſus ſcribendi inoleuerit. Caput XXXVI

PRiſcis temporibus, duæ duntaxat linguæ per Europam ſcribi conſueuerunt, Gręca uidelicet et Latina, quam & Romanam uocant: quapropter & duæ illæ nationes omnes alios populos, nempe Gallos, Germanos,

manos, Pannones &c. illiteratos & barbaros appellauerunt, quod ſcilicet peritiam ſcribendi non haberent. Poſtquam uero Græci ex Phocæa urbe Aeoliæ Aſiaticæ profecti in Galliam, Maſſiliam, Antipolim, & alias quaſdam urbes condidiſſent, ibiq; ſedem collocaſſent, inſtituerunt ſuccedente tempore ſcholas, docueruntq; pueros linguam ſuam, ut etiam poſteris temporibus Romani illuc miſerint filios ſuos, qui ibi diſcerent Græcam linguam. Sic enim ſcribit Strabo lib. 4. Eo tamen tempore Romani nondum erant magni alicuius nominis & potentiæ extra Italiam, nec lingua eorum apud Gallos & alias exteras nationes erat cognita. Cumq; Gręci iam habitarent in Gallia, uiciniq; eſſent Gallis, cœptæ ſunt paſſim quædam Gallicę uoces ſcribi Græcis literis, id quod Cæſar teſtat̃ lib. 1. ſe tabulas reperiſſe in caſtris, in quibus Heluetij ſcripſerant Græcis characteribus omnia nomina ſua, atq; numerũ. Similiter lib. 6. de Druidibus ſcribit, quomodo illi Græca lingua res ſuas annotare conſueuerant. Quin & Tacitus in lib. de Germanorum moribus, indicat quomodo in Rhætia & Germania quædam epitaphia reperta fuerint, Græcis literis inſculpta lapidibus. Vſi itaq; ſunt Galli antequam Romanis ſubijcerent̃, Græcis literis, quas proculdubio ab aduenis Maſſiliæ habitantibus didicerunt: ſed ob id non introductus fuit uſus cõmunis, ſcribendi totam linguam ſuam Græcis literis, quin potius Cæſar domita et deuicta Gallia, coëgit indigenas derelinquere nedum Græcas literas, uerum & natiuam ſuam linguam. Tenuerunt enim Romani hunc morem, ut cogerent eos quos deuicerant, uti lingua ſua & Romanis literis, legibusq; ſuis conformes eſſe omnes gentes uolebant. Et hoc pacto in maiorem partem Galliæ introducta eſt

lingua Italica, quę eſt lingua Latina, ſed plurimum corrupta, quam cum Galli homines barbari recte ſonare non poterant, eam uſqueadeo corruperunt, ut Gallus difficulter intelligat Italum, & econtra. Vocatur tamen ab eis Romana, quod à Romanis eam didicerint. Et cum Galli multo tẽpore ſub Romanorum imperio egiſſent, cœperunt quoq; uſurpare linguam Latinam in cauſis iudiciarijs atq; literis conficiendis; & tandem ad hoc uentum eſt, ut tota Gallia atq; uicina Germania cœperint ſcribere latinè, & quicquid magni ponderis fuit, annotarunt lingua latina in ſchedis, uoluminibus, atq; pulicis inſtrumentis. Quin & lingua Germanica, quę antea nunq; fuit ſcripta, uſq; ad tẽpora Caroli Magni Rom. Imperatoris & regis Galliæ, qui natus fuit apud Germanos in Ingelheim pago, duobus Germanicis miliaribus diſtãte à Moguntia ſecundum Rheni deſcenſum, anno poſt Chriſtum natũ 801. ſub iſto inquam Imperatore primũ cœpta eſt ſcribi lingua Germanica, uſum eius introducente induſtrio illo Cæſare, & ſingulari Germanicæ nationis fautore. Non tamẽ mox fuit Germanica lingua uſurpata in cauſis iudiciarijs, priuilegijs, et alijs publicis atq; arduis negocijs literis demandandis, quod ea tunc nõ ſatis idonea & efficax cenſeret̃, ſed ſi quid efficax eſſe uoluiſſent & perpetuũ, uſi fuerũt lingua latina, quæ iam per Romanos & à Romanis Imperatorib. fuerat introducta, durauitq; mos ille ſcribendi uſq; ad annũ Chriſti 1200. aut circiter, tunc primum cœpta fuerunt negocia ardua ſcribi in Germanica lingua: atq; hinc eſt quod paucæ antiquæ literæ inueniunt̃ ſcriptæ Germanicè. At cum uſurpari cœpiſſet Germanica lingua in publicis condendis literis, paulatim relegata eſt lingua latina ex foris & conſiſtorijs, ut etiam noſtro æuo

Anni ſuſceptæ linguæ Germanicæ in literis.

omnes

omnes iudiciariæ cauſæ, actiones, conuentiones, libertates & priuilegia in noſtra regione ab Imperatore, rege, & principibus, Germanicè conſcribant. Hic uſus inoleuit, ut iam diximus, ab anno Chriſti 1200. non obſtante quod prius ante multos annos Germanica lingua per Carolum Magnũ literis & ſcripturæ fuerit coaptata, quia nullius adhuc fuit efficaciȩ, nec ſigillũ fuit ei adhibitũ, ſed ſolum profuit ad cõſcribendũ rythmicos libellos, & quæ quiſquã domi atq; priuatim annotare uoluit. Sciendũ præterea Germanos nõ habere proprios characteres, ſed utuntur pro lingua ſua ſcribenda latinis literis, tametſi earum figuræ ex abuſu quodam nonnihil corruptæ ſint & in aliam formam detortȩ, nemo tamen dubitare poteſt de eis, quin à latinis ſint mutuatæ. Literam k acceperunt à Græcis. Quemadmodum aũt Germani conati ſunt ſcribere linguam ſuã, ſic Francigenæ idem tentauerunt in lingua ſua corrupta: corruptam uoco, quod fex ſit latinæ linguæ. Sic quoq; Hiſpani, Angli, Vngari, Bohemi, Poloni, & reliquæ Europæ nationes conatæ ſunt linguas ſuas Romanis & latinis literis ſcribere, cũ tamen olim Græcis literis tantum Grȩca lingua, & latinis latina ſcribi conſueuerint. Notandũ proinde hoc loco, antiquam & primam Germanorum ſcripturam iam uix poſſe intelligi, nõ quod lingua ipſa uſqueadeo ſit mutata, ſed quod maiores noſtri qui primum linguam Germanicam ſcribere tentauerunt, ægrè & cum magna difficultate potuerunt quaſdam difficiles uoces & perplexas ſyllabas literis comprehendere, quȩ ueram & genuinam exprimerent prolationem, quippe qui in ea re adhuc rudes & inexercitati erant, donec tandem ex cõtinuo uſu et longa experientia ingenioſiorum hominum diligentia adinuenit, quȩ facilitati ſcribendi et pro-

ferendi uoces cōducerent. Certe ueteres Germani nunq̄ uſi fuerunt litera f, ſed loco eius uſi ſunt conſonante u, ut pro frow, fræuel, frid, frœlich &c. ſcripſerunt uroue, uræuele, uride, urouuelich. In monaſterio S. Galli eſt codex quidam euangelicus in membranis ante ſexcentos annos ſcriptus, eo ſcilicet tempore quādo paulò ante Germanica lingua cœpta eſt ſcribi: eſt aūt latinè ſcriptus, habens è regione Germanicam interpretationem, ſed in qua ex quinque aut ſex dictionibus uix una à noſtratibus intelligi poſſet, niſi collatio fieret latini ſermonis, quantumlibet à maioribus noſtris, noſtra utentibus lingua, ſcriptus fuerit. Hi qui latinè ſunt docti, poterunt utcunq̄ ex uerbis elicere ſenſum. Hāc linguarū immutationē parit tempus ipſum. Conſonantem u nos Germani proferimus corruptè inſtar f, id quod Itali minimè faciunt, ſed proferūt eam ut nos proferre conſueuimus literam duplicatam w, quę genuina eſſe uidetur pronunciatio conſonantis u. Excogitauerunt aūt Germani literam w, quæ eſt u duplicatū, idq̄ ex Græco & Aeolico ſermone, in quo fuit duplicatum ϝ, quemadmodū ſcribit Dionyſius Halicarnaſſeus hiſtoricus lib. 1.

ϝ Digamma Aeolicum.

De Germanicis Cancellarijs. Cap. XXXVII

CVm itaque noſtro æuo Germanica lingua ſcribi cōmodè poſſit, & latinæ linguæ characteres illam ſatis comprehendere queant, ad hoc tandem hominū curioſitate uentum eſt, ut Cancellariarū & Conſiſtoriorum ſcribæ rurſum nobis latinam linguam in media Germanica lingua obtrudere conentur, uix unam lineam ſine admixtione latini alicuius uocabuli ſcribentes, perinde quaſi penuriam uocum habeant in Germanica lingua, ſua cōfuſione efficien-

tes, ut

tes, ut multi boni uiri latinę linguę peritia deſtituti, neſciant quid in multis locis intelligere debeãt, aut quid ſignificet̃ per illam aut iſtam ſententiã. Quid quæſo iſti aliud faciunt, ꝙ quod linguam noſtram ſolidam, integram, impermixtam, & nulla alia inferiorem, corrũpere, imò cõtemnere ſtudent, aliena introducẽtes uocabula, cum extraneæ nationes noſtram celebrem linguam nõ tanti faciant, ut uoces eius ſuis intermiſceant? Hinc fit, ut poſt labentia tempora ignoret̃ quæ uera ſit Germanica lingua. Apud ueteres Germanos nulla inuenit̃ latina uox, Germanicæ admixta linguę, ſed modernorum ſcribarum turba hanc nobis confuſionem facit, plus uolentes quàm oporteat ſapere. Quare non magis ſcribunt, bezugen, ꝙ proteſtieren, gerichtszwang quàm iuriſditio, zug uel beruffung ꝙ appellatz, ziehen uel beruffen quàm appelliere͂, kleger quàm appellant, antworter quàm appellat, laden quàm citieren, uereinigung uel uertrag quàm concordatz, anſtos ꝙ confin, beweren ꝙ probieren, grundueſti quàm fundament, widerlegen uel erſetzen ꝙ reſtituieren, uerhefften quàm arreſtieren, oberkeiten quàm potentaten, uerpflichtung uel uerſchribung quàm obligation? & ſic de alijs multis, ubi latina miſcentur Germanicis uocabulis, quandoquidem rectius agerętur ſi ſcriberentur uel ſolum latinè, uel ſolum Germanicè, quæ ſcribuntur.

Quod Gallia olim uſa fuerit Germanica lingua, potiſſimũ Celtæ, hoc eſt, ſuperiores Germani, ut ſunt Heluetij, & inferiores, nempe Belgæ, qui ſunt Colonienſes.

Caput XXXVIII

Mihi dubium non eſt, Gallos olim Germanicè locutos, ſed quam linguam à Romanis coacti ſunt derelinquere, niſi quod idiotiſmos adhuc retinẽt Germanicę lin-

gue,id quod in multis aduertere licet ſentẽtijs,quales ſunt, Que ha tu fait,was haſt du thon, quæ ſententia latinæ linguæ minime reſpondet: nam non dicitur, quid habes feciſti. Sic, Ie lay fait, ich habs thon,id eſt,ego habeo feci.Item,Ie lay ueu,ich habs geſehen. Vien auec moy, kom mit mir, id eſt, ueni cum me. Maine uie, furs enweg,duc uiam,pro,deducas. Il lay cheuauche,er hat geritten,id eſt,ipſe habet equitauit &c. In ſumma, uniuerſa lingua tenet Germanicę linguę idiotiſmos,id quod probat Gallos olim Germanicè loquutos.Cumq́ à Romanis ad latinam cogerentur linguam,non poterant natiuos & conſuetos deſerere idiotiſmos, id quod & Apoſtolis contigiſſe ſcimus, qui græcè ſcribentes non poterant declinare hebraiſmos. Sic itaq́ Galli hodie habent linguam confuſam & ex multis conſutam, conſtantē ſcilicet ex reliquijs latinæ & Germanicæ linguæ.Ex Germanica lingua præter idiotiſmos habēt quoq́ adhuc multa uocabula in uſu,

Vocabula Celticæ linguæ.

ut ſunt,harnois,Germanicè harniſcht,latinè arma: item, burgois, burger, ciuis: ſic, laſſe, laſs, dimitte: riche,rich,diues: panciere, pantzer, lorica: heaulme, helm, galea: curaſſe, kuris, thorax: eſperons, ſporen,calcaria: dague, degen, gladius: haye,hag, ſeps: gerbe,garben,manipulus: bouc,bock,caper: eſpriuier,ſperwer,accipiter: creuiſſe,krebs,cancer: banniere, baner, uexillum: aneugle,onougen,cæcus: banche,banck,ſcamnum: trouble,trub,turbidum:emble,heimlich,ſecretè:nonnes,nonnen,moniales: tailler uel tranchoy,teller,diſcus: ſcire,zerren, lacerare: manche, manglen,carere: cuquelin, kuechlin,paſtilli: tettin,tutten,mamilla: grater,kratzen,fricare: gaingnie,gewinnẽ, lucrari: layt,leidt oder ungeſchaffen,deformis: bacin,beckin, peluis: cuyſſin, kuſſin, puluinar: ſablon,ſand, arena: glo-

che,glocken,campana: tũ,tôdt,occide. Sunt & alia multa ſimilia, omnino Germanicis & non latinis alludentia uocabulis: uulgus enim rude nõ potuit ab initio ſingulas latinas uoces capere,atq; ideo plurimas retinuit ab antiqua Germanica lingua, tametſi illas quoque lacerent & corrumpant ſicut latinas,nullam in pronunciatione recte ſonãtes. Neſciunt proinde illas Germanicas eſſe uoces, uſqueadeo ab antiqua Gallica exciderũt lingua. Sciendũ quoq; Romanos non potuiſſe id efficere, ut totam Galliam cogerent ad ſuam linguam,quia Heluetij pro maiori parte uſq; in hunc diem retinent ſuam antiquam Gallicam linguam,à qua nunq; deflexerunt. Idem iudicium eſt de tota linea Rheni uſque ad inferiora Germaniæ loca, ubi bona pars Galliæ Belgicę Rhenum cõtingit,ut ſunt Aquenſes,Leodienſes,Tungri,Colonienſes,& alij populi his confines, qui omnes utuntur antiqua Gallica lingua, quorum linguam nos ſuperiores Germani uocamus Wattlendiſch,ob id quod cõmuniter s cõmutant in t, & aſpirationẽ mediam in c, ut was wat, das dat,ſprechen precken, obreſt obret, geſtanden getanden &c. Retinuit quoque Gallica natio iſta diſcrimina in lingua Romana,ubi coacti ſunt latinè ſeu Italicè loqui,nõ ualentes omnino renunciare ſuæ locutionis proprietati, raro ſcilicet utentes litera s, tametſi illam ſcribere cogantur propter latinam linguam,unde uernacula eorum lingua eſt deriuata, ſed non pronunciant eam ex conſuetudine antiquæ ſuæ Germanicæ linguę,in qua raro uſi fuerant hac litera. Exempla: ſcribunt hodie uoſtre, & pronunciant uotre: ſic pro noſtre legunt notre, pro maiſtre maitre,pro eſtoit etoit,atq; in alijs ſimilibus hunc tenent modum. Hæc autem omnia huc tendunt,probantq; inferiores Germanos hodie te-

nere antiquam Belgicam linguam, & Gallos olim locutos Germanica lingua. Refert Cæſar libro 1. apud Heduos ſuo tēpore ſummū magiſtratus officium dictū Gallica lingua Vergobret. Eſt aūt uerg Germanicè uerggen, quando ſcilicet magiſtratus cauſas exequit̃ & abſoluit. Obret uero lingua inferiorum Germanorum apud nos eſt obreſt, id eſt, ſummus ſeu ſupremus. Huiuſmodi ergo uox Germanica eſt, et quidem genuina, ſicut et hodie in multis locis apud Germanos Præſes appellatur Vergger, id eſt, executor: ſic Schaffner, qui negociū aliquod tractat: & Amman, qui uir eſt officij: & Ammeiſter, officij magiſter: & Burgermeiſter, magiſter ciuium: & Schultheis, iuſſor & imperator debitorum ſeu obligationum: & Vergobreſt, ſupremus executor &c̄. Quod aūt Heluetij quoqꝫ Galli cenſentur, aliter autem Germanica utantur lingua quàm Belgæ, differentia ſolū eſt in pronunciando. Deinde Belgæ raro utunt̃ litera s, ut iam diximus, Celtæ aūt ea frequenter utuntur, habentes linguam ſibilatricem, ſicut & qui Gallicanā inhabitant prouinciam, puta circa Auenionem, qui & ipſi Celtæ ſunt, & more ſuo ſcribunt atqꝫ legunt uoſtre, maiſtre &c̄. id quod reliqui Francigenæ non faciunt, atqꝫ ideo inter hos & iſtos conſurgit diſcrimen aliquod in una et eadem lingua. Vnde & Cæſar lib. 1. teſtatur, Gallos habere differentiam in lingua ſua, in legibus & conſtitutionibus. Et Strabo lib. 4. ſcribit: Aquitanos, qui una pars ſunt ex tribus Galliæ partibus, habitantqꝫ iuxta montem uulgò Runceuall dictum uerſus Hiſpaniam, conformiores eſſe lingua ſua & forma Hiſpanis q̃ Gallis. Sed nec reliqui Galli ubiqꝫ locorum æqualiter loquuntur per omnia, ſed in multis nonnihil inter ſe differunt, ſicut & in gubernatione, moribus, & conſuetudini-

Vergobret.

bus

bus aliquantulum diſſimiles deprehendũtur, haud ſecus quàm noſtra Germanica lingua hodie multifariam per Germanię partes diſcriminatur, tametſi una ſit lingua. Vbi notandum Germanos, præſertim Sueuos, in lingua ſua plus abundare literis ꝙ Gallos, nam ſcribunt, teutſch, unde et Teutones appellantur, haus domus, grawſen horror, thewr carus ſeu precioſus, fleis induſtria, mein meũ, dein tuũ, auſs ex, maul os, lauſs pediculus, bedeuten ſignificare, reuter eques &c. Heluetij uero utuntur paucioribus literis, & inferiores Germani, id eſt, Belgę, adhuc paucioribus, loquunturq́ cum tanta feſtinatione, ut Heluetij illos intelligere uix queant. Sueui uero & reliqui Germani longè difficilius illos capere poſſunt, quod utrorũq; lingua plus inter ſe diſſidij habeat in literis, ꝙ noſtra Celtica & iſtorũ Belgica. Vnde non mirandum, Ariouiſtum Sueuorum regem olim non potuiſſe bene intelligere linguã Belgicam, cum exercitum ſuum traieciſſet in Galliam. Nam licet Hedui fuerint Celtæ, fieri tamen poteſt, quod in regione illa & in ulterioribus illis Galliæ partibus, ubi Ariouiſtus bella geſſit, incolæ uſi fuerint lingua Belgica, quam nos Wattlendiſch uocamus, ut ſuprà quoq; diximus, quæ lingua in multis Germanicæ linguæ eſt diſſimilis, ut lyff lieb, dilectus: op, uff, ſuper: negt, nacht, nox: hilp, hilff, auxilium &c. Vnde refert Cæſar lib. 1. regem Ariouiſtum ex diutino uſu didiciſſe linguam Gallicam. Fuit enim ea in interioribus Galliæ, ualociſſimæ prolationis, iuxta Rhenum uero et in Heluetia tardiorem habuit pronunciationẽ. Porrò ultra Rhenum in Germania ipſa adhuc tardius proferebatũ, potiſſimum in Bauaria & Auſtria. Nam illarum regionum habitatores utuntur literis ad ſuperfluitatem, proferuntq́ Germanicam linguam tarde, la

Erneſtus rex Sueuorum.

tiſſimè ſimul oris rictum diſtendentes. Sic itaque Germanica lingua uerſus ortum ſolis continuo tardiorem habet prolationem, in Gallia autem citiſſimam habuit olim, et hodie quoq; habet, ubi adhuc Germanicè loquuntur. Porrò ob linguę cõmunionem, quam olim habuerunt Galli cum Germanis, appellauerũt Romani Teutones, præſertim in Sueuica regione ultra Rhenum habitãtes, germanos, hoc eſt, fratres, quod ſcilicet Gallis in lingua, moribus & quibuſdam ritibus cõformes eſſent. Beatus tamen Rhenanus putat Teutones Germanos dictos à Teutonicis dictionibus, quaſi gar man, id eſt, totus uirilis: uerum hanc opinionem reijcit antiquus ille geographus Strabo lib. 7. in hunc modum ſcribens: Germani nonnihil imitant̃ Gallos, excellenti grauitate & magnitudine corporis atq; pallido colore, ſed & aliarũ rerum ſpecie, moribus, conſuetudinibus, uitæq; cõuerſatione, quapropter Romani iuſtè illis nomen tribuerunt Germaniæ, perinde quaſi uocarent eos fratres. Nam genuinos fratres Romani uocãt germanos. Hactenus Strabo. Nec obſtat noſtræ ſententiæ quod interdũ per Cæſarem, Liuium, Suetonium, Plinium & alios quædã nomina Gallica uirorũ aut mulierum aut aliarũ rerum cõmemorantur, quę iam Germanicę linguæ nõ uidentur eſſe conſona, quapropter quis cogitare poſſet Gallos olim alia fuiſſe uſos lingua quàm Germanica: hæc inquam neminem mouere debent: ſed hic cogitandũ, dictos hiſtoricos omnes Italos fuiſſe, qui non facile potuerunt nomina & uerba Germanica iuxta ſuam genuinam prolationem ſcribere & pronunciare, addentes ſemper aliquid aut detrahentes: ut, ſi Germanus iubeat Italũ proferre knecht, ille dicet negt. Sed & memorati Italici hiſtoriographi hoc unum curarunt in Ger

Germani nomen unde.

manicis

manicis dictionibus, ut terminationes earum formarent iuxta morem latinarũ dictionũ, per quod illæ formam ſuam naturalem amittentes, obſcuræ et imperceptibiles redditæ ſunt. Item hęc uox Rudprecht, quæ Germanica eſt, ſi iubeatur proferri ab aliquo Italo, ille more ſuo pronunciabit Robert, ſicut & nomen Robertus hinc deriuatum eſt: nam ille non poterit aliter pronunciare nomen Rudprecht. Sic ex Adelprecht Italus fecit Albertum, ex Sigprecht fecit Simpertum, ex Wildprecht Philibertum, ex Humprecht Hubertũ, ex Lamprecht Lampertum, ex Trutprecht Trupertum, ex Gotzbrecht Goſpertum, & ita de aliĳs multis, quæ nomina ſcimus ortum ſumpſiſſe ex Germanica lingua. *Compoſita à brecht.* Cum aũt Germanica noſtra lingua Italis et Grȩcis nihil ſonet, illi pro arbitrio ſuo torquent & formãt nomina noſtra ut uolunt. Hinc eſt quod nec Cæſar nec aliĳ potuerunt ſcribere Germanica nomina & dictiones ſecũdum naturam et proprietatem earum, & nos Germani ubi tales dictiones inuenimus, cogimur coniectura quadam uti, & ex uerborum ſenſu elicere ipſam Germanicam uocem. Scribit Plinius lib. 18. cap. 18. Gallos adinueniſſe formã aratri cum rotis, quam ſua lingua uocãt plammorate, quæ uox Germanica eſt, ſed male ſcripta, debet enim eſſe pflugradt, uel, pflug mit radt, quas uoces Plinius iuxta Germaniſmi proprietatẽ eloqui nequiuit. Rurſum idem Plinius lib. 3. cap. 15. aut 16. dicit Pades Gallicè eſſe latinè piceam arborẽ, quæ ſcilicet fert picem, ubi ex pæch (ſic enim uocamus picem) fecit pades. Ab hac quoq; uoce fluuius Poy habet nomen Padus, quod iuxta originẽ eius creſcant plurimæ piciferæ arbores. Scribit tamen Plinius eodem capite, Ligures, qui & ipſi Galli fuerunt, interq; Gallos habitauerunt, memoratum flu

uium Padũ ſua lingua, quæ Gallica fuit, nominaſſe *Bodincus* Bodincum, quod idem Polybius teſtatur lib. 2. ſonatq́ latinè fundo carentem. Fuit & ciuitas quædam hinc appellata Bodincomagus, ſita iuxta fluuium Poy. Fundo aũt carere, Germanicè ſonat, boden manglen, quæ uoces magnam habẽt conſonantiam cum Bodincomago. Rurſum ſcribit Plinius *Marga* libro 17. cap. 6. Marga Gallicè, eſſe latinè terræ adipem, Germanicè erden marg ſeu kym. Et lib. 3. cap. *Eporedix* 16. idem ſcribit, Eporedicas in Gallica lingua ſonare idem quod latinè bonos equorum domitores, quod Germani uocãt, abrichter der roſſen. En uox iſta abrichter, uocatur corruptè à Plinio Italico ſcriptore Eporediker. Item Suetonius in Galbam cap. 3. ſcribit, Galbam eſſe uocem Gallicam, ſonareq́ latinè præpinguem. Sic enim in hunc uſq́ diem præpinguis apud nos irriſoriè uocatur kalb, id eſt, uitulus. Iterum Suetonius in Vitellium cap. 18. ſcribit, *Beco* Beco eſſe uocem Gallicam & Toloſanã, ſignareq́ latinè roſtrum gallinacei, quod nos iam uocamus ſchnabel: etiamſi à beco quoq́ dicamus becken, id eſt, roſtro ictum facere, quod auium proprie eſt. *Geſſatæ* Scribit quoq́ Polybius, populos Geſſatas Gallicâ lingua ſic uocatos, quod mercede conducti in militiam ierint, ſicut & in hunc uſq́ diem conducti ſerui uocantur Geſſel ſeu Giſſel, qui pro certo & conuento precio ad exequendum aliquid conſtituunt. Ex his facile quiſque aduertere poterit, priuatas uoces omnes ex Germanico deriuatas ſermone, Gallicamq́ linguam olim eandem fuiſſe cum Germanica. Quod autem hiſtorici eas dictiones plerunq́ perperàm ſcripſerunt, huius iam reddita eſt ratio. Quin & Cornelius Tacitus in libello qui intitulat̃ de Germanorum moribus, annotauit quoq́ nonnulla Germanica uocabula, ſed quæ pari modo, ut ſuperiora,

ſuperiora, lacera & manca inueniũtur. Is enim perpetuò eſt Italorum uſus, ut noſtras uoces nec ſcribere recte, nec eloqui ualeant. Hic autem Tacitus ſcribit baritum pro brecht, nerthum pro erd, frameam pro pfriembd &c. Præterea omnes Germaniæ urbes habuerũt proculdubio Germanica uocabula, ſicut & hodie habere inueniuntur, ut ſunt Nurnberg, Marchburg, Brandenburg, Lunẽburg, Magdenburg, Wirtzburg, Brunſwig, Hildesheim, Stutgart, Rutlingen, Franckfurt, Erdfurt, Schwinfurt &c. Ptolemæus uero Germaniæ celebriora loca recitans, paucorum nomina cõmemorauit quæ ullum germaniſmũ reſipiant, niſi quod in quibuſdam finalem terminationem non mutauit, ut ſunt Laciburg, Aſciburg, Berg, Tulifurt, Lupfurt, Monogart: at reliqua nomina quæ ponit, in nullo reſipiunt germaniſmum. Sunt aũt iſta, Phileum, Setutanda, Tecelia, Phabiranum, Treua, Leuphana, Lirimiris, Marionis, Cœnognum, Ciſtina, Aliſtus, Bunitium, Virunum, Virutium, Rhugium, Scurgum, Eucacadis, Naualia, Mediolanũ, Tuderium, Bogadiũ, Stereuntiũ, Amiſia, Munitium, Mœuiũ, Aregeuia, Galegra, Suſudata, Colancorum &c. & alia quamplura, quæ omnia recenſita & omiſſa, germaniſmum reſipere debuerant, ſi recte & iuxta Germanici ſermonis proprietatẽ à Ptolemæo ſcripta fuiſſent. Nunc aũt cum ipſemet ea nomina non intellexerit, nec certè nec rectè potuit pronunciare, neqꝫ iuſtè literis cõprehendere. Sed ferendũ hoc eſt atqꝫ cõniuendum ei, cum Græcus fuerit atqꝫ extraneus. Eadem ratio habenda eſt in latinis hiſtoriographis, qui mentionem faciunt multorum nominum Germanicorũ, ciuitatum & populorum, ſed quæ ab eis pro maiori parte perperàm ſcribuntur, nec iuxta Germanicæ linguæ proprietatẽ ſunt an-

Elegans argumentum à locis.

no tata, id quod accidit ex ignorantia eius linguæ, ut etiam pleraq; ſic ſint contorta & lacerata, ut nec Germanica ſint, nec Italica aut Gallica. Quapropter in Germanica natione, nomina Germanica quæ paſſim inueniuntur, magis ſunt cõmendanda & in lucẽ producenda, q̃ inaniter uerſari aut occupari in uocabulis deprauatis, & ad latini ſermonis normã detortis, atq; ex Germanico ſenſu in aliam uocẽ mutatis. Sic enim ex Catzen elnbogen, quod uocabulum adhuc eſt in uſu, uidebis emergere Cattos Melibocos, id quod Beatus Rhenanus pulchrè explicauit. Sic Wirtenberg Intuergi, Bar regio Vargiones, Zeringen Caritni, qui olim fuerunt Ducatus Carinthiæ in Briſgoia ſitus, confinis ſcilicet Friburgo: id quod dico propter aliam Carinthiã, quã

Carni

Kernten uocamus, & olim habitatores eius Carni uocati fuerunt, uicini Pannonijs. Libuit deniq; hic et hoc adijcere, quod ciuitates & populi Germanię ſemper habuerunt nomina Germanica, ſicut & in alijs linguis & nationibus, locis nomina fuerũt impoſita ſecundum cuiuslibet linguæ tenorem: ut in Italia, Florentia, Bononia, Piſa, Alba, Oſtia, Ferraria &c. Sic in Græcia ſecundum linguę illius proprietatem, & item in Iudæa inuenies nomina locorum eſſe Græca & Hebraica. Idem iudicium eſt de alijs nationibus. Sunt tamen in Gallia & Germania quædam oppida, à Romanis uel reparata uel de nouo extructa, quæ retinuerunt nomina Romana, ut ſunt Colonia Agrippina, Trophæa Druſi, Confluentia, Auguſta Vindelicorum, Auguſta

Anthypophora.

Rauraca &c. Non aũt eſt mirandum quod Græci uel Latini Germaniæ noſtræ loca & nationes non

Teutones etiam extera corrumpunt.

genuinis ſuis nominibus expreſſerũt, cum nos Germani idem faciamus in appellationibus ſuorum locorum. Nam Italica loca plerunq; perperàm & cor

ruptè

ruptè exprimimus ſuis nominibus, ut Rhegium uocamus Rætz, Bononiam Bolongen, Mutinam Moden, Fauentiam Fientz, Ad puteum zum Butzen, Cæſaream Auguſtam Saragoſſam, Finem terræ zum finſtern ſternen, Apuliam Pulien, Brutios Abrutzen &c. plerunq; detrahētes aliquid aut adijcientes nominibus. Porrò in nationibus nobis uicinis Italica nomina ſunt rectiora, quippe quæ conſona ſunt illi nationi & linguæ, noſtra uero appellatio illis omnino eſt diſſona: & è diuerſo in Gallia & Germania nomina Germanica ſunt genuina, quæ uero à Græcis & Latinis ſcriptoribus ſunt data, corrupta atq; deprauata ſunt, & ob id incerta: unde Germanica denominatio longè eſt præferenda Latinæ & Gręcæ denominationi, eò quod antiqua Germanica & Gallica nomina ab autoribus non fuerint accommodata locis & proprietati linguæ Germanicæ, ſed magis ad latinarum dictionum normam & terminationē detorta, aut uerius deprauata. In qua ſententia mihi quoq; ſubſcribit doctiſſimus Henricus Glareanus præceptor meus colendiſſ. *Glareani opinio.* Sed adhibenda ſunt exempla. Certè Cæſar cum reperiſſet Heluetiorum uirorum nomina Græcis literis conſcripta, quædam deſinebant in χ Græcam literā, quæ facit ch, eò quod plurima Germanica nomina hanc habeant finalem terminationem, qualia ſunt Friderich, Henrich, Dieterich, Adelrich, Vlrich &c. quam finalem ſyllabā latinus ſermo ferre non poteſt, & propterea fecit Cæſar ex Græco χ literam latinam x, ut patet in his nominibus Orgetorix, Dumnorix, Cingentorix, Ambiorix, Vercingetorix, Eparedorix, quæ Gallica ſunt nomina uirorum: nam Orgetorix eſt Horderich uel Erentrich, Dumnorix Dumerich, Cingentorix Sinnentrich, Ambiorix Emberich uel Heim-

rich, Vercingetorix Verrſinrich uel Seerſinrich, Eporedorix Fridrich. Scribit proinde nonnihil Polybius Græcus lib. 1. de quodam Gallo, quem nominat Autaricum: ea autem uox Germanicè ſonat houptrich: & hodie ſi cogeretur Italus proferre uocem houpt, pro ea ſonaret out. Scribit & Cæſar lib. 5. de quodam Gallo, quem appellat Catiuulc, quę uox germanica eſt, nam ſonat Gotuolck. Item lib. 7. Cotus inducitur, quæ uox eſt Gůto. Libro 8. Cutruatus, id eſt, Gutrat uel Cunrad. Cicero in orationibus & Cæſar lib. 5. mentionem faciunt cuiuſdam qui uocabatur Induciomarus. Item Cæſar lib. 7. meminit Viridomari. Et Liuius decad. 3. libri 1. uocat quendam Ciuiſmarum: & decade 4. libri 8. Combolomarum. Item Florus Epitome 2. inducit quendam uocatum Britomarum. Omnes autē iſti uiri quorum nomina iam ſunt citata, fuerūt Galli: & in eam terminationem apud Germanos multa quoque deſinunt nomina, ut ſunt Othmarus, Volmarus, Colmarus &c̄. Putat aūt Beatus Rhenanus ſyllabam marus ſignificaſſe olim meyer, ut Othmeyer, Volmeyer, Induciomarus Huſsmar, Viridomarus Fridmar, Ciuiſmarus Cinſsmar, Combolomarus Cūnuolmar, Britomarus Bartmar &c̄. Cæſar lib. 8. Liuius dec. 4. lib. 8. mentionem faciūt Luterij, quæ uox eſt Germanica Luther, idem Lotharius. Liuius deca. 1. lib. 5. ponit Belloues, Baldwys, Sigoues, Sigwys. Item dec. 4. lib. 8. Ortiago, Hordtiag uel hertwig. Cæſar lib. 1. Diuico Duffwig, Caſtigo Gaſtwig: & lib. 5. Vertico Werdwig. libro 7. Ollouic Allwig, Litauic Lutwig, & hodie Ludwig. Liuius dec. 5. Cincibilus Zinſubel. Dec. 7. lib. 1. Bituit, id eſt, Būtwyt. Iuſtinus in Pompeiū Trogum lib. 43. Senanus Sunman, Cōmanus Cunman, Caromandus Garman. Liuius dec. 4. Corolamus

Autaricus

lamus

lamus Curliman. In hanc quocꝫ ſyllabam definũt Herman, Hartman, Gutman. Item Cæſar libro primo Numeius Nuwmey, Verodoctius Wærdhoch, Catamantaledus Caltenmantel. Scribit præterea Strabo libro quarto, Celtas in Gallia à ſui æſtimatione adeptos hoc nomen, quod fortaſſis reliquis nationibus celſiores æſtimati fuerint, & ideo Celtæ *Celtæ, Gelten.* appellati. Polybius lib. 4. & Liuius dec. 4. lib. 8. ſcribunt de quodam Gallo, cuius nomen fuit Brenno: eſt aũt Brenno Germanicũ uocabulum. Meminit quocꝫ eius Strabo lib. 4. aſſerens eum à quibuſdam appellari Prauſum: eſt aũt pruſen in Italica lingua idem quod brennen, id eſt, comburere, in Germanica. Item Liuius dec. 3. lib. 1. Mœnicaptus, manſhoupt uel menſchenkopff. Deca. 4. lib. 8. Lomnorius, Lonherr uel lôwenherr, unde poſtea natum eſt nomen Leonhardus: ſicut ex bernherr, id eſt, urſorum dominus, olim deductum fuit nomen Bernarius, quod modò nominatur Bernhardus. Sic Eraſmus Rot. putat nomina ab ingenio dicta, quibus nos aſpirationis nimis auidi, h appoſuimus: ut

Lôwen art	Rich art	Er art
Bern art	Gott art	Rein art
Wolff art	Engel art	Geb art
Geyr art	Eber art	

Meminit præterea Polybius lib. 4. cuiuſdam Galli qui Cauarus fuit uocatus: & Cæſar libro 5. etiam mentionẽ facit Galli, cuius nomen fuit Cauarinus: & lib. 7. Cauarillus, quę omnia unum ſunt nomen, quod in inferiori Germania uocatur Gewer, & in ſuperiori, Gæber: & hinc compoſitum eſt nomen Gebehardus. Cæſar lib. 1. ſcribit de Ariouiſto Ger *Ariouiſtus,* manorum rege, & Polybius lib. 2. ſcribit de Ane *Ernſt.* roeſte Gallorum rege: en uterꝫ autor nequiuit ex ignorantia Germaniſmi rectè proferre & ſcribere

hunc regem,qui abſq; dubio fuit Erneſtus,uulgare in Germania nomen. Antiqui deniq; Galli cum olim in Italiam primam feciſſent profectionẽ, condiderunt iuxta montẽ quendam ciuitatem,quã & à monte ipſo Bergomum uocauerunt. Et ut in ſumma dicam, omnia Gallica nomina quæ à uetuſtioribus autoribus citantur,plurimum alludunt Germanicæ linguæ: & ob id non fruſtra aſſerit Strabo Germanos Gallis eſſe in moribus cõformes, eſſeq; fratres eorum, id quod probat nomen Germaniæ, lingua ipſa,ſimilis cõuerſatio,morumq; conformitas, quæ tanta olim inter utranq; nationem fuit, ut parum diſcriminis licuerit inuenire inter hunc & iſtum populũ,ut ſuprà fuſius declarauimus. Oſtendimus quoq; ſuprà non omnes Gallos acceptaſſe linguam Italicam, ſed quidam manſerũt in lingua ſua uetuſta,puta Germanica,pręſertim Heluetij et ciſrhenani.Ex Heluetijs tamen quidam olim acceptarunt linguam Romanam,potiſſimũ illi qui habitant in tractu illo qui à Gebenna extenditur uſq; ad Friburgum et Bernam,quę ciuitates longe pòſt extructæ fuerunt,& hi uſq; in hunc diem tenent linguam illam à Romanis introductam.Qui uero habitãt è regione Valleſiæ ſuperioris,per longũ terræ tractum uſq; ad Veſpiam,et hinc per Brig,Naters, Munſter, Gomſch,uſq; ad Rhodani ortũ, omnes adhuc tenent auitã ſuam Gallicam linguã, hoc eſt, Germanicã,quam nunq̃ abnegarunt,quantumlibet altiſſimis cincti montibus,à reliquis Germanis quodãmodo ſint ſequeſtrati, nec eos facile poſſint adire, niſi prius apices Alpium tranſcenderint,per quos illis aditus patet ad Vranos & Bernates. Habent alioquin intrà montes planiciem pulchram, & ſunt eis in deſcenſu Rhodani confines alij Valleſij, cum quibus quotidiana ferè exercẽt negocia:

Germani Gallorum fratres.

at illi

at illi omnes utunt̃ moderna Gallica lingua,ut ſunt incolæ Viſpach, Raren, Siders, Lougk, Sitten, & habitatores totius tractus Sedunorum, qui cõmuniter hodie appellatur Valleſiã, & uulgò Wallis. Et ſi ultrà ꝓceſſeris,uenies ad inferiores Valleſios, qui olim Veragri appellati fuerunt,ubi ſcilicet ſunt oppida Gundis,Martenach,S. Mauritius &c. qui omnes hodie Gallica & Subaudiẽſi utunt̃ lingua. Scribit Liuius dec.3.lib.1.quod ſuo tempore Veragri iam memorati fuerint ſemigermani,quantum attinet ad linguam. At in eo loco nemo hodie intelligit Germanicam linguam, neq; in ſuperioribus, ut iam quoq; diximus. Porrò in locis adhuc inferioribus,nulla alia præter modernam Gallicam intelligitur lingua. Elicitur ergo ex Liuij uerbis,Romanam linguam in illis locis inualuiſſe, Germanicam aũt ſenſim defeciſſe:quin tempore Liuij,populi infra Veragros in Galliæ partibus habitãtes,iam pro maiori parte acceptauerant linguam Romanam,eamq; extenderant uſq; ad Veragros,qui ſunt Valleſij inferiores, habitantes iuxta montem Pœninum,qui hodie mons ſancti Bernhardi appellatur, ubi ſcilicet eo tempore Germaniſmus atq; Romaniſmus cõmixti erant,&tandem ibi utriuſq; linguæ limes eſt factus. Cum itaq; Liuius Veragros appellet ſemigermanos, ſatis indicat̃ propter linguas eos ſic appellatos,& quod Galli atq; Germani unam habuerint linguam, nempe Germanicã, qua etiam in hunc uſq; diem utuntur ſuperiores & præſides qui ſunt in Valleſia, nec unquã illam ablegarunt. Præterea non inuenitur,populos illos tanquã colonos illuc aliunde & extra Galliam tranſlatos fuiſſe. Nec uoluit Liuius dicere, Veragros natione fuiſſe Germanos, quando eos uocat ſemigermanos, cum longè diſtiterint à Germania, nempe

itinere quatuor dierum, tantũ enim tempus opus eſt curſori, qui à Veragris rectà petit Rhenum Germaniæ limitem, interpoſita magna Galliȩ regione, puta Heluetia & Rauracorũ agro. Sed nec uſquã inuenitur, tempore Liuij aut ante eum Germanos in illa regione ullum habuiſſe prædium aut poſſeſſionem. Scribit Cęſar libro 3. ſe habuiſſe exercitum in Veragrorum terra, nempe Octoduri, qui locus hodie Martenach appellatur, qui & aliquandiu ibi perſtiterit & pugnarit. Item cum Cæſar Heluetios deuiciſſet, miſit reliquias domum, hoc eſt, in Heluetiam, ne ſcilicet uenirent Germani & occuparent eorum loca. En, ſi Germanis non fuit conceſſum à Romanis habitationem quærere in Heluetiorum terra, multò minus licuit eis nidificare in Valleſia, loco diſtantiori. Licebit denique à locis petere efficax & elegans argumentum, Gallos olim uſos Germanica lingua, à locis inquam & oppidis, quæ hodie locantur inter eos qui loquuntur uel Italicè uel Gallicè, oppidorum aũt illorũ habitatores loquuntur ſicut & ſemper locuti fuerunt, Germanicè: ut ſunt hi qui habitant prope originẽ poſterioris Rheni, & qui habitant circa fontes Rhodani. Quin & ultra Alpes apud Inſubres, qui hodie Lombardi uocãtur, in ualle Seſia, in qua amnis Seſſites oritur, eſt magna parochia Preſmello appellata, quæ Germanica utitur lingua. Item in ualle Oſcela, quȩ uulgò appellatur Eſchental, eſt magna parochia, dicta Bonmat, & pars quædam eſt in ualle Antegoriæ, ubi omnes habitatores Germanicè loquuntur. In ualle quoq; quæ uulgò Meintal uocatur, eſt parochia quædam in qua homines Germanica utuntur lingua; etiam cum nulla ex parte limites attingat Germaniæ. Et certè hi omnes reliquiæ ſunt antiquorum Gallorum, qui olim citra & ultra Alpes

habitaue-

habitauerunt, & fortaſſis ob id à Romanis neglecti fuerunt,& ad Romanam linguam minime coacti,quod ſolitudinibus eſſent cincti,et nullis publicis itineribus expoſiti, & propterea in tranquilla poſſeſſione dimiſſi, ſicut & bona pars Heluetiorũ, qui omnes priſcam et natiuã retinuerunt linguam. Alioquin unde putas Germanicam linguam ultra Alpes translatam,niſi per antiquos Gallos? præſertim cum illarum uallium & locorum habitatores ignorent unde deſcenderint, & conſtanter affirment ſe & maiores ſuos ſemper Germanicè locutos. Aſſerit etiam Polybius lib.2. paucos olim,cum Romani Gallos ex Italia pepuliſſent, remanſiſſe iuxta Alpes Italiæ,atq; illic collocaſſe ſedẽ. A Preſmello uallis Seſiæ parochia, ubi omnes loquuntur Germanicè,uſq; ad Vercellam uel Nouariam,non eſt niſi unius diei iter. Eſt proinde in Lombardia non longè à lacu Verbano,uilla quædam nomine Vrnauaſch,in qua incolæ quoque loquuntur Germanicè,ſed non ſunt ex antiquorum Gallorum reliquijs,quin magis intra aliquot annorũ centenarios ueluti proſcripti ibi ſedem fixerũt, cum ſcilicet quidam Germanus Imperator limina uiſitaret Petri & Pauli, & illi gratiam eius obtinuiſſent: tunc inquã fuit eis locus ille ſub certis cõditionibus & legibus cõceſſus,idq; ab Imperatore Ottone, ſi rectè memini,à quo & priuilegia habent ſuæ locationis, id quod mihi retulerũt incolæ illius loci. Sciendum præterea,modernos Gallos interpretem appellare Truſcheman,quæ uox non eſt deriuata à lingua latina, cum nihil affinitatis habeat cũ uoce Interpres, ſed magis uidetur eſſe Germanica, ſignificans tütſchen man,hoc eſt,Germanicum uirum,relicta inter Gallos à priore ſua Germanica lingua. Nam cum Romani aliquos habuerint qui calluerũt Gal-

Interpres,
Trüſcheman.

licam linguam,ut Cęſar ſcribit,appellauerunt proculdubio Galli talem interpretem Tutſchen man. Habuerunt proinde Galli nomina Teutonica, ut ſunt Teutomatus,de quo Cæſar libro 7. & Teutomalius, cuius meminit Florus in epitome 7. deca. Liuij, quæ nomina Teutoniſmũ præ ſe ferunt: non quod uelim ex Gallis facere Teutones,ſed quod uſi fuerint lingua Teutonica,ſicut nec omnes Germani natione Teutones cenſentur, ſed linguæ cõmunione,cum Teutones priuatum quendam in Germania occupent tractum,haud ſecus quàm Latini in Italia, & tamen tota Italia olim uſa fuit latina lingua, at propterea non omnes natione cenſebantur Latini,ſed lingua tantum. Scribit deniq; Polybius lib.2. Venetos iuxta mare Adriaticum habitantes, olim moribus & ueſtitu Gallis in Italia habitantibus fuiſſe per omnia conformes, excepto quod in lingua cum eis non cõmunicarunt,unde colligitur Gallos tunc aliam habuiſſe linguam, ut in ſuperioribus iam ſæpius cõmemorauimus.

CLARISSIMO ATQVE DOCTISSIMO VIRO, DOMINO *Beato Rhenano, Aegidius Tſchudus à Glarona* S. D.

Diſputatio de nomine Germaniæ.

BIS redditæ ſunt mihi literæ tuæ, uir humaniſſime, unà cum libello geſtorum Ariminij: ſed cum primas accepiſſem non potui mox reſpondere, impeditus Gallica legatione, quæ & quadrimeſtri tempore in Gallia me retinuit. Reuerſus autem ne deeſſem amico, uolui breuibus reſpondere, quid mihi in quibuſdam locorum & populorum nominibus uideretur. Et principio quidem, cum tibi uideatur Lentienſes non eſſe Lintzgoios iuxta lacum

lacum Podamicum habitantes, ſed magis eos qui habitant circa oppidum Lentzkirch, magis mihi tua ꝙ mea arridet opinio, atque ob id libens cedo. Deinde cum ſcribas me nimium tribuere Straboni uiro Græco & externo, quando ille dicit, Germanos ſic dictos, quod fratres fuerint Gallorũ ob morum conformitatem &c. referam quid me mouerit ad credendum huic Græco autori externoq; uiro. Primo, Strabo diligentius conſcripſit Alpes, Alpinas gentes, Rheni ortum, lacum Podamicum, Heluetiorum, Rhætorum, Vindelicorum, Gallorum, Germanorum, Italorum, atq; aliorum populorum regiones, quàm ullus fecerit Latinus autor, diligentiſſimè ſingulorum populorum loca & ſitus commonſtrans, nõ quod ſua perſona has regiones omnes luſtrauerit, ſed Germani quidam & Galli hæc omnia ſibi ſuppeditauerũt, aut certe ingenioſi quidam milites, qui bellorum occaſione omnes iſtas luſtrarunt regiones. Vide quæſo quàm oſcitanter Cæſar deſcribat ortum Rheni & curſum eius, negligens & Rhętos apud quos oritur, & lacum Podamicum quem efficit. Tacitus quoq; & Ptolemæus nullam faciunt mentionem de hoc lacu: & Mela obiter meminit nominis eius. At Strabo diligenter eum deſcribit, referens etiam qui populi & regiones ad illum uſq; pertingant. Si ergo uir ille in minutis his diſquirẽdis tam diligens fuit, quis dubitet eum nõ diligentiorem fuiſſe in inquiſitione magni illius Germanorum nominis? Et hic quidem nihil ex cerebro ſuo, ſed quod alij experti uiri ei ſuggeſſerunt, hoc ſcripſit. Cõmendanda eſt igitur huius Græci uiri diligentia, & magnis pręconijs extollenda, & nequaq; tantus autor contemnendus, quod lõgè à nobis diſſitus fuit. Si in minutis rebus uerax deprehenditur, ut iam indicauimus, quis nõ credat

ei in maioribus,præſertim in his quæ de Germanorum ſcripſit nomine? Vixit quidē ante Tacitum, & ob id uerisimiliora ſunt uerba eius quàm Taciti, qui ſcribit nomen Germanię uocabulū eſſe recens, etiam cum Cæſar & alij quāplures longè ante eum mentionē fecerint Germanorum. Quin & Liuius indicat ſe reperiſſe apud antiquos autores, tempore Tarquinij Priſci, Germanos in Italiam profectos &c. Vnde igitur eſt ut Tacitus ex Germania nouum faciat nomen, niſi quod ſomniū capitis ſui ſcribit, ſicut & de origine Iudæorū & ueneratione Chriſtianorū ſimilia prodidit ſomnia? ob id Tertullianus in Apologetico cap.16.eum reprehendit, uocatq; rabulam mendacem, id quod Straboni ab antiquis autoribus nunq; factum legimus. Veriſimile igitur uidetur eſſe id quod ſcribit de Germanis,nempe eos à Gallis germanicè loquentibus uocatos fratres,qui uſus apud Heluetios quoq; hodie inuenitur. Et cum poſtea Romani Galliam obtinuiſſent,didicerunt à Gallis nomen illud,tranſtuleruntq; in linguā ſuam,& uocauerunt fratres illos, Germanos.

Deinde Tacitus non apertè dicit neq; interpretatus eſt, nomen Germanię eſſe germanicum uocabulum, ut ſit idem quod garman, id eſt, totus uir, cum alioquin germanica uocabula uerterit in linguam latinā, qualia ſunt, brecht, herd, pfriem &c. Quare igitur & præcipuū uocabulum Germanicę nationis non uertit in latinā linguam, ſi eſt Germanicum? Notata fuiſſet proinde in maiorib. noſtris magna ambitio & pręſumptio,ſi ſeſe hoc ambitioſo nomine reliquis nationibus prætuliſſent,denominaſſentq; Garman. Addo & iſtud, uocabulum ipſum Garmaniæ nō ſic omnino fuiſſe extinctū in Germania,ſi fuiſſet uox germanica,potiſſimū cum

fuerit

fuerit ſummum & præcipuum uocabulum huius gentis, poſteaq́; particulariũ gentium nomina non ſint apud uulgares homines obliterata, qualia ſunt Phriſij Frieſen, Sueui Schwaben, Saxones Saxen, & alia quædam, & tamen populi iſti ſolum membra fuerunt totius Germanicæ nationis, ſed retinuerunt in uulgari lingua nomina ſua antiqua, etiam cum illa nihil ſignificent in Germanica lingua. Quid igitur accidit ut interciderit ſummũ Germaniæ nomen, ſi fuit compoſitum ex dictionibus Germanicis ſignificatiuis, nempe ex gar & man? Et certe nullus hodie in Germania inuenit̃ populus, qui in ipſa Germanica lingua nomen retinuerit Germaniæ, ſed ſolum apud Latinos inuenitur, hãc nationem Germaniam uocatam.

Tertio dicit Tacitus, quod à ſeipſis inuento nomine Germani uocarentur: & quidem hæc uerba Strabonis ſententiam nonnihil confirmant, et non eneruãt, cum in hunc uſq; diem huius nationis conſuetudo ſit, à maioribus ueluti per manus tradita, ut ſeſe in bellis fratres compellent, ita ut etiã duces exercitus, quando milites alloquunt̃, eos fratres uocẽt, quos Romani olim cõmilitones appellauerũt, & alię nationes more quoq; ſuo uocant. Nam quũ Romani olim tubis aut tympanis milites ad uigiliam adhortabantur, uel aliud quippiam intimare ſatagebant, dicebant, Audite populi, uel cõmilitones. Galli uero clamãt, O compagnoni, id eſt, heus ſocij: & Heluetij ſic, Alſo ir herrn, id eſt, heus ô domini: alij aũt populi ſuos acclamant more ſuo. At Germani ab antiquo milites ſuos ſic acclamant: Alſo ir brũder, hoc eſt, heus ô fratres: unde procul dubio ab exteris nationibus & ante multa tempora illis datum eſt Germanię nomen. Et hic quidem mos eſt Heluetiorũ, ut Germaniæ populos fratres

uocitent. Conſonat quoque ſententiæ Strabonis, quod Romani uocabulum Germanorum populorum ſemper acceperunt pro fratribus. Velleius Paterculus lib.2.ubi mentionem facit de execratione,quæ Conſulibus Lepido & Planco triumphantibus fiebat,quorum fratres proſcripti erant,ait illis acclamatum, De Germanis,non de Gallis,duo triumphant Conſules: ubi loquuntur obſcurè de fratribus Conſulum, & per iocum inceſſunt Conſules ipſos, perinde quaſi Germanorū populorum uictores fecerint triumphum. Si itaq; uox Germanus,fuiſſet uocabulum teutonicum Garman, minimè quadraſſet huic ioco. Dicit proinde Tacitus, Germaniam frugiferarum arborum eſſe impatientem: & quidem fieri poteſt quod ſuo tempore nulla talis arbor in ea plantata fuerit, nihilominus terra ipſa ſemper fuit & eſt hodie in multis locis frugifera feraxq; uini,ut in Franconia,iuxta Neccarum & alibi. Cum itaq; proprios antiquos autores non habeamus qui Germaniā ipſam deſcripſerint, ſed confugere oporteat ad exteros,Latinos et Græcos, uidetur mihi Strabo omnibus præferendus,qui diligentius cæteris quæq; inueſtigauit.

Ioannes Auentinus, qui Bauariæ antiquitates deſcripſit,& uetuſta nomina diligenter elucidauit, in hoc uno mihi non ſatisfaciat,quando ſcribit Auguſtam Vindelicorum non eſſe eam quæ hodie locatur prope Licum,quodq; Vindelici citra Licum uerſus lacum Podamicū nihil dominij habuerint, ſed iuxta Ptolemæi ſententiam habitarint inter Licum & Aenum, id quod omnino eſt contra ſententiam Strabonis, qui ſcribit Vindelicos attigiſſe lacum Podamicum. Facile quidem aſſentior, tempore Ptolemæi & antè, Vindelicorum tractum inter lacum Podamicum & Licum,iam Rhætorum regionibus

gionibus

gionibus aſſignatũ, & omnes has regiones in unã redactas prouinciã: ſicut & apud Heluetios poſtquam intercidit nomen ipſorum, pars quędam Sequanorũ prouinciæ fuit aſſcripta, nam Ptolemæus ponit Auenticum inter Sequanos, quod tamẽ tempore Taciti Heluetiorum metropolis fuiſſe ſcribit, & pars alia fuit Rhætiæ adiuncta, ſed quæ poſtea Alemannis unà cum memoratis Vindelicis, qui ſedem habuerunt inter Licum & lacum Podamicũ, ſeſe obligauit. Quod uero Auentinus illam terræ portionem contra Strabonis mentem dicit perpetuam Rhætiã fuiſſe, & Auguſtam in ea ſitam, Auguſtam Rhętorum uult eſſe, ſtatuens interim iuxta amnem Iſeram aliam Auguſtam Vindelicorum, nullo fulciri poteſt autore. Hoc enim pacto liceret arguere ex Ptolemæo, Auenticũ nunq̃ Heluetiorum fuiſſe, ſed Cannodurũ tantum & Forum Iulij, iuxta Rhenum atq; intra Heluetiorũ limites ſita: ſic enim Ptolemæi tempore locata deprehendunt. At ex Antonini itinerario facile probatur, hanc eandem Auguſtam quæ iuxta Licum collocatur, Auguſtã eſſe Vindelicorũ, quę et illo tẽpore adhuc habuit nomen Vindelicorum, non obſtante quod citra Licum in prouincia Rhætorũ ſita eſſet. Nam erant adhuc illius regionis habitatores Vindelici, etiamſi Rhæticæ prouinciæ accẽſerent. Ponit proinde Antoninus duo itinera, unũ à ponte Aeni Iſiniſca 20. M.p. Ambre 32. M.p. Auguſta Vindelicorũ 27. Aliud à Blodoro Quintianis 24. M.p. Auguſtis 20. Regio 24. Abuſnia 20. Vallato 18. Sũmuntorio 16. Auguſta Vindelicûm 20. M.p. Deſcribit quoq; itinera quædam, quæ ab Auguſta Vindelicûm ultra progrediũtur, unde facile coniici, imò inferri poteſt, Auguſtam ipſam nõ iuxta Iſeram, ſed iuxta Licũ ſitam. Tantum de nomine Germaniæ.

Emendanda in hoc libro.

Vbi ſcripſi de Octodoro Veragrorum, qui locus hodie uocatur Martenach, opus eſt caſtigatione: nam ſitus eius non eſt iuxta Rhodanum, ſed nonnihil elongatur ab eo, locaturq́; ſupra amnem quendam à monte Pœnino deriuatum, qui poſtea quoq; miſcetur Rhodano.

In probatione Pœnini, omiſi citationem itinerarij Antonini, quod plurimũ huic loco conducit.

Diſtinctionem ſeu diuiſionem pagorum Helueticorum in Mappa feci ſecundum coniecturas, incertus num Vchtland, Friburg, Bern, & quicqd locorũ eſt iuxta Sanam & Arolam, olim pertinuerint ad Antuates. Videntur tamen mihi Antuates olim ea occupaſſe loca, quæ hodie uocantur die Waat. Incipit aũt tractus Waat à Verſois iuxta lacum Lemannum, & extenditur ſecundum eum lacum uſq; ad Valleſiam, ac deinde recuruatur ad lacum Newenburgenſem, uergens uſq; ad Murtten, complectens ſcilicet Yuerdon, Stæfis, Milden, Betterlingen, Wiflisſpurg, & Murtten, uocaturq́; gallicè Pais du uaut. Putant autẽ Galli per Vaut intelligi uallem, cum tamẽ nulla ſit uallis iuxta lacum Lemannum. Eſt igitur Vaut & Waat ueſtigium nominis Antuatum, etiamſi Galli torqueant uocabulum ipſum, ut in lingua ſua aliquid ſignificet.

De Equeſtri colonia, quã Plinius Belgis adſcribit, iam nonnihil quoq; dicendum. Et quidem Plinius ponit Iuram limitem inferiorẽ Narbonenſis & Belgicæ. Equeſtres aũt, ut Antoninus apertè dicit in ſuo itinerario, ſunt citra Iuram iuxta lacum Lemannum. Ptolemæus quoq; ponit eos in Belgica inter Sequanos, ſicut & Auenticum, & dicit Lemannũ lacum eſſe in limite inferiori Narbonenſis

atq;

atq; Belgicę, unde infert̃ Equeſtres ſedem habuiſſe in latere illo Lemanni quod Iuram reſpicit. Locus autem ille conijcitur eſſe Neuidunum, ſicut & liber prouinciarũ meminit Neuiduni Equeſtrium, quæ ciuitas hodie uocat̃ Neuis, in Gallica lingua Neau. Sunt autẽ à Neuis ad Loſannam ſex paruæ leucæ, quæ faciunt 22. M. p. poteruntq; equeſtri itinere ſuperari tempore quinq; horarum & dimidiæ, itinere nunq; à lacu deflectente. Et Antoninus ponit ab Equeſtribus lacu Lauſuno 20. M. p. quæ diſtantia nihil ferè differt ab ea quæ eſt inter Neuis et Loſannam. Hoc tamen me hic urget, quod Antoninus primum cõmemorat Equeſtres, ac deinde lacum Lauſunum, perinde quaſi ab Equeſtribus traiecerit lacum ad Lauſunum: alioquin ſi prius ad lacum ueniſſet, feciſſet illius mentionem: aut ſi per Gebennam & terrã ipſam profectus fuiſſet, urbem quoq; ipſam cõmemoraſſet. Hac itaq; ratione habita, Equeſtres ſedem habuiſſe uidẽtur citra lacum circa ciuitatem Dunoy, quæ uox nomini Neuiduni non male reſpondet, & tunc nomina Dina atq; Bodontij pop. eſſent in tabula noſtra è ſitu ſuo expungenda. Non enim parum me mouet liber prouinciarum, qui nominat ciuitatem Neuiduni, ubi mihi uidetur locus eſſe Dunoy. Illa enim, ſi urbis magnificentiam et ſplendorem ſpectes, dignior eſt nomine ciuitatis quàm Neuis. Habet proinde regio illa titulũ, Pais du Gauot, uel Pais du Chabeul, & terra ipſa uocatur Chablois, idq; fortaſſis à caballo, id eſt, equo, unde & incolę Equeſtres ſunt appellati. Neq; ineptè poterit ciuitas Dunoy aſſignari Sequanorum prouinciæ, quod ſcilicet ſitus eius ſit citra Lemannũ lacum, quandoquidem ſub archiepiſcopatu Biſantino ſit epiſcopatus Bellicenſis, qui Gallicè Belley uocatur, & qui adhuc longius in

meridiem extenditur, infra Tarantaſios ſcilicet ſedem conſecutus. Poſſibile autē eſt quod epiſcopatus ille olim à Dunoy translatus fuerit in Belley.

Notandū quocꝫ hic, quod liber prouinciarum ponit quincꝫ ciuitates in prouincia Sequanorum, nempe metropolim Veſontium, uulgò Byſantz, ubi eſt archiepiſcopatus: Neuidunum Equeſtriū, Dunoy uel Neuis: Auenticum Heluetiorum, Wiſelſpurg, quod iam defecit: Noidenolex Auenticus, Nūwenſtatt iuxta lacū Gebennenſem, aut Loſanna, ubi eſt epiſcopatus. Nam utracꝫ ciuitas ſitū habet intra limites Antuatium. Baſilea, Baſel &c̄. Deeſt itacꝫ diœceſis Auentica. Poſſet uero aliquis rurſum moueri inſcriptione illa quæ eſt in Verſois, qui locus diſtat à Neuis 2. M. p. Neuidunū idem eſſe cum Neuis, cum tamen inſcriptio illa, ab illo laci latere à Colonia Equeſtri, Quadrumuiro à Siſſi, Valerio Aſiatici liberto, ex teſtamento ſit erecta. Verum hæc tuo acri relinquo iudicio, cui & libenter ſubſcribā, ſciens me craſſioris eſſe ingenīj, quàm qui tricam illam diſſoluere queam. Porrò Siſſi ciuitas ſitū habet iuxta Rhodanum, inter Gebennam & Lugdunum.

ERRATA

Pagina 12. uerſu 28. ad Alpium. 21. 11. adſunt. 28. 18. adſunt. 32. 27. poteſtatiue. 35. 14. Carnis. 40. 12. infriorem. 42. 15. Tauetſch. 44. 23. Malans. 48. 3. Carnis. 51. 26. conditionem. 64. 28. De Campo. 102. 35. iter illud. 117. 28. intellexerit, certe nec recte.

A

F52/85

Special 91-B
22574

THE GETTY CENTER
LIBRARY